فولکلور او فولکلوري ادبیات

Ketabton.com

پوهنوال احمد شاه زغم

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

کابل پوهنتون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځی

پښتو څانګه

فولکلور او
فولکلوري ادبیات

لیکوال:

احمدشاه زغم

۱۳۹۴ کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحیم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: فولکلور او فولکلوري ادبيات

ليکـــوال: احمدشاه زغم

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنگي څانگه

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

ډيزاين: ضياء ساپی

پښتۍ ډيزاين: فياض حميد

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

چاپکال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۶۲)

يادونه: د چاپ حقوق له ملي تحريک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوليت ليکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیك لړ

سرلیك — مخ

مخکینۍ خبرې.. ۱
تقریظ.. ۳
تقریظ.. ۵
تقریظ.. ۷
ارزونه.. ۸
سریزه (مقدمه).. ۹

لومړی څپرکی (فصل)
پښتوفولکلوریك ادبیات

۱- کلتوراوفولکلور.. ۱۰
۲- فولکلورپیژندنه.. ۱۱
۳- فولکلورپه لغت کې.. ۱۵
۴- فولکلورپه اصطلاح کې.. ۱۷
۵- دفولکلوردمواد و راټولولولارې- چارې.. ۲۰
۶- دلومړی څپرکې دموضوعاتولنډیز.. ۲۶
۷- دلومړی څپرکې پوښتنې.. ۲۸

دویم څپرکې (فصل)
دفولکلوریکو موضوعاتولنډیز

۱ – د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنیف) :.. ۲۹
۴- فولکلوردولسي زیرمې په توګه.. ۳۵
۵- دفولکلوریاولسي ادب ارزښت.. ۳۷
۶- ددویم څپرکي دموضوعاتولنډیز.. ۴۰
۷- ددویم څپرکي پوښتنې.. ۴۳

دریيم څپرکی (فصل)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلورپېژندلوپس منظر

١- فولکلورپېژندنه په لندن کې.. ۴۷
٢- فولکلورپېژندنه په شوروي کې... ۴۸
٣- فولکلورڅېړنه په شمالي اروپاکې....................................... ۴۸
۴- فولکلورپېژندنه په ایران کې....... .... ۴۹
۵- دفولکلورپس منظرپه لرغوني آریاناکې................................ ۵٠
۶- په افغانستان کې دفولکلورپس منظر..................................... ۵۴
٧- په پښتو ژبه کې دفولکلورپوهنې پس منظر............................. ۵۴
٨- دفولکلورپه برخه کې دلویدځوالواوختیځوپوهانونظر.................. ۵٧
٩- ددرېیم څپرکي دموضوعاتولنډیز... ۶٣
١٠- ددرېیم څپرکي پوښتنې.. ۶٧

څلورم څپرکی (فصل)

پښتو فولکلوریک ادبیات

١- دپښتوفولکلوري ادبیاتوډولونه.. ۶٨
٢- دفولکلورځانګړتیاوې.. ٧١
٣- منظوم ولسي ادبیات... ٧٣
۴- منثورولسي ادبیات....................................... .... ٧۴
۵-الف- نظوم (عامي اوخاصي)سندرې ٧۴
۶- دڅلورم څپرکي دموضوعاتولنډیز....................................... ١٠۴
٧- دڅلورم څپرکي پوښتنې.. ١٠٧

پنځم څپرکی (فصل)

دپښتو فولکلوریکوادبیاتوډولونه

١-الف- ولسي نظمونه.. ١٠٩
٢-ب- فولکوري نثر.. ١١٢
٣- د- ولسي نثرشکل... ١١٣
۴- اسلم اونیکخته.. ١١۴
۵- مرداونامرد.. ١١۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دمنځپانګې له مخې.. ۱۲۱
چاربیته.. ۱۲۱
۷- سروکي اوبیتونه.. ۱۲۴
۸-اتڼ.. ۱۳۱
۹- بابولالې.. .... ۱۴۰
۱۰- مصره ټپه او... .... ۱۴۳
۱۱- دپنځم څپرکي د لنډيز.............. .... ۱۵۱
۱۲- دپنځم څپرکې پوښتنې.............. .... ۱۵۳

شپږم څپرکي (فصل)

فولکلوري مقولې

۱- اسطوره اوځانګړنې............... .... ۱۵۴
۲- نکل... .... ۱۵۴
۳- هنراوفن.. .... ۱۵۷
۴- دخلکوهنرونه (محتوااوشکل) له م............................. .... ۱۵۸
الف- دشکل له مخې.. .... ۱۵۸
۹- دشپږم څپرکي دموضوعاتولنډيز.. ...... ۲۰۹
د شپږم څپرکي پوښتنې.................................... .... ۲۱۳
۱۳- نتیجه.. .... ۲۱۵
۱۴-نومونی اصطلاحات.............................. .... ۲۱۶
وړاندیزونه... .... ۲۱۷
۱۵- ماخذونه... .... ۲۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحريك يادښت

د افغانستان ملي تحريك د (۱۳۹۳ ل) کال په پيل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهير کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل ديني، علمي، ادبي او ټولنيز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحريك دا ژمنه د ياد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د يوې پرتمينې غونډې په ترځ کې يې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحريك په ياده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهير کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبيعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زيات زيار او زحمت ته اړتيا لري، خو ملي تحريك ټينګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحريك هيله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحريك له ټولو هغو ليکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندويانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهير کې يې يو بل سره مرسته او ملګرتيا کړې او دا فرهنګي بهير يې بريالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور وداني ورته وايي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هيله

د افغانستان ملي تحريك فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکینۍ خبرې

الهي د خپل حبيب له برکته
دا ساده انشار رنګينه د رحمان کړې

په هيواد کې له دري لسيزو را وروسته ، يو ځل بيا د هيواد د اصيل فرهنګ د رغولو لپاره له ټولو خلکو سره مينه پيدا شو ، د علمي موسسو ، په سر کې د کابل پوهنتون ټول درسي او ممد درسي مواد له منځه تللي و ، خو يو ځل بيا يې د رامنځته کولو هوډونه وشول. په دې لړ کې په پښتو څانګه کې همدغه فرهنګي مينه او تلوسه را تانده شوه او دهغو مضمونونو ياد بيارا تازه شو ، چې پخواد دغې څانګې اصلي مضمونونه ول او په څانګه کې تدري سيدل. د دغه مضمونونو په ليکه کې د پښتو فولکلوريکو ادبياتو مضمون، چې له نورو با اهميته آثارو سره تووره ايره شوي و ، يو ځل بيا ماراټول او تاليف کړل.ما چې په ۱۳۸۲ کال د نومورې مضمون د تدريس چارې په غاړه واخيستې ، څانګې را نه وغوښتل څو ددغه مضمون د تدريس لپاره چې هيڅ درسي مواد نه و ، مواد راټول کړم ما دغه وړانديزو مانه او دلوړو زده کړو ورزارت د انسجام د کميسون له لارې مې مفردات برابر او کار مې پيل کړ. دليکو ل پاره يې ډېر او پوخواني او اوسنيو اثارو با تجربه خلکو ته مراجعه وکړ او ورسره کورو وکلي ته هم لاړم او د فرهنګ د قيمتي هار دغه ملغرې مې څه ناڅه سره وپېلې. د دغه کتاب په ليکو کې ډيرو دو ستانو وس کړي او مرستې يې نه دي رانه سپمولي هغه استادانو ، دوستانو او خوږو محصلانو چې له ما سره په دې کار کې مرسته کړي ، په ځان پور ګنم چې نومونه يې واخلم او کوروداني ورته ووايم. د څانګې ټولو درنو استادانو په سر کې استادانو وزيري ، سيار صاحب ، يزال صاحب استاد جاج ، استاد صابر خان ، حقپال صاحب ، لورين صاحب ، اجمل خان ، استاد رفيق ، استاد انور جان ، مکمل صاحب ، داکتر صاحب مجاور احمد زيار ، داکټر صاحب زيور او ډاکټر زرغونې زيور ، اخک صاحب ، د ادبياتو پوهنځي رئيس ښاغلي استاد کبير

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي او د نشراتو لـه رئيسـې استاد ريحانې.. او د دري څانګې استادانو ، پوهاند صاحب قيوم قويم ، داکتر صاحب بنووال ، پوهاند صاحب حسين يمين ، د ساينس پوهنځي رئيس ډاکټر صاحب تنيوال ، د وترنري پوهنځي رئيس داکټرصاحب ايوبي ، د ساينس پوهنځي استاد غوري صاحب د ادبياتو پوهنځي د آلماني څانګې آمر محترم استاد بهبود او استاد ډاکټر صاحب نسيمي ، د ټولنيزو علومو استادانو پوپل صاحب او ډاکتر پنجشيري او د شرعياتو پوهنځي استاد نورزايي صاحب او نورو استادانو او همدارنګه دشپې برخې د څلورم ټولګي خوږو محصيلينو وحيدالله جان ، رفيع الله جان او ګران وروړ خالد جان ، د ورځې برخې ګرانو محصلينو هارون جان ، بختيار احمد ، د B-B-C راډيو کارکونکې ناجيه جانې ، موسي جان ، فريد جان ، حيدر جان ، زمري جان ، جاويد جان وزيري او ډيرونورو درنو دوستانو په سر کې د پښتو څانګې د څلورم کال اول نمره او سرتاج محصل ښاغلي صفي الله جان او په تيره د نشراتو محترم مدير حسين جان او نويد جان او نورو ، چې له ما سره د دې اثر د ليک ، چاپ ، ډيزاين ، اوانځورونود برابرولو او جوړلو په کار کې پوره مرستې او همکاری کړي ، ترې ډيره مننه کوم.

څو دې توان رسي د ښو لپاره وس کړه
له تيارو او تورتمونو څخه بس کړه

دا تاسو او دا کتاب
پوهنوال احمد شاه (زغم)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ:

تحقيق و تفحص در زمينهء مسايل فولکلوري و شناخت ، از مباحث بسيار مهم ميباشد ، به دليل اينکه بسيار از جوانب زنده گي انسانها در آقشار فولکلوري بازتاب يافته است ازآن تاريخي که جورج فريز انگليسي در قرن ۱۹ م به نوشتن کتاب شاخه طلايي (Golden bough) در راستاي موضوعات فولکلوري پرداخت و اهميت اين ساحه را ايضاح نمود تا امروز در کشور هاي مختلف و در ميان ملل گوناگون علاقه مندي به گرد اوري اثار فولکلوري ، ترتيب و تنظيم آرشيف نمودن و سپس تحليل و بررسي داشته هاي فولکلوري روبه تزايد است. در افغانسان توجه به گرد اوري آثار فولکلوري ، به بخصوص ضرب المثل از زمان امير حبيب الله خان به اثر تلاش محمود طرزي شروع شد و ماحصل کار هاي انجام شده در اين زمينه در جريده سراج الاخبار افغانيه انتشار يافت اين سعي و تلاش در توالي زمان ، پاياي خود را از دست نداد . مخصوصا پس از حصول استقلال کشور (سال ۱۹۱۹ م) کار در ساخت فرهنگي قوت يافت و در انجمن ادبي کابل به مسايل فولکلوري نيز عطف توجه صورت گرفت. بحث و بررسي در اين مورد تا سالهاي ، ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰ به گونه ابتدايي به پيش ميرفت ، مخصوصا از دهه چهل برخورد جدي تر علمي تر به موضوعات فولکلوري صورت گرفت و نتايج تحقيقات و امکان نظر محققان اين ساحه در کنفرانسها ، سيمينارها ، کتابها و مجله ها و روزنامه انعکاس يافت. نظر به اهميت اين بخش فرهنگ ، مضمون فولکلوري شناسي در بعضي از ديپارتمنت هاي چند پوهنځي پوهنتون کابل و بعضي از پوهنتون هاي و لايات ، تدريس ميشود. به اساس يک ضرورت مبرم درسي ، محترم پوهندوي احمد شاه زغم استاد ديپارتمنت پښتو در پوهنځي ادبيات پوهنتون کابل ، به تجرير کتاب درسي « پښتو فولکلوريک ادبيات»

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرداختـه است ایـن کتـاب عـلاوه بـر مقدمـه ، هـدف و اهمیت مضـمون پـس منظـر مضمون ، دارای شش فصـل و نتیجـه ، اصـطلاحات ، پیشـنهاد و ماخـذ میباشـد ، محترم پوهندوي زغم در هر فصل مباحث مختلف را به نحو دقیق مطابق به معیـار هاي کتب درسي در مقیاس پوهنتونها مـورد تحلیـل قـرار داده و در پایـان مطالـب هر فصل پرسشـها يي را مطرح کرده است.در این کتـاب بـر عـلاوه توضـیح لغـات و اصـطلاحات مربـوط بـه فولکلـور ، طریـق و روشـهاي جمع اوري مـواد فولکلـوري مشخص گردیده است هم چنـان انـواع ادبي فولکلـوري را بـه صـورت جداگانـه بـه بررسي گرفتـه ماهیت هر کدام را بـا چگونـه گي ارزشـمندي ان در گمچـیمخ ائبیـان فولکلوري ایضاح نموده از هر کدام نمونه هاي ذکر کرده و بـه تشـریح چـاپ و تبـین انها مبادرت جسته است بنا بر ان کتاب درسي محترم پوهندوي زغم براي ارتقـاي موصوف به رتبه علمي پوهنوال ، کاملاً مناسب و کافي است.

با احترام

پوهاند دکتور عبدالقیوم قویم

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ:

کتـاب درسـي (پښـتو فولکلوريـک ادبيـات) کـه براسـاس پـلان مطروحـه درسـي ديپارتمنت پښتو توسط محترم پوهندوي احمد شاه زغم براي ترفيع به رتبه عملي پوهنوال تاليف و تدوين شده است از مضامين اساسي ديپارتمنت ميباشد ، چه ادبيات فولکلوريـک يـک بخش مهمـي از ادبيات جامعـه را احتـوا کـرده معـرف حقيقي داشته هاي فرهنگي و ادبي مردم ميباشد .

ادبيات فولکلوريک از لحاظ قدامت بر ادبيات تحرير و از اينکه حيقيت دانش نخستين افراد جامعه را دارد و نيز از انجايي که ادبيات فولکلوريک از تاريخ و فرهنـگ ديرينـه اجتمـاع نماينده گـي کـرده يـک بخش ارزنده ميراث فرهنگـي را تشکيل داده است در زمينه مختلف علوم مورد استفاده قرار گرفته در عرصه هاي گونـاگون ، تحقييقـات تـاريخي و فرهنگـي را يـاري ميرسـاند ، مـردم شناسـي باستانشناسي و نژاد شناسي ادبيات فولکلوريک پښتو که تاريخي کهن داشـته و داراي غنامندي خاص خود است پژوهش در موضوع دقت و تلاش ويژه يي را ايجاب ميکند .

محتـرم پوهنـدوي زغـم در زمينـه ادبيـات فولکلوريـک پښـتو تحقيقـات دقيـق و ارزشـمندي را انجـام داده مـواد دخـول درسـي را در همـه سـاحه هـاي ادبيـات فولکلوريک پښتو فراهم اورده است ،موصوغ در موضوعات مختلف مربوط بـه فولکلور از قبيل تعريف لغوي و اصطلاحي فولکلور ، فولکلور وکلتـور ،ارزش فولکلور ، بخشبندي موضوعات فولکلور ، نظر دانشمندان غرب و شرق در باره فولکلور و اهميت پاسداري از آن ، مضله هاي فولکلوريک و عرصه هاي مطالعـه ادبيـات فوکلوريـک بـه حـد کـافي تحقيـق کـرده بالنوبـه در پيرامـون ادبيـات فولکلوريک پښـتو و مشخصات ان ، مقولـه هـاي ادبيات فولکلوريـک پښـتو ، ادبيات منظوم و منشور فولکلوريک پښتو تحقيقات جامع و بررسي انجام داده است ، و اين همه در معرفي وشناخت ادبيات فولکلوريـک پښـتو بسـنده و کـافي است ، از انجـايي کـه لازمـه يـک کتـاب درسـي است ايـن اثـر در پـايـان هـر بخش

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلاصه بحث و توام با پرسشها در زمینه را هم احتوا کرده شرایط یک کتاب درسي مرجع را پوره نموده است تا انجا که این اثر علاوه از استفاده به حیث مواد درسي براي سایر علاقمندان این رشتهء ادبیات منبع خوبي بوده میتواند چون محترم پوهندوي احمدشاه زغم در کار تحقیق و ندوین این اثر خوب موفق بوده و وي یکي از ضرورتهاي دیپارتمنت را در بخش تهیه مواد درسي بر اورده ساخته است مستحق ترفیع به رتبه علمي پوهنوال میباشد ، البته با چاپ آن نه تنها سهولت در کار تدریس بلکه هم چنان استفادهء عام از ان میسر میگردد ، به امید موفقیتهاي بیشتر نگارنده در پژوهشهاي اینده ء شان.

با احترام

پوهاند دکتور محمد حسین یمین

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقريظ:

د درسي کتابونو ليکل د ځانګي يو اهم ضرورت دي خوله نيکمرغه اوس د ځانګي استادانو دغه ضرورت ته خپله ډيره پاملرنه را اړولي ده او د درسي کتابونو ليکلو ته يې متې را نغاړلي دي ځو دغسي ستو نزې د پاي ټکي کيږدي . ښاغلي پوهندوي احمد شاه زغم چې د ځانګي يو تکړه او با تجربه استاد دي له کلونو کلونو راهيسې يې دغه مضمون په برياليتوب سره تدرس کړي دي او په دې برخه کې يې کره او ښه پاخه مواد د دغه درسي کتاب د ليکلو په اړوند د خپل ځو کلن تدريس پرمهال را ټول کړي دي دا دي اوس يې د يو درسي کتاب په توګه خپلو زده کوونکو او نورو مينه والو د استفادې له پاره وړاندې کړي دي . دغه کتاب د يوې جامع سريزې ، شپږوڅپرکو ، پايلې ، وړانديزرونو او دکره ماخذونوڅخه په ګټې اخستينې سره د زده کوونکو او در نو لوستونکو ته وړاندې کړي دي . د کتاب بله ځانګرتيا دا ده، چې د درسي کتاب ليکنې ټول معيارونه په نظر کې نيول شوي دي ، په دې معني، چې ليکوال د هر څپر کي په پاي کې د زده کوونکو د ښه پوهاوي په خاطر هر څپرکي د موضوعاتو لنډيز راوړي دي او په پاي کې يې پوښتنې هم طرحه کړي دي چې د درسي کتاب ليکينې يوه مهمه برخه تشکيلوي . تر هر څه د مخه زغم صاحب ته د دغه کتاب د ليکلو مبارکي وايم او د لوی ځښتن څخه ده ته د لاژياتو علمی اوادبی برياليتوبونو هيله کوم . څرنګه چې محترم استاد زغم دغه کتاب د پوهنوالۍ علمي رتبې د لوړيدو لپاره کانديد کړي دي ز ه دپوهنوالۍ علمي رتبې ته د لوړيدو لپاره د نورو شرايطو په نظر کې نيولو سره دغه اثر کافي او پشپړ ګنم او د پوهنتون د خپرونو له رياست څخه په درنښت هيله کوم ،چې دغه کتاب ژر تر ژره د چاپ په زيور ښکلي کړي .

په درنښت

پوهاند محمد صابر خويشکي

د پښتو ځانګې استاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارزونه:

د پوهاندوی احمد شاه زغم(د پښتو فولکلوري ادبيات) يوهنيز او څېړنيز اثر مې سر تر پايه وکوت او وارزاوه په دغه اثر کې اړوند سکالو(موضوع) ښه تراڅېړل شوې او د څېړندود (ميتودولوژي) تول اړخونه او اړونه پکې سمبال شوي او يو لړ نوي تکي پکې ګټه اخيستل شوي ، چه د کتاب په پای کې ښوول شوي دي . استاد احمد شاه زغم ډير هڅه کړې دي ، چې دغه اثر د يو درسي کتاب په توګه له تيوريکي پوله ښه ترا وڅيري او چمتو کاندي ، د وګني او ګرني (عاميانه او شفاهي) . په بله وينا ، (ولسي ادب) پر ټولو خپلونو (ژانرونو) يې رڼا واچوي او ډ ليندي يې کړي او له تدريسي آرونو (اصولو) سره سم يې واو ډي او ترتيب يې کړي. زه پر خپل وار د ښاغلي استاد زغم دغه نو ښتګرانه او ګټور اثر لوړ ارزوم او پوهنوالي علمي رتبې ته دلوريدو او چاپ لپاره غوښتنه کوم او د استاد زغم د لازياتو بريو او بريا و وپه هيله يم.

پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار

(c) ketabton.com: The Digital Library

سريزه: (مقدمه)

فولکلور پېژندنه په عمومي ډول دټولنو د عامو وګرو د طبعيت پېژندنه ده. په ځانګړي ډول پښتو فولکلور، د پښتو او افغاني ټولني د ګڼو ولسونو پراخ دو دونه او ولسي ژوند انځوروي. فولکلور که مادي دي او که معنوي ، د دي ولس ستره شتمني ګڼل کيږي، د دې لپاره چي فولکلور د ولسونو مال دي نو د فولکلور پېژندل ، را ټولول ، ځاي پر ځاي کول يو حتمي خبره ده. پښتو فولکلوريک ادبيات کتاب ،چې ما اوس برابر کړي دي ، د دې ځانګي تدريسي کتاب دي، چې د ځانګي د اړتيا له مخي برابر شوي دي. دغه کتاب شپږ څپرکي لري، چي په هر څپرکي کې اړوندې موضوع ګاني په لنډ او کره دول تشريح شوي او په هر فصل کې لنډيز او پوښتنې هم راغلي دي. هڅه مې کړي دغه کتاب د اوسني کتاب ليکنې په علمي او تدريسي معيارنو سره سم وليکم او د ځانګي تدريسي ستونزې حل کړم.

فوکلور انگليسی کلمه ده چی په ۱۸۴۲م کال w.J-thoms لومړی ځل لپار وکاروله ،له هغه ادواو له هغه وروسته په نوروارو پانی اوآسيانی هيواد اوله هغه رواسره سم په پښتوادب کی هم استعمال شوه.

فولکورته يه پښتوژبه کی (ولسی پوهه) ،پرته درعجيکی کی ورته (خليقات) ،پـه فارسی- دری کـی د(فرهنـگ مـردم)اوپـه نوروژبـو کی نورنومونـه ورتـه اخستيل شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړي څپرکی

پښتو فولکلوریک ادبیات

۱- کلتور او فولکلور :

کلتور ، ثقافت یا کلچر (Culture) یا فرهنگ د ملتونو د تهذیب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو د کلتور پوړی (سطحه) هغه وخت مونږ ته ښه څرګند یږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهیږو او د هغوي فولکلور سره ښه بلدتیا ولرو . کلتور یا ثقافت د انسان د ارتقائي ژوند او عمل یو مجموعي پانګه ده ، چې د انساني ژوند له پیل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه او خوندي شوه ده . د کلتور په دي لویه تاریخي مجموعه کې لاندي اجزاوې شاملې دی:

۱- «د ولسي ژوند نظام (Social Process) ۲- تمدن ا و تهذیب (Civilization) ۳- روایات ژبه (Communication) هر ډول اداري ولسي ټولني ، هر ډول ټولنیز دودونه ، کیسې ، دم ، درود ، جادو ، اقتصادي ، اداري تنظیمونه ، تعلیم ، تربیت ، ادب ، قانون ، فلسفه ، اخلاقیات ، علوم او فنون ، موسیقي ، نقاشي ، لوبي او لنډه دا چي د ولسي ژوند د هر اړخ سره متعلق عمل چې د تاریخي دور له ابتدا نه وروسته راپدې خوا روان دی ، د کلتور یا ثقافت په دایره کې شمارلي شي» (۲,۵:۲۴) فولکلور پخیله د کلتور یو توک (جز) دي. د کولتور جاج (مفهوم) بیخي ارت او هر اړخیز دي ، سیمه ایز کیداشي ، مګر کلتور کله-کله د یو هیواد له پولو هم وراوړي. که دلته ځیني ترمینو لوژیکي توپیرونه هم په پام کې ونیسو ، بیا هم په هیڅ ډول فولکلور د کولتورله ډګره وتلای نشي ،سره له دې که فولکلور په یوه الواک (نظر) یواځې په وګړني ادب ، دود و دستورپورې تړلی هم وګڼو ، کلتوراو ثقافت پراخ مفهوم لرلی شي ، کلتوردیوې ټولنې ټوله مادي اومعنوي شتمني رانغاړي ، په کلتورکې د ژوند پراخه اړخونه ځلونه کوي. همدارنګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکلتور اغيزې د ژوند په بيلابيلو برخواو اړخونه کی کوي او ځلونه ډاگيزه دي ، له همدې امله ده چې د کلتور خيږنه او په هغه پوهيدل په هرې ټولنه کې ځانته ارزښت پيدا کوي. د يو ليکوال خبره :
کلتور د يوې ټولنی عمومي کړه وړه ،اعمال ،مهارتونه ، عقيدې ، او سلوک را چاپيروي او فولکور د يوې ټولنی د کولتور تکاملي پروسه ده ، او له کولتور سره په اړيکه کې دی.» (۱:۲۱).
داسې هم ويلي شوي چې کولتور د انساني ټولني د ژوند عمومي اړخونه رانغاړي او فولکلور د ژوند يوه پراخه برخه پايه بله وينا:
کولتور د کل او فولکلور په کې ،د ستر جز مثال لري ، ټولنې فولکلوري پديدې د يوې ټولنې د کولتوري ميراثونو زيږنده او د کلتور جز دي او يوله بله سره نه شلېدونکي دي. د ملتونو او قبايلو د کلتوري ميراثونو د تاريخي بهير مطالعه د هماغه ملت او قوم د ټولنيزو او قبيلوي روابطو او نورو اړخونو ښه رڼا اچوي.
کولتور د متمدنې ټولنې د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري ، کولتور د يوه بڼ ټولو گټوونو او بوټو ته پاتې کيږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصو ونو او ځانگرو گلانو او بوټو ننداره ده. کلتور د يو هيواد ، ملت او ټولنې د خلکو د ثقافت عمومي کچه او اندازه څرگندوي ، يعنې د هغو خلکو چې په يوه ملت پورې اړوند دي د اروايوهنې ښه بيلگه کېداشي ، د ساري په ډول د پښتو ميلمه پالنه د دوي د عام کولتور نماينده گي کوي ټولي معنوي او مادي شتمنۍ د کلتور په دايره کې راځي.

۲- فولکلور پېژندنه :

که د لويې نړۍ په غيږ کې د انسان د کرامت او لوړتيا درجه د هغو په کلتور کې نغښتې وبولو نو دا خبره د دې معني لرۍ چې يوه ټولنه په ثقافت او کلتور ژوندی ده او ژوندۍ به وي. فولکلور او دودونه د ثقافت يو دروند او په زړه پورې اړخ دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د يو ملت ثقافت تر ډيرې اندازې پورې د هغه له فولکلور څخه ښه څرګنديږي فولکلور د ملت تير ژوند پر بيلا بيلو اړخونو ښه رڼا اچوله شي او د راتلونکي ژوند د ښه والي لپاره ښې او په زړه پورې لارې چارې په ګوته کوي (۱۰:۸۳)
د فولکلور له کلمې سره بلدتيا که څه هم نوې خبره ده خو د ولسي ادب له روحيې سره آشنايي بيابل مفهوم لري ځکه ولسي ادب او ولسي ژوند له ډيرو زمانو له انسان سره مل دي. د فولکلور کلمه کابو يوه پيړۍ کيږي چې مروجه شوې ده اما د ولسي ژوند اهميت او سابقه خورا لرغونې ده دلته به د فولکلور او يا ولسي توب په برخه کې ځيني نظريات راواخلو ګڼ شمير پوهان پدې اند دي چې د وروسته پاتې هيواد له تاريخ نه د دغو هيوادنو فولکلور ډير مخکې دي او دا ځکه چې د وروسته پاتې هيواد و تاريخ ياد نورو په لاس کښل شوي دي او يا د کوم ځانګړې غرض له مخې ليکل شوي دي.
پوهان دا خبره هم ورسره عبرګوي چې که تاريخ د يوه ملت يا د يوې ټولنې دموجوديت يوازې سطحي او قشري پته راښيي. نو فولکلور مونږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او آرزوګانې پکې منعکس کيږي.
۱- که يو ملت د خلکو د ژوند بهير ته ښه چمتو شو په زغرده ويلای شو چې عنعنه دود او دستور د هماغه ملت د خلکو په ژوند کې آن تر ديني مناسکو ليک لوست او تاريخ مخينه لري ، مثال په ډول د عربو د جاهليت په دوره او يا زمونږ د هيواد د خلکو تر مسلمانيدو د مخه د هغو يا دغو هيواد و خلک د يولړ عنعوي موازينو درلودونکي و ، دوي ټولو د عنعنوي ، ولسي نرخونو او روايتونو له مخې سره ژوند کاوه ، عقيدي او باورونه يې درلودل ځکه وايو چې ولسي نرخ ، ولسي عنعني يا په جامع ډول فولکلور د يوي ټولني د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغه ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس شوي وي.
۲- پرهان دا هم زياتوي ، که څوک وغواړي چې د يوې ټولني د ژوندانه په بهير او دغه راز د هغې ټولني د خلکو په افکارو ، عقايدو ، انګيرنو او پدې بر سيره د هغې ټولني په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولني په فولکلور کې ژوره اړ هر اړ خيزه مطالعه وکړي. د يوې ټولنی او يا يو ولس د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فولکلور له مطالعې پرته دهغې ټولنی او ولس د پیژند لو په باب هلې ځلې روښانه نتیجه نه لري.

۳- له پورته یادونو ښخه زموږ مطلب دادي چې ، په فولکلور او ولسی توب کې د ژوند اصلي روحیه نغښتې ده.

۴- څرنګه چې د فولکلور زیاته برخه ولسي یا شفاهي ادب جوړوي ، نو هنر هم را چاپیروي. شیلر او سپنسر عقیده در لوده چې د هنر انګیزه د لوبو له انګیزې ښخه را پیدا شوې ده او د نړۍ ستر ادب پوه ماکسیم ګورکي (Maxim Gorki) به ویل د لفظي هنر پیل په فولکلور کې دی. حتی د لرغوني یونان ، د عربو او د ختیځ د ګڼ شمیر هیواد ډیر و سترو لیکوالو آثار په فولکلور بنا شوي دي. د فارسي – دري ادبیاتو د ادب ځلانده ستوری ابو القاسم فردوسي نړیوال شهکار شهنامه د فولکلور یک داستان بڼه لري همدارنګه د پښتو ادب پلار خوشحال خان (۱۱۰۰-۱۰۲۲) ډیر ښه ادبي شهکار دستارنامه هم یو له مهمو پښتو فولکلور یکو اثاررو ښخه ګڼلي شوی ده چې د پښتون ولس د طبیعت ځلانده هنداره ګڼل کیدای شي.

۸- د دي لپاره چي نن ورځ د فولکلوریکو څیړنو ساحه یوازې د هنر او ادبیاتو په برخه کې نه محدودیږي او له دې ښخه ډیره جامع ده چې اساطیر ، افسانې ، منظومی . کیسې . متلونه ، ګډا ، لوبې ، کوډې ، خرافات. کرکې او کرښې ، انګیرنې ، سندرې ، ترانې ، سرودونه ،. رسم او رواجونه ، ولسي فوانین ، ټولنیزې لارې چارې ، نجوم ، کلیوالي طب او ... رانغاړي او سره له دې چې د ټولنې په اتنو ګرافیکي (   )* جوړښت پورې اړه پیدا کوي ، خو له فولکلور سره یې له ارګانیک پیوند او تړاو ښخه سترګې نشو پټولای.

اتنوګرافی:

۲- که څوک وغواړي د فولکلور په رښتني معني ځان پوه کړي باید د هغې یا د عې ټولنې اتنیکي (قومي) ځانګری هم هیري نه کړي نو د دغو دواړ کلمو او اصطلاحاتو په سم د ټولنې سسمه پیژند نه ممکنه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- ټولنيز ارزښتونه: د دې لپاره چې زموږ او يا د يوې ټولنې فولکلوري مواد د وخت ځپېړې په مخ ونه وهي (لکه چې مخکې زموږ د ټولنې يې برباد کړه) او يا په بله وينا د زمانې له تو فانونو او سيلابونو مو. ژغورلي وي او له خاوورو سره خاورې شوي نه وي ، نو فولکلور پوهانو ته بويه چې تروسه وسه پورې دغو معنوي ټولنيزو ارزښتونه ته ځانګړې پاملرنه وکړي. ځانته زحمت ورکړي او فولکلوري ولسي شتمني د زمانې له ګردودونو څخه پاکه کړي او تلپاتې ژوند وربښي ، ثبت يې کړي ، تحليل او سره را ټوله يې کړي.

۸- په ټولنه بر لاسي رژيمونه او اړوندې ټولنې ، په هيوادونو بآندې مسلط اوبر لاسي رژيمونه او حکومتونه د ولسي پانګې په ساتنه او لوټونه کې خورا اغيزمن ګامونه پورته کولای شي بايد وخت تر وخته فرهنګي اړونده موسسې + دولتي مقامونه + مدني ټولني + روښان فکره پښت او آن نړيوالې فرهنګ پالې ټولنې داکار خپله دنده و بولي او د فرهنګي ميراثونو په راټولولو او بيا ساتنه کې لوي لاس وکړي.

۹- اقتصادي پياوړتيا او کمزوري اقتصادي کمزورتياوې د هيوادونو د فرهنګي ميراثونو د لوټونې يو بل لوي عامل کيداي شي د بيلګې په توګه زموږ په هيواد کې چې داځو کلنو نا تار زموږ د اصلي فرهنګ خوندي کولو ته يې زيان رسولي دی.

نه يوازي دا چې زموږ د ټولني مادي خو اووې يې زيانمنې کړي. بلکې زموږ د ملت ټولې معنوي ښېګڼې يې له خاورو سره ځاوري کړي دي نو لارمه ده ، دولتي مقامونو او فرهنګي ژمنې مؤسسې د غو ارزښتونو ته په سپکه سترګه ونه ګوري او په خوندي کولو کې يې لوي لاس وکړي.

۱۰- د فرهنګي موسسو اغيزي او شتون: د ملتونو فرهنګ د ساتنې ، راټولو لو او خوندي کولو يوه بله ستره او غوره وسيله دا ده چې ، فرهنګي مؤسسې –د فرهنګ وزارت او اړوند ارګانونه لاس سره يو کړي ، څو په دغه برخه کې ګډ اوږده پلانونه جوړ او بيا د فرهنګ د خوندي کولو په برخه کې د خلکو د پراخه پرګنو په لور ورشي او د خلکو له منځ څخه دهغوي د آر او اصيل ولسي دود او دستور

(c) ketabton.com: The Digital Library

راټولونه پيل کړي. لنډه دا چې ، فوکلور پيژندنه د فوکلور په تيوريکو اړخونو رڼا اچوي اوله فوکلور ټولنې او فوکلور خوندي کولو سره توپير لري. فوکلور پيژندنه ، د فوکلور په برخه کې هراړخيزه څيړنه او پلټنه ده.

۳- فولکلور په لغت کې :

فوکلور يا فولکلور انګريزي کلمه ده اصلا په انګيريزي متن کې د لومړي ځل لپاره تامس (Thoms) په ۱۸۴۶ کال داګست مياشت په خپل يو مضمون چې (Ambroise Merton) په مستعار نامه استعمال کړه . هلته يې د (فوکلور) (Foklor) اصطلاح وکاروله . يعنی دا چې (ل) په عاريتي ډول د نورو ولسونو او خلکو (افغانانو) له خوا ورسره يو شوي دی ، اصل يې فوکلور (Foklore) دی . څرنګه چې د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د يوه انګريز له خوا په انګريزي متن کې استعمال شوی ده ، نو له همدې امله ، فولکلور انګريزې کلمه ګڼله کيږي . د فولکلور (Folklore) لغت له دو و تو کونو څخه جوړ شوي دی : (فولک) او (لور) (۴۵ -۱۷ ، ۱۸ ، ۳۸)

فولک (Folk) يا فوک (Fok) د خلکو په ما نادي . دلته مطلب له خلکو څخه (ولس) دي هغه ولس چې د ټولني مادي او معنوي ځواک او قوت جوړوي، لور (Lore) پوهې او حکمت ته وايي په ټوليزه (مجموعي) توګه ، فولکور داسې تعرفو لاي شو : فولکلور د خلکو (ولسي پوهی) څخه عبارت دی . په انګريزي ژبه کي د (Folk) د کلمی (ل) (L) نه تلفظ کيږي ، په خپله انګريزان د فولک (Folk) د کلمي سره (ل) نه راوړي او نه تلفظ کوي او د فولکلور کلمه د فولکلور په توګه کاروي فولکلور د هر ملت د کلتور تکاملي رينښتني ، سير او حرکت ته هم ويل کيږي يا په بله وينا د هر ملت تکاملي ريښې له فولکلوره پيليږي . په (ښستني فولکلور) نومې کتاب کې راځي چې همدا کلمه « د يوې انګليسي کلمې (Folklore) څخه جوړه شوې چې (فولک) د خلکو او (لور) د علم او پيژندني په مانا راغلي او د نيکونو عقايدو ، د اجدادو در سم افسانې ، عقايدو او عنعناتو د څيړلو معني ترې اخيستله کيږي او د لومړني ځل لپاره فولکلور

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم يو اروپايي (؟) پوه په ۱۸۸۵ ا م کې وکارو له چې د خلکو د پوهني په معنی ده (۸۷ : ۱۴)

دبلخ پوهنتون د ژبو او ادبياتو د پوهنځي د دري څانگي ځوان او تکړه استاد او محقق دوکتور عبدالغني برزين مهر په خپل اثر (ضرب المثل و کنايات) د الف او ب مخونو کې ځينې نظريان د فوکلور په اړوند راغونډ کړي چې لنډيز يې داسې راوړو :

زموږ د ملت د لرغوني فرهنگ يوه سمسوره څانگه (فولکلور) دي دغه کلمه فرانسوی ريښه لري ، (Folk) د خلکو او (Lore) د پوهي ، يعني دپرگنو د پوهي په مانادی ، يا په بله وينا ديو ملت عقيدو . افکارو . کيسو ، آدابو ، رسومو ، ترانو ، ساده او ابتدايي هنرونوته فولکلور وايي (۱۶) د (الف) .

په پورته ليکنه کی د (فوکلور) د کلمې د رامنځته کوونکي ، استعمال کونکي او مروجونکي نوم ځاي او کال نه دي راغلي دا هم نه دي په گوته شوي چې د فولکلور ريښه د فرانسوي ژبي د کومي کلمي له ريښي راوتې ده ؟

خوچي کله سړي د ادب او بيا فوکلور په برخه کې مطالعه او پلټني کوي نو سړي ته پته لگيږي چې د فولکلور د کلمې رواجيدل او استعمال د نولسمې پيړي په لومړي نيمايي ې پيل شوي دي.که څه هم فولکلوريکي څيړني او راټولونې خو په او ولسمه پيړي کې په سيستماتيکه او منظمه توگه پيل وشوي دي ، او دغه کار د لومړي ځل لپاره John Aubrey جان ايبري په ۱۶۸۰ م کال پيل کړاو د خپل وخت زيات شمير خرافات او دودونه يې وليکل او دهنري بورن د کتاب په نامه يې چاپ کړل او دې کتاب کې يې د انگلستان د بزگرانو عنعوي موسمي شعارونه او اړوند مطالب خپاره کړل دايبري په نظر ډير ځله منفي دودونه په فولکلور کې شاملېدلی شي . له دي راوروسته جان براند John Brand او نورو د فوکلور په باب آثار خپاره کړل همدارنگه ويل شوي چې په نولسمه پيړۍ کې جرمني پوهانو يا کوب Yakub گريم Greem او د ده – ورور ويلهليم گريم W.Hilum Green د فکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څيړنې وکړي او له دوي را وروسته انگريزي پوه تامس رايت Thoms Riut په خپل اثر د (ادبي نوښت) کې د نکلونو د اغيزې موضوع و څيړله (۹۳ : ۲۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لـه دې املـه فولکلـور يـا فوکلـور * انګريـزي کلمـه ده چـې د لـومړی ځـل لپـاره W.J.Thoms په خپل يو ليک کې چې د Ambroise-Merton نامه يی ليکلي وه استعمال کړه .
د فولکـور د اصـطلاح د وضـع کـونکي پـه بـاب دغـه معلومـات لـه (بريتـانيکـا انسايکلوپيديا) ۱۹۷۰ م امريکانا انسايکلو پيديا ۱۹۶۱ م ، بريتانيکا دايره المعارف کې په تائيدي ډول راغلي دي . خو يوازي په لږ تفاوت چې په يوه کې W.T.Thoms او په بل کې W.J.Thoms راغلي دي* په فولکلور انسيکلوپيد يا کې د فولکلور (Folklore) له کلمې سره (ل) راغـلي دی . او همدارنګه پـه نـورو معتبرو منابعو کې ، که چيرې (ل) ورسره استعمال شي يا نـه ، پروا نـه لـري . ايراني نامتو داستان ليکونکي صادق هدايت په خپلو اثارو (بف کور) او په تيـره بيا (نوشته هاي پراګنده) کې وايي چې ، فولکلور کلمـه د لـومړي ځـل لپـاره پـه ۱۸۸۵ م کـال فرانسـوي (امبـرواز مـورتن) اسـتعمال کـړه . بريتـانيکـا انسايکلوپيديا) کې راځي چې (امبرواز مورتن) د ټامس مستعار نـوم دی خـود د هيښتيا (تعجب) خبره دا ده چې انګريزې ځنګه په فرانسوي بدله شوې ده ، ډيرو معلوماتو لپاره وګورئ (۸۸- ۱۲۸)
خدا بښلی ابراهيم عطايي په خپله يوه مقاله کې څرګندوي پـه ۱۸۴۰ م کـال د فولکلور کلمه خلکو ته پوره آشنا نه وه او يو آلماني فوکلوريست د ګريم پـه نامـه په المان کې د خپلو فولکلوري مواد و پر مجموعه د فولکلور نـوم کيښـود او لـه دغه وخته په انګلستان او فرانسه کې دا نوم او دغه کار تقليد شو (۶۷ : ۱۲۳)
لـه ځيـرنـو څخـه داسـې ښـکاري د لـومړي ځـل لپـاره دغـه کلمـه W.J.Thomas استعمال کړي وي . فولـک د خلکـو او لـور د پـوهې پـه معنـا راځـي او فولکلـو د خلکو او ولسونو په پوهې او حکمت څخه عبارت ده .

۴- برجسته فولکلور په اصطلاح کې:

اصطلاحاً فولکلور د ملتونه ټوله او عامه او معنوي شتمني ده . دغه شتمني يوه داسې هستي ده چې د ټولنې د انسانانو تر منځ د تاريخ په اوږد وکې په شعوري او غير شعوري ډول را منځته کيږي او وده مومي . د يوې ټولني د انسـانانو تـر منځـه د کلتـوري اړيکـو پراختيـا او راتولونکـو نسـلونو تـه د همـدغو هنرونـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغزیدنه د ټولنې د کلتور پورې ښيي او یا په بله وینا د ټولنې د انسانانو کلچر انتروپولوجي Cultutral Anthorpology د لوړ تیا سطحه په فولکلور پورې تړلي ګڼل کیږي ،ځکه په کلتوري انسان پیژندنې (کلچرل انتروپولوجي) کې فوکلور بیا د اجتماعي ژوندانه څرنګوالي (کیفیت) او مظاهر په مورږ پیژنې او د انسان پوهنې په لارکې دا یو مبرم احتیاج دی چې موږ دخپلې یا بلې ټولنې حالات په قدیمه نړۍ کې معلوم کړو (۶۶- ۵۱)فولکلور پیژندنه ، اجتماع پیژندنه ده . په فولکلور کې نه یوازې چې معنوي ارزښتونه خوندي دي ، بلکې دهغه په واسطه د ټولنې د افرادو دافکارو ، معتقداتو ، امیالواو غوښتونه څخه د دوي د اجتماعي تاریخ مبادي معلوملاي شو .
په فولکلور پوهیدنه ، په اجتماع پوهنه ده ، په فولکلور پوهیدل د ټولنې او اجتماع سره نږدې کیدل دي . فولکلور پوهنه د ټولنپیژندنې یو عمده او غوره فاکت اولامل (سبب) هم کیداي شي .په فولکلور پوهیدنه د ټولنپیژندنې یو ضروري اصل پوره کیږي . دا کار موږ ته دبري کنجي (کلي) په لاس راکوي او دغه کار موږ هغه وخت ښه تر سره کولاي شو، چې د ټاکلې ټولنې په فولکلور کې څېړنه وکړو .په فولکلور پیژندنه کې تر ټولو غوره او عمده اصل دا هم دی چې د هماغه ټولنې شفاهي کیسي راوپلټو ځکه کیسو کې د تیرو خلکو او اجتماع یوه ستره خزانه پرته ده . له بلې خوا د اجتماع د تاریخ د غوره تحقیق په لاره کې ، فولکلور یوه ډیره ښه وسیله کیداشي . فولکلور د تیرو خلکو او ټولني هغه قیافه ویني، چې د اجتماعي تاریخ دبیلا بیلو تاریخي دورو د فوق العاده علامو او نښو حکم لري . آن د ټولنیز تاریخ څیړونکي دې ته اړتیا لري ،چې په پروني نړۍ کې د ده ترڅیړنې لاندې ټولني څرنګه حقوقي او جزایي احکام در لودل او ترد غو احکامو لاندې د ټولني خلکو څرنګه تفکر اوترخپل منځ څه ډول روابط در لودل ، ځکه د دغه تفکر او مناسباتو څېریدل یوه څیړونکی ته دا قضاوت ورښيي، چې د هغو د اجتماعي تاریخ مر حله پرې وټاکي . یعنې فولکلور دتیرو خلکو د تفکر او شعور سطحه هم رامعلوملاشي . د مثال په ډول د (وحشت) یا له اسلام څخه د مخه دورو په تاریخ پوهیدنه د هغو دورو د کلتور او فوکلور پیژندنده را په ګوتو کوي . د هغه دورې د انسانانو د لومړنۍ کلتور ریښې احتوا کوي ، له همدې امله یې پیژندنې ته احتیاج احساسیږي، چې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو ورو دانسانانو د اجتماعي ژوندانه په راز پوه شو او په هغه راز پوهيدنه د تاريخ کره والي هم دی . د لومړينو يا مخکنيو دورو انساني ټولنو ، اجتماعي مؤسسات او د دوي د افرادو عقايد ، عنعناتو رسم او رواجونو باندې پوهيدنه دا غواړي ،چې د هماغه خلکو فولکلور پوهنې ته مراجعه وکړو . لنډه داچې د فولکور په تعريف کې اساسي مقولي داسې وړاندې کولای شو . (لرغوني ، عوام اوعنعنه) دغودرومقولوله ارگانيک ترکيب څخه داسې تعريف لاسته راځي : فولکلوردعواموخلکوهغوعنعنوته ويل کيږي، چې د لرغونو زمانو څخه راپاتې شوي او د اوسني وخت دمتداولوپوهنو، عقايد اوچلن بيلگو سره يوځه توپيرولري))ياپه بله وينا : فولکلور دعواموخلکوهغه لرغوني عنعنې اودودونه دي، چې دتاريخ په اوږدوکې له نورونسلونو څخه راپاتي دي، فولکور د عوامو خلکو پرهغوعنعنوی عقايد و، خرافاتو، کړو وړو، دودونو، اوشعايرودلالت کوي چې له ځنډنيووختونو څخه تراوسه موږته رارسيدلي دي . يااصطلاحاً فولکلور دعواموخلکو، ياديوملت يايوقوم اويايونژاد په نظر د هغو حقايقو مجموعه ده، کوم چې د دوی عنعنوي پانگه گڼل کيږي اوډژوند اوجهان په باب د دوی فکر، عقيده ، معلومات ، افکار او د دوی عمومي ذهنيت دی. ديوملت يايومليت اويا د يوهيواد په فولکلورکې د هغوی ټوله ماضي اود موجوده او راتلونکي ژوند دپاره ارزښتونه پراته دي . ديوې ټولنې فلکلور موږ ته دهغوی دپلرونو، نيکواواجدادو کلتوري نورمونه اوټولنيزارزښتوته بيا نوي او دهغوی له کلتوري ميعارونو او هدفونوسره موآشنا کوي . په همدې توگه فولکلورانسانانوته لارښوونه کوي ، ژوندته يې معناورکوي اودحرکت سمت يې ټاکي . د سويس نامتوروحيات پوه کارل گوستاف يونگ (carI Gustave Yang ۱۸۷۵ - ۱۹۶۱ م) وايي : موږبايد ديوې ټولنې دفولکلور په باب بی پروايي ونه کړواودچټياتو په نظرورته ونه گورو ، ځکه دنوروارزښتونوله څنگه يې يوسترارزښت دادی چې د روحي تحليل له مخې د هغه عصر عمومي فلسفه ، ټولنيزشعور اود ژوند معنی اومفهوم پکې موندلی شو.

۱- دغه انځورزموږدهيوادد کلتوري لرغونپوهنې يوه برخه ده . دلوگرولايت کا فرکلا (خروار) ولسوالۍ کې پخوانۍ بڼه (لرغونپېژند: ۲۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دفولکلور د راټولولو اړتیاوې :

که چیرې د بشري ژوند په ټولو را ز ونو پوه شو باید ولسي پانګې او د خلکو دودونه او تفکر ته سرور – دننه کړو. دمثا ل په توګه : که یو ازې پښتو لنډۍ مطا لعه شي نو نه یواځې د پښتون ملت طبیعت ، بلکې د بشري منعویت ښېګڼې به ورکې پیدا شي ،لکه لاندې څو لنډۍ :

۱- جانانه ستا مزه ګۍ نشته زماهمزولي زانګوګانې زنګوینه

پیزوان دې میاشت، خالونه ستوري = مخ دې آسمان زلفی شیبې دباران دینه ، له دې امله دولسي پانګې خوندي کول دهرملت لپاره ضروري دي ځکه نو فولکلور په عمومي ډول او په ځانګړي توګه ، زموږ د پښتني ټولني د خلکو د ادب او ژوند د ټولو اړخونو پو عمومي جاج څرګندونکې معنوي هستي ده . یا دغه جاج او د عمو مي حالت ننداره په څولنډ یو او متلونو کې رابر سیره کړو :

۱- متلونه :

د زورورو او به په پیچومي خیژي .
او به ډانګ نه بیلیږي .
ږیره زما واک یې د ملا .
ښه له خپل نیمڅي (لمڅې) سره و غزوه .
توره سره ښه ده ،خو نه د ورور په وینو .
ژرنده که د پلار ده ، هم په وار ده .

۲- لنډۍ :

باور مې نشي چي به روغ شم
زه د کمکي پیکي شمال وهلی یمه
باور مي نه شي چې به روغ شم
زه د جانان روغې راستۍ وهلی یمه
په مور مي پټه جرګه وکړه
پلارمې نادارد‌ی ما سودې ته ورکوینه (۵۵ :۲۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورته متلونه او لنډۍ له دریا ب څخه د یو ټکي د راپورته کولو ما نا لري په دغه متلونو او لنډیو کې رموږ د ټولنې د خلکو د فکر لوړه سطحه خوندي شوې ده په پورته متلونو کې ګورو چې .

۱- د ولس په طبیعت پوهېدل دي .

۲- د ولس د خیال ساتنه ،په کې کیږي .

۳- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقیدې او مینې په کې ښکاري .

۴- په فولکلور پوهیدنه په قومي طبیعتونو باندې پوهیدنه ده .

۵- د هغوي په ذوقونو پوهیدل دي .

۶- د ولسي پانګې ساتنه ده .

۷- د ټولنیزو ارزښتونه برجسته کېدل او خوندي کیدل په فولکلور پورې اړه .

۸- د تیرو نسلونو طبیعت ورکې انځورېدلي شي .

۹- د ولسي ذهنیت او تخلیقي فکر اهمیت په کې څرګندیږي .

که چیرې د فولکلور هر اړخیز اهمیت ته پاملرنه وکړو ، له دې سره سم دا اړتیا احساسوو چې باید د خپلې ټولنې فولکلور خوندي کړو .

د دې لپاره چې فولکلور د ولسي ذهنیت او تخلیقي فکر اهمیت موږ ته څرګندوي . له همدې امله د فولکلوري موادو ایجادول او بیا دهغو راټولول ، زموږ د خلکو د دود ، دستور او عنعنې ژوندي ساتل دي ، د شفاهي عنعنې لیکل د فولکلور په حیث د هغې ارزښت او فولکلور ته زیان نه رسوي او حتي ګټه یې لا داده چې ولیکل شي نو په هغه شکل ثابت خوندي کیږي ، له مرګه ساتل کیږي او نورو کلتورونه ته یې انتقال هم آسانیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱)

۶- دبرجسته فولکلور موادو د راټولولو لارې چارې:

فولکلور ټولونه او بيا دهغه خوندي کول يو تاريخي رسالت دی او د خپل هيواد د برم او شوکت خوندي ساتلو مانا لري دفولکلور د راټولولو لارې چارې ډيرې او له ځينو حالاتوکې هغه راټولول محدوديت هم پيدا کوي ، خو موږ به دهغه د راټول تر ټولو ګټورې او اسانه لارې – چارې ولټو او پيشنهاد به يې کړو .

الف- ځرنګه چې فولکلورد خلکو د او لسونو مال دی، نو د ټولنې دغه کلتوري او فولکلوريکه شتمني له خلکو او ولسونو کې پيدا کيږي او په خپله وسونه دهغه (فولکلور) د ساتنې ليږد او ضبط تر ټولو ښه وسيله ده او د يو ليکوال خبره چې پښتني فولکلورنو و بيا له ټولو کلتورونو لاډير غني دی اروپايان چې د پښتو نخواسيموته راغلل ، نو هک بحران پاتې شول او دغه غني فوکلور او شتمن کلتور ته ګوته په غاښ شول ځينو پې سندروته ، ځينو متلونو ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځينو کسيو و نورو دغه ډول موادو راټولولو ته مخه کړه ، او د خپلو استعماري اهدافو د ترسره کولو په څنګ کې يې د پښتو د فولکلور ځينې خوا وې هم راټولې کړې او پښتانه په عصر شکل دخپلې ژبې پر مختيا ته متوجه شول ، نو يې د نورو کارونو تر څنګه د فوکلور ټولولوته هم هڅه وکړه ، نو څرنګه ګې خلک د فولکلورليږدونکي دي او خلک د سن ، طرز تفکر او ټولنيز دريځ له مخې توپير لري مثلا مشران او سپين ږيري د لنډوکيسو متلونو او اخلاقي افکارو لروتکي او ليږدونکي (حاملين) دي د پورته خبرو پر بنياد په ټولنه کې سپين ږيرې او مشران د فولکلور د ليږد او خوندي کولو او راټولو ښه وسيله کېداي شي .

ب – د فولکلور د ساتنې او ليږد بله ګټوره وسيله ماشومان هم کيداي شي همدا ماشومان دي چې د سرودونو ، ترانو او لنډو کيسو ، چستانونو (کيسی) په راټولولو او ضبط کې ترې استفاده کيداي شي . د دغو ترانو او کيسو د ضبط او ثبتولو غوره ځاي دهغو د لوبو ځاي دی ، کله چې دوی په لوبو بوخت کيداي شي د دوی له خولو څخه دغه مواد راټول شي .

ج- دفولکلوري او کلتوري ميراثونو د ضبطولو او راټولولو يوه بله ستره منبع او مرجع په کليوا او بانډو کې ښځمنې هم کيداي شي ، دوی د فولکلوري مواد و په ساتلو او راټولولو کي ګټور توب لرلی شي د مثال په ډول ښځو ته د ماشومانو دويده کولو ، دسندرو ويلو او خوښي کولو په مخت کې دسندرو د ويلو لارې چارې ورايادې وي همدارنګه په مروجه دودونو ښې پوهيږې که څه هم ل دغې مرجع څخه د فولکلوري مواد ضبطول پو څه ستونز من کار دی ، ځکه زموږ پښتنې دود د دې اجازه نه لري جې دنارينه و وفوکلور يوهانو لپاره د ښځمنو منځته دورتګ اجازه ورکړي ، د دې کار لپاره لازمه ده زموږ لوستي (باسواده) خويندې او لوڼې و هڅيږې چې فولکلوري مواد راټول کړي په کليو او بانډو ګې دخلکو جرګې ، ناستې ،ولاي او مرکې هم د فوکلوري مواد و د راټولو زمينې او لارې چارې برابر وي ،که څه هم زموږ په هيواد (افغانستان) کې تيره بيا په پښتني سيود کې دغه کار اوس يی کليوالي اصلي هويت له لاسه ورکړي په دی ځکه د درې لسيزو په اوږدو کې خلک له خپلو اصلي سيمو څخه بې ځايه شوي دي او نورو هيوادو او سيموته مهاجر شوي دي . ځو بيا هم ځينې خاص سپين

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډیري خلک شته چې د قبایلو او کلیوالو ځیني ولسي کارونه سر ته رسوي دغو خلکو ته هرې قبیلي پریکړې او حتی د هغې بلې قبیلي طبیعت ور ، معلوم وي نو په دغه برخه کې له زړو ښځو څخه ډېره مرسته غوښتلی شو ،
د- دخصوصي او ولسي سندرو د ضبط له لاري کیدای شي د نظرور سیمې یا سیموته لاړه شو ، لومړي د اوده او یا دنورو کلتوري دودونو د ځای ننداره وکړو . هلته کلیوال ذوقیان ، شاعران ، سندربولي او ټوکماران ننداره کړو ، دا ځکه چې همدا ذوقیان د ولسي سندرو ، سروکو ، ټوکو ، چاربیتو ، کیسو او ... ښه زیر مه ګنډل کیږي ، باید له دوي سره د فولکلوریست له خوا اړیکي پیدا شي پدې ډول مواد ترې راټول شي .
- د فولکلوري مواریثو په راټولولو کې تر ټولو مهمه موضوع دکار ساحه ده ، چې نر ډیرې اندازې په څیړونکي پورې اړه لري دی باید پدې یوه شي، چې په کوم ځاي کې کار کولای شي ، له کومو خلکو سره توافق حاصلولای شي ، ځکه په نا اشنا سیمو کې کار کول یو څه ستونزې لري . که فولکلور ټولونکی په یوه نا اشنا سیمه کې پرته له پیژند کار بیل کړي او د فولکلوري مواد و په راټولو لاس پوري کړي نو ښکاره خبره ده چې په هغو سیمو کې به ستونزې ورته پیدا کیږي . د دې لپاره چې دی دهغې نا بلدې سمې د خلکو په طبیعت او بیا دودو دستور نه پوهیږي او بل داچې په ژبه او لهجه ور سره پوهیدل هم ضروري دي ، خو په فولکلور راټولونکي به هغه کانه شوي وي چې یو څوک په تا بلدی کې په شفتلو کې وابنه وکړي او بیا به دهمغې سیمي خلک ورته وای په شفتلو کې چې وابنه کوي دا دی هم چل دی !! او که چیرې فولکلورریست په سیمه کې بلد تیا ولري نو دا موضوع ورته حل وي چې څنګه له خلکو سره برخورد وکړي .
و- فولکلور مواریث باید داسې ضبط شي، چې د هغو ځانګړ په پام کې ونیول شی . فولکلوریست باید لومړي په ولس کې د ولسي خلکو او خصوصا د هغو ولسي خبري ، روایات په خورا دقت او پاملرنې سره واړوری چی په ولس کې د اعتبار خاوندی او نوریې خبروته غوږ ږدی . د منظوم فولکلور په برخه کې باید وویل شی چې د امکان تر حده باید هغه ثبت شی او که دا زمینه برابر نه شوه نو لومړي باید د نقل کونکي له خولې څخه ولیکل شی او که ویل کیږي د لیکل شوی منبع سره دی پر تله شی ځکه نقلونکی یوازی د وینګ په وخت کې دنظم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولی ځانګړنی وايی . د (فرهنګ مردم) مجله کې د فولکلوری یدیدو د ثبت لپاره لاندې ټکی د ارزښت وربلل شوی دی .
۱- کله ، په کوم ځاي کې د چاله خوا ثبت او یاولیکل شو ؟
۲- د کو څي نوم ،ناحیه ، کلي ، ولسوالي یا ولایت ؟
۳- ورځ ،میاشت ، او د ثبت کال باید ولیکل شی ؟
۴- نوم ، کورنی نوم ، تخلص ، سن ، کار ،ژبه او دراوي نوې ځانګړني په دقیقه توګه ثبتول؟
۵- راوی زده کړه لری او کنه ؟
۶- درواي د زده کړي سطحه کومي اندازی پوره ده ؟
۷- چیری زیږدلي دی ؟
۸- راوی هنرمند او په خبره یوه دی او کنه ؟
۹- روایت او کیسه یی چیري اوریدلی ده ؟
۱۰- له کومی زمانې یا وخت راهسي یی دا کار پیل کړي دی ؟
۱۱- په کومو مواردو کې په کومو ځایونوکې په وینګ پیل کوي ؟
فوکلوري مواد د موکو له لارې هم راټولولاي شو . په پښتو ژبه کې مرکه ډول- ډول معني لری .
په ځینو پښتني سیمو کې مرکه د تړون د منلو په باره کی جوړیږي ، مرکه دنجلی دغوښتلو جرګی ته هم ویل کیږي ، په ځینو پښتني سیمو کې د دیالوګ په معني هم کارول شوی ، خو په روستیو وختونوکې مرکه مصاحبي او له یو چا اوډیرو سره مخامخ خبروته ویل کیږي چې د یوه ټاکلي هدف په رڼا کې د سمو او باوري معلوماتو د راغونډولو لپاره د ډیرو کسانو سره کیږئ (۴۳ :۱۰۳)
مرکه د ژورنالیزم د مسلک له پلوه جلا بحث دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- کلتور او ثقافت پراخ مفهوم لري ، کلتور د يوې ټولنې ټوله مادي اومعنوي شتنمني رانغاړي . کلتور د يوي ټولني عمومي کړه وړه اعمال ، مهارتونه غقيدي اوسلوک راچاپيروي او فولکلور د يوې ټولني د کولتور تکاملي پروسه ده او په کولتور سره په اړيکه کې دي کولتور د کل او فولکلور د ستري برخې مثال لري . ټولې فولکلوري پديدې ديوې ټولنې د کولتوري ميراثونو زيږنده دي او يو له بل سره نه شليدونکي دي کولتور د متمدنې ټولني د انسانانو د ژوند د کليت مطالعه او پلټنه ده او فولکلور په کليت کې د ټاکنو مثال لري .

- کولتور د يوه ټولو ګڼوونو او بوته ته پاتې کيږي او فولکلور په بڼ کې د خاصو ، خاصونو او ځآنګړو ګلانو او بوټو نو دي

- کولتور، ثقافت کلچر ، او فرهنګ مترادفې او هم مانا کلمې دي

- کلچر انګليسي کلمه ده ، کولتو ر لاتين ، ثقافت عربي او فرهنګ اريايي کلمه ده او په پښتو کې ورته محمد ګل مومند (هځوب) ويلی دی.

- کولتور د ملتونو د تهذيب او تمدن نښانه ده ، د ملتونو کولتوري پوړی هغه وخت موږ ته ښهٔ څرګنديږي چې د هغو خلکو په فولکلور ښه وپوهيږ او د هغوي له فولکلور سره بلدتيا ولر .

- کولتور يا ثقافت د انسان د ارتقايي ژوند او عمل يو مجموعي پانګه ده چې داساني ژوند له پيل څخه تر اوسه پورې ورو ورو راغونډه اوخوندي شوې ده .

- د کلتور په لويه مجموعه کې د (ولسي ژوند نظام تمدن او تهذيب ، روايتونه ، ژبه . هر ډول اداري ولسي ټولني ، هرډول ټولنيز دودونه ، کيسې ، دم . درود ، جادو . اقتصادي ، اداري تنظيمونه ، تعليم او تربيت ، ادب ،قانون ، فلسفه ، اخلاق ، علوم او فنون . موسيقي . نقاشي ، لوبې او لنډه دا چي په ولسي ژوند پورې اړوند شيان چې له پخوا تر اوسه راپاتې دي د کلتور په دايره کې راځي .

- فولکلور انګريزي کلمه ده

وي ، چي ټامس په ۱۸۴۶ کال د لومړي ځل لپاره په يوه مضمون (امبروز ميرتن)کې په مستعار نامه استعمال کړه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ټامس دغه کلمه فوکلور folkolor و نومو له او (ل) وروسته په عاریتي ډول ورسره نورو خلکو یو ځاي شو . د فولکلور کلمه ترکیبي کلمه ده ، دوه برخي لري . (فوک)یا (فولک) او (لور) فوک د خلکو په مانا او لور پوهې ته وایي .
- په فولکلور کې (لرغوني ، عنعنه او ولس) اساسي توکي دی ،نو له دې امله فولکلور د لرغونو خلکو هغو عنعنوته ته وایي چې په ولس کې له پخوا را پاتې وی .
- دفولکلور په برخه کې څیړني په ۱۶۸۰ کال کې جان ایبري هم کړي دي .
- په نولسمه پیړۍ کې جرمني پوهانو یاکوب ګریم او د ده ورورو یلهلیم ګریم د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکي څیړنې وکړې .
- ایراني نامتو داستان لیکونکي صادق هدایت په خپلو اثار بف کور او نوشته هاي پراګنده کې وایي چې فولکلور کلمه د لومړځل لپاره په ۱۸۸۵ م فرانسوي امبرواز مورتن د ټامس مستعمار نوم دی .
- فولکلور د ارزښت په برخه کې د سویس نامتو او حیات پوه کارل ګوستاف یونګ وایي موږ باید د یوې ټولنې د فولکلور په باب بې پروایي ونه کړو .
- دفولکلور راټول د دې لپاره اړتیا ده چې د ولس طبیعت ور کې خوندي دی .
- دو لس په خیال پوهېدل دي .
- د خلکو دودونه ، عنعنې ، عقیدې اومینې په کې ښکاري .
- په فولکلور پوهیدنه په ولسي پوهنو کې معلومات تر لاسه کول دي .
- د فولکلوري مواد و راټولولو لاې چارې ښځمني دي .
- ماشومان ، سپین ږیري ، د کلي مشران ، ملا او نوري دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي څپرکي پوښتنې :

۱- سويسي اروا پوه کارل ګوستاف يونګ د فولکلور د ارزښت په برخه کې څه ويلي دي؟
۲- د فولکلوري مواد و د راټولولو لارې چارې کومې دي ؟
۳- کولتور د يوې ټولنې کومه شتمني رانغاړي ؟
۴- د کولتور يو دوه تعريفونه راواخلي ؟
۵- فولکلور تعرف کړئ ؟
۶- فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره د چاله خوا په کوم کال او په کوم متن کې استعمال شوه ؟
۷- دفولکلور کلمه له کومو توکو جوړه ده او هر برخه يې توضيح کړئ ؟
۸- د فولکلور کلمه د بل چا له خوا هم په کومو کلونو کې استعمال شوی دی ؟
۹- د فولکلور د خوندي کولو اړتيا څه ده ؟
۱۰- انترپالوجي ، دود ، فولکلور او کولتور توپير او ورته والی وکړئ ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

۱- د فولکلوري موضوعاتو ډلبندي (تصنیف):

څرنگه چې فولکلور د ثقافت او کلتور پراخه برخه جوړوی نو د ولسی ژوند نظام تمدن او تهذیب تری څرگندیږي لازمه ده په ډلبند کې یې هم ژوره پاملرنه وشي .
د فولکلور د ډلبندي په برخه کې باید و واویو چې د شلمې پیړی په دریمه کې پدغه برخه کې دلته افغانستان کې هم کار شوی دی .
یوه خبره د یادو ولو وړده چې ډلبندي اختاري کار دی . په ټولنیزو پوهنو او لیبر هنرونو کې تصنیفونو یو له بل توپیر لری ، خو سره له دی تصنیف هم ځانته پرنسیپونه او موازین لری . د مثال په ډول تصنیف باید جامع افراد او مانع اغیار (دا اکثریت د تائید او د اقلیت درد وړ وی). سیستماتیک او منطقي وی، له واقعیتونو سره توافق ولری او داسي نور په هر تصنیف کې د تخصص د خاوندانو عندی تمایلات ډیر نقش لری (۱۶- ۱۴) د فولکلور ډلبندي له ټولو نیمگړتیا ووسره – سره په زړه پوري هم لری او هغه داچې د هر علم خاوندان یې د خپلې پوهې له زاویې څیړي . دلته له دې موضوع سره په تړاو کې یو مثال راوړو : زموږ په عام او غریب او همدارنگه له ښار لري سیموکې د ناروغ په باب د خلکو عقیدی بیلا بیل لوري لري .
که چیری یو ناروغ یو کلیوال یونانی طبیب ته ورولي ، نو هغه ته دیونانی بوتواو درملوتوصیه کوي . که همدغه بیمار بیا ملاته لارشی دوم توصیف ورته کوی . اروا پوه یی ناروغي له بلی لارې د درملنې بلنه وړ بولي . همداسې یې د فولکلور د ډلبندی په برخه کې هم درواخله ! دلته به ځینوعلومو د پوهانو نظری د فولکلور په برخه کې راواخلو :
الف – ادب پوهان فولکلور ته دبې سواده پرگنو د ادبیاتو په نظر گوري او د ثبت شوی فولکلور په برخه کې له هماغه تحلیلي تکنیک څخه کار اخلي لکه په لیکلي ادب کي چې کار ورځیني اخیستل کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب – د مقایسوي (مقابلوی ژبپوهنې) پوهان او څیړونکي فوکلوري موضوعات د ژبپوهنې د نورمونو له مخې ویشي . مثلاً : دوی د بیلا بیلو قومونو تر منځ ژبني فولکلوریک موضوعات را سپړي او پر تله کوي یې .
ج – کلتوری انترپالوجستان په فولکلور کې ولسي عنعني ، دودونه ، د ټولنیزو موسسو سمبولیکه استازي (نماینده ګي) او د خلکو د ذهنیت محتوا مطالعه کوی . لکه : وایي د دی یا هغه قوم د ژوند ادبي او فرهنګي سطحه په کومه درجه کې واقع ده .
د – سایکلوجستان (اروا پوهان) له فولکلور څخه داسی شواهد راټولوی چې دهغو په مرسته د بشری اروایی فعالیتونو یو ډول والی څرګندیږي او څرګند خبره ده چې فولکلور له ساینس ، تاریخ ، ټولنیزي پوهنې . حدیث ، اروا پوهنې او ... مظامینو سره کلک تړاولري ، نو ځکه د بیلا بیلو علومو پوهان حق لری شوه، چې دغه موضوع (فولکلور) له خپل مسلک سره سم تعبیر او ډلبندي کړي .
ه – تر ټولو غوره دا ده، چې د فولکلور تصنیف د پخوانیو فولکلوریستان له نظره وګورو او وڅیړو . پخوانو فولکلوریستانو خپل مواد د موضوع په اساس تصنیفول او تر اوسه پورې هم د غه ډول تصنیف څخه کار اخیستل کیږي . د مثال په توګه دا ، د ، ج د کلتور د دولتي کمیتې د (فرهنګ مردم) آمریت په آرشیف کې فولکلور په څلورو عمده څانګو ویشل شوی دی :
١ – شفاهي فولکللور
٢ – د خلکو ټولنیز دودونه
٣ – مادي فرهنګ
۴ – د خلکو هنرونه
لومړي به ټول ذکر شوی تصنیفونه راټول او بیا وربآندي انتقادي نظر وراندی کړم .
د (١٣۶٠ م کال) د قوس او جدي ګڼه (فرهنګ مردم) مجله کې داسې راغلی :
آداب رسوم ، عقاید ، عادات ، افسانه ها ، حکایات ، امثال ترانه ها ، اشعار عامیانه.
١ – عنعنوي روایتونه ، اولسي نکلونه ، د اتلانو په باب افسانې ، منظوم داستانونه (Ballads) د چې پښتانه سندر غاړي یی داستان بولي ، سندرې او محلي روایتونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- عنعنوی دودونه ، محلي دودونه ، داخترونه او میلو دودونه ، د مراسمو دودونه او لوبې .
۳- خرافات او انګیرنې ، کوډی او جادو خرافي کارونه او خیالي شیان Fancies .
۴- د خلکو ویناوې ، و جیزې ، عامیانه اصطلاحات او نومونې ، متلونه ، قافې جنګول کیسي (چستانونه) پورته تصنیف دا وسني معیار له پلوه بشپړ برېښي ، خو د مادي فرهنګ خواووی پکیې پوره ندی ذکر شوی موږ به د دی کمبود د پوره کولو لپاره ځیني نور تصنفونه هم واخلو: په (۱۳۳۵ ه . ش) کال محمد قدیر تره کی له ترکی منابعو څخه ځینې فولکلوري تصنیفونه اونور موضوعات را وژباړل اوپه کابل مجله کې یې خپاره او همدارنګه سرور ګر یا له فرانسوي اثارو څخه استفاده وکړ او د (فولکلور لابنود) په نوم رساله یې په فارسي ژبه وژباړله، ایراني لیکوال صادق هدایت هم پدغه برخه کې لیکنې درلودی ، د دوی دری واړو تصنیفونه سره ډیر ورته واوله یوې منبع څخه یې استفاده کړي وه، چې موږ به د کابل مجلې تصنیف دلته راوړو :

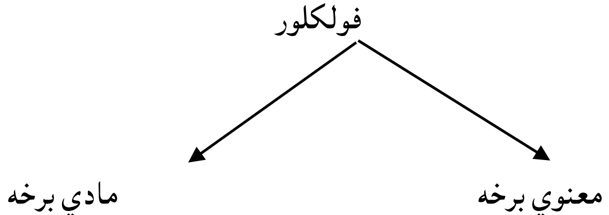

الف – معنوي برخه :

لومړي : ادبيات :

۱- نظم : د شعر ډولونه ، طويل بحر ، رنګارنګ ملي سندرې .
۲- نثر : کیسې ، حکمتونه ، معماوې ، او کیسی (چستانونه)
دويم : پوهني :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- طب دزړو ښځو د معالجې ډول ، اغيزه لرونکي واښه او گاڼې ، شکسته بندي د بسمل غوځول او نور
۲- د مار ، لړم او غنډل د چيچلو تداوي ، د گران بيع (بيه) کاڼواو بوټو په واسطه .
۳- نجوم .
۴- غريبه علوم لکه د پيريانو په حکم راوستل او نور .
۵- عاميانه سايکلوجي .
دريم : دودونه او رواجونه :
۱- اخترونه ، مارکې ورځې ، محلی بازارونه ، ميلې .
۲- دزيږيدو ، مړينی ، ولده په باب قومي رسمونه .
۳- د ماشومانو ، ښځو او سړيو ډول- ډول لوبې او ساعت تيري اودهغو د منځته راتلوپه باب روايتونه .
۴- موسم پيژندنه ، د تقويم حساب .
۵- د حقوقي تعاملانو پاتې شوني ، نتواتې او نرخونه .
۶- خرافات او اباطيل .
۷- متلونه او حکمتونه .

مادی برخه

د فولکلور مادي برخه چې زموږ د خلکو د ولسي ځانگړتياو غوره برخه جوړوي ، داسې په گوته کولای شو :
۱- دودانيو او کورونو په باب عقيدې .
۲- ځانگړې انځورونه لکه کاشي کاري ، حکاکي .
۳- دکور سامان ، کالي او گاڼې .
۴- د جگړې ، ښکاراولو ټولو ابزار(وسايل) او نورو ...
۵- د خلکو کسبونه او صنعتونه لکه جولايی ، ندافي ، کولالي ، بزگري . د گمري ، بقالي ، غالۍ او بدل او نورې حرفي .
۶- نقاشي ، رسامي ، موسيقي ، ملي سندرې ، ملي اتڼ ، ډهل او سرنی .
۷- د محلی خوړو ډولونه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو بل تصنيف د فولکلور داسی وړاندي کوو :

۱- د خلکو بديعی شفاهی ادبيات:

پـدي کـې (۱) اسـطورې ، (۲) افسـانې ، (۳) معمـاوې ، (۴) ټـوکې ټکـالې ، شـوراوې ډول – ډول سـندرې ، متلونـه ، ټکـې (چسـتانونه) قـافيی جنگـول ، ښکنځلې سيمه ايز يا محلي خواږه په دوه ډولو ويشلای شو :
الف – هر ډول خواږه ب – ځانګړي خواږه چې د ځانګړو سيمو پورې اړه لری لکه دنډکی (خوست)، د لغمان او ګره يا صابونکه ،د حيواناتو شړل را بلل ، ښيراوی ، پيغورونه کترې ، لوړی (قسمونه) او ....

۲- د خلکو دودونه :

د زيږيدو ، واده ، اومړينې مراسم ، ميلې ، اخترونـه ، نـذر ، پګـاړه ، (حشـر) صدقی خال وهل ، د ګاڼو استعمال ، سينګار ، جرګې ، نرخونه ، ولسی طب ، خرافات (فال ليدل ، کوډی ، او جادو) شګون(شګوم) ټوټکې ، په نظر کول ، د پيريانو ايستل قصيدې پخول يا پيريان تابع کول ، د ناستې ، ولاړی آداب او ....

۳- د خلکو کسبونه :

دا حرفې او کسبونه لـه ډير پخـوا راپاتی دي، پدې کـې د اهـل کسـبوو د ژونـد خـاص حالات او د کسـبونو وسايل او طريقی مطالعه کيـږي . مـثلا جـولايی . ندافي ګيلم اوبدل......

۴- د خلکو هنرونه :

(نيمه لفظي هنرونه) جې پدې کې ملي موسيقی ، د هغه الي او وسايل ، د خلکو (نارينه و و او ښځينه وو) سندرې او اتنکی نڅاوی لکه (اتڼ ، د طالبانو ګډواې لکه د مداری ګری، او شادی بازی نندارې) د خلکو ډرامې (په پراخ ميدان کې د ټوکيانو او مسخره چيانو اکټونه) او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د خلکو کارونه :

لکه چې ښکلایزه ، ذوقي او ایستیتکي ارزښت ولري ، لکه ښکلي کالي ، خوندوري غذاوي ، کوډولې . کورونه ، سینګار شوی سمڅې ، د ننداري وړ ودانۍ او ښکلي تولیدات....

۳- فولکلور د ولسي پانګې په توګه :

فولکلور د ولس مال دی ، دنړۍ ګڼ ولسونه د فولکلور څښتان دي ، فولکور د ولسي پانګې له توګه تل د خلکو د پراخه او ګڼو ولسونو په سینو ، خولو او حافظو کې ځاي لري ، همدا فولکلور دی، چې دوختونو په اوږدو کې دعامو خلکو په خوي او عادت ، کړونو او اعمالو او غښتنو کې ځان را څرګندوي او د لسونو د معنوي او مادي شتنمنۍ له توګه ځاي نیسي .
د وختونه په اوږدوکې ولسونه او خلک له ډول ډول پیښو او لانجو سره لاس او ګریوان کیږي دغو پښتو ته ځواب ورکولو ترټولو ډاډمنه تیکه ګاه یواځې د خلکو عقیدې دي جې په (فولکلوري هستۍ) کې ځان را څرګندوي .
مثلا د خلکو دودیز بآرونه او عقیدې) په خدای انبیاوو زیارتونو او ...) بآور لکه یا دودونه) چې هر ملت او ولس معنوي شتمني ده ، څکه نو په دغو دودونو کې دولس پراخه خویونه خوندي دي له هیواد سره مینه زموږ د خلکو یو لرعوني زرین (دود) دی ، میمله پلنه او ... نا غه دودونه په ډیر ښه ډول په فولکور کې ځان ښودلی دی د میوند په میدان کې د غیلم ګولۍ زموږ د هیواد د ځلمیانو تېر په وینو لیت پیت کړ د دې لپاره چر د جهاد سنګر ځلمونه وي پرې ایښې د ملالۍ غوندي ې پیغلو دافغان بچو بیرغ په خپلو سرو منګلو راجګ کړ او په نورو غازیانو او مجاهدینو باندي یې نارې وکړې چې .
که میوند کې شهید نه شوي خدای ږولالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه
په همدارنګه په ولسي ادبیاتو کې دچاپیریال واقعیتونه په ساده ډول ښودل کیږي هره پیښه دیو رښتیني واقعیت په توګه دخلکوپه غوښتنواو پوښتنو کې ځان څرګندوي.
افغان ولس لر غوني ، سوچه اوپاخه فولکلوریک اثارلري ، دغه آثار څه په تیرو اوڅه اوس په پراخه توګه ثبت اوضبط شوي دي. دپښتوفولکلوریک آثار لکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډۍ ،متلونه ، دودونه ، قبيلوي او کليوالي کېسې داستانونه اونورملي اومحلي اومحلي مميزات اوهم خاص عنعنات دي چې دهر فولکلوريک اثر اغيزې يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
فولکلور ته يواځې د ولسي معنوي پانګې په توګه ځان ځلوي . بلکې د ورځني ژوند ارزښتونه هم ور باندې ټاکل کيږي د بيلګې په توګه :
(خلک ښېګڼې ته رابولي لکه : (ښه خوی به دې سلطان کړي = بدخوي به دې په ځان پورې حيران کړي) يا د ژبې ، الفاظو او کلمو ارزښتمندي او دغه راز دادب لوازم په ناخود آګاه ډول خلکو ته په ګوته کوي . لکه (خپله ژبه هم کلاه ده هم بلا)
يا په لسګونو کيسې ، داستانونه ، متلونه ، لنډۍ او نور ، د ولسي ادب ژانرونه شته چې د خلکو ټول خويونه ، عنعنې او ټول کلتوري مناسبات ور کې څرګنديږي .

۴- فولکلور د ولسي ادب زيرمې په توګه :

دولسي ادب زيرمې په خپله په ولس کې دي او دغه زيرمې د ولسونه په خويونو او دودونو پورې اړه لري .
ددغو خويونو او دودونو دتوليد منبع او سر چينه د خلکو کړنې او عادات دي، چې د ژوند په اوږد و کې د خلکو له عمل سره يو ځاي را منځته کيږي . د ولسي ادب زيرمې ، په هغو پيښو کې راز رغونيږي، چې ولس ورسره لاس او ګريوان دی ، ولسي ادب د خلکو د ټولو افکارو او کړو وړ رابرسيرونکي دي او فولکلور څيړنه د عامو خلکو او ولس د پراخه پرګنو پوهيدل دي.
د ولسي ادب د سر چينه ، د خلکو د کلتور د دوې نتيجه ده ، ځکه ديوې ټولنې عمومي کړه وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده او له کلتور سره په اړيکه کې دی . يا په بله وينا کلتور د کل او فولکلور پکې د جز حيثيت لري .
ويلای شوچې ، ټولې فولکلوري او ولسي ادب زير مې د يوې ټولنې د کلتوري ميراثونو زيږنده ا و د کلتور جز دی ، نو په دې توګه په هيڅ ډول يو له بله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلانشي څېړل کيداى او يو له بله نشليدونکي دي د ملتونو او قبايلو د کلتوري ميراثونو تاريخي سيرمطالعه د هماغه ملت او قوم د اجتماعي ، او قبيلوي روابطو او په بيلو خواوو ښه او په زړه پورې رڼا اچوي او د راتلونکې ژوند د ښه والي او څرګنتوب لپاره لارې جارې راښيي .

د ولسي ادب زيرمې ، په ولس کې دي ، مخکې له دې چې د ولسي زيرمې ښکاره او څرګندې شي لازمه ده چې په دووټکو وپوهيږو .

۱- د يو ملت تاريخ ته پاملرنه وکړو .

۲- د يوه ملت په کلتور او فولکلور پوهيدل لازم دي .

او سنيو معاصرو څيړونو ښودلې ده چې د يو ملت او ولس پيژندل د دهغو د ولسي ادب له سطحې څرګنديږي . د مثال په ډول (ميمله پالنه) د افغان ولس او بيا پښتو يوه غوره عنعنه او ستر دود دی .همدارنګه په (ناموس ننګ کول او غيرت) د دوی تاريخي او کلتوري لوړتيا ثابتوي .

د ولسي ادب زيرمې ، د ولسي فرهنګ سپيڅلتيا ښيي ، په دې ماناچې دغه اساس او بنسټ د هماغه ملت له ولسي شتمينو څخه تثبيت کړو د ولسي ادب زيرمې دهغو عنعنو او دودونو او کړنو نتيجه ده، چې دوختونو په اوږدو کې په ولسونو کې رامنځته کيږي ، ټولو مادي او معنوي مناسبات او شتمني د فولکلور او ولسي فرهنګ د ښيرازه اړيکو سپيڅلی انځور دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۲)

فولکلور يا ولسي ادب ارزښت :

فولکلور اهيمت پدې کې دی چې د ملتونو په ژوند پورې تړلي او اړوند معنوي او مادي اړيکي تر څیړني لاندې نيسي .

فولکلور اهميت خورا برجسته او ډاگيزه دی ، پوهان وايي : دټولني سطحي او قشري بڼه راښيي ، نو فولکلور موږ د هغو له روح سره آشنا کوي او د خلکو مفکورې ، جذبات او ارزو گاني پکې منعکس کيږي ....

فولکلورد يوې ټولني د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولني دخلکو ژوند په ښه توگه پکې منعکس کيدای شي . که څوک وغواړي چې د يوې ټولنې د ژوندانه په بهير او دغه راز دهغې د وگړو په افکار او عقايد و او انگيرنو او پدې برسيره د هغې په تاريخي دريځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او د هغې ټولني مادي او معنوي حال او څیره ځانته معلومه کړی ، نو د هماغه ټولنې په فولکلور کې ژوره او هر اړخيزه مطالعه ورته په کارده ،ځکه د يوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې او یا یو ولس د فولکلور له مطالعې پرته د هغې او ولس د پېژندلو په باب هلې ځلې روښانه نتیجه نه لري . حتې د شیلر او سپنسر په عقیده ، (د هر انګیزه د لوبو له اګیزې څخه را پیدا شوې ده) او ماکسیم ګورکي وایي چې د لفظي هنر پیل په فولکلور کې دی .فولکلور د خلکو د لاسته راوړنو ، انګیرنو ، ارزښتونو او کړو وړو هنداره ده سره له دې چې له فولکلور کې ټوټکې ، کوډې او دخرافاتو نور ډولونه هم شامیلیږي خو که د غو پدیدوته په ژور نظر وکتل شي نو د لرغونو انسانانو جادو او خرافات هم د حیاتي اړتیا و وسره نیغه اړیکه لرلای شي . د ځینو خرافي اړخونو په نفي کولو سره فوکلور څخه د اتربیتي مقاصد او ښکلایزو غوښتنو د پوره کولو د پاره هم ګټه اخیستل کیدای شي . تاریخ او ټولنپو هنه د یو ملت یا ټولنې د موجودیت او حرکت یواځي بهرنۍ او قشري ښه راښیې فولکلور موږ د هغو له روان (روح) او باطني نړۍ سره آشنا کوي او دخلکو مفکورې ، ذوقونه ، جذبات او ارزو ګاني منعکسوي .دهغه په پراخ مفهوم سره فولکلور د بشري ذهنیت او احساساتو بیلګه ایزه څرګندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله ، د خلکو د معنوي فرهنګ د پیژندنې لپاره له فولکلور څخه د یوې مهمې وثیقې او منبع په توګه کار اخیستل کیدای شي . باید ووایو چې کلتوري بشر پیژندنه(Inter pology) ژبپونه ، ټولنپونه ، ادبیات پیژندنه ، د تمدن تاریخ او اقتصاد پوهنه خپلو څیړنو لپاره د فولکور پاګې څخه ګټه پورته کوي فولکلوري څیړنو د نورو ټولنیزو پوهنو لپاره د علمي څیړنو ور پرانستلې ده . د لیک له ایجاد او رامنځته کیدو دمخه د فولکلوري مواد و تحلیل کلیدي اهمیت لري ، یعنې چې د خلکو د ټولنیز ارتبارط پوه مهمه وسیله وه . فولکلور د بشري مدنیت د تاریخ په روښانولو کې ستره ونډه لري ماکسیم ګورکي پدې عقیده و و چې : د فولکلوري د معلوماتو له لاسته راوړلو پرته زیار ایستونکو خلکو د تاریخ پیژندنه نا ممکنه ده . له فولکلور څخه د ښکلا پیژندنې (ایستتیکی) د تیوري په رغولو کې هم د مهمي سر چینې په توګه کار اخیستل شوی دی .

د ښکلا پیژندنې تاریخي – ټولنیز نظریې اکثرا له فولکلور او اتنوګرافیو څیړنو څخه استنباط شوي دي . د فولکلوري ادبیاتو مطالعه له دوو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده :

۱- لومړي دا چې په فولکلوري ادبیاتو کې د خلکو غوښتنې ، انګیرنې ، کړه وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولنیزه سایکلوجي او کر کټر څرګندیږي ، واقعیتونه پکې په ریالستیکه ښه انګازه کوي اور دې امله د ټولنې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جوړښت او ماهيت او په مجموع کې د تاريخي انسان د بر خليک د پيژندلو لپاره د يوه مثال په توگه کار ورکوي .

۲- دويم ، داچې د فولکلوری موضوعاتو ، ايماژونو ، استعارو ، تشبهاتو ، اسطورو او بديعي مختصاتو د هنري نو ښتونو او تلميحاتو لپاره زياته استفاده کيږي آن نن يو شمير ادبي شاهکارونه په نيغه توگه له فولکلور څخه په الهام اخيستلو سر رامنځته شوي دي لاډيرې مخکې د خلکو په خولو کې جاري وي .

دکتور امير حسين اريان پورپه خپل اثر(جامعه شناسي هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې ډيره په زړه پورې يادونه کوي، چي ، د عوامو هنر د عوامو د فرهنگ (فولکلور) د نورو تو کوپه شان دهنر په رسمي تارخونو کې کو مقام نه لري او په ندرت سره يې يادونه کيږي خو داسې ښکاري چې دغه هنر د تاريخ يو جريان دی ...

د عوامو هنر هميشه ساده وي هر سپيڅلي زيات تجمل او سينگار نه قبلوي او د ژوند له اړتيا وو سره پيوستون پري دعوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شيان ښکلي دي چې ژوند ته گټه رسوي د دوي هنر ريالستيک دی. رياليزم د فولکلور محور دي د عوامو هنر هميشه مثبت او له انساني عواطفو او ارمانونو څخه ډک دی .

د فولکلور اهميت دا هم دی چې کولکېتفي (ډله ايز – جمعي) خاصيت لري، فولکلور نه يوازې د خلکو دهلو ځلو او ژوند پيښنو په باره کې د معلوماتو منبع ده ، بلکې دهغه په مرسته د ټولنو د ملي خصلتونو په باره کې هم جاج اخيستل کيداي شي ،

لنډه دا چې فولکلور داسې مثبت ، ديموکراتيک او انساني اړخونه لري، چې له هغو څخه د خلکو تر منځ دميني ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارنو په منظور گټه اخيستل کيږي . د بيلگې په توگه (پکاړه) يا (اشر) له يوې خوا خلکو تر منځ ټولنيز اړيکې پياوړي کوي او له بلې خوا ولسي درانه کارونه په ډله ايزه توگه سرته رسوي د قومو او خلکو تر منځ د يووالي او دوستۍ څرگندونې کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د دوهم څپرکي د موضوعاتو لنډيز

- فولکور يوه ژوندۍ پانگه ده .
- فولکلور په نيغه توگه د ولس مال دی .
- فولکلور دوختونه په اوږدو کې د عوامو خلکو په خوي . عاداتوين ، کړنو او اعمالو لو غوښتنو کې ځان را څرگندوي او د ولسسونو د معنوي او مادي شتمنۍ په توگه ځان ښيي .
- په فولکلور کې د چاپيريالل واقعيتونه په ساده ډول ښوول کيږي ، هره پيښه ديو رښتني واقعيت په توگه خلکو په غوښتنو او پوښتنو کې ځان څرگندوي .
- پښتو فولکلوريک اثار لکه (لنډۍ . متلونه . دودونه ، قبيلوي او کليوالي کيسۍ داستانونه او نور ملي او محلي مميزات هغه ځانگړې عنعنې دي، چې د هر ولسي اغيزی يې زموږ د ولس په ژوند کې خورا جوتې دي .
- فولکلورنه يواځې دولسي معنوي پانگې له توگه ځان ځلوي ، بلکې د ورځيني ژوند ارزښتونه هم ورباندې ټاکل کيږي .
- په فولکلور کې کلتوری مناسبات هم خوندي کيږي .
- د ولسي ادب سر چينه د خلکو د کلتور دودې نتيجه ده ، ځکه کلتور ديوې ټولنې عمومي کړو وړه ، اعمال ، مهارتونه ، عقيدې او سلوک را چاپيروي او فولکلور د ټولنې د کلتور تکاملي پروسه ده .
- کلتور کل او فولکلور يې لويه برخه ده .
- دولسي ادب زيرمې په ولس کې دي .
- د ولسي ادب د زير مو د پلټنې په پرخه کې دوه واقعيتونه بايد په پام کې ونيول شي :

۱- د يو ملت په تاريخ بايد وپوهيږم
۲- د يو ملت په کلتور او فولکلور

- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس فرهنگي سپيڅلتيا ښيي .
- د ولسي ادب زيرمې د هغو عنعنو ، دودونو او کړنو نتيجه ده چې دوختونه په اوږدو کې په ولسونو کې را منځته کيږي .
- ټول مادي او معنوي مناسبات د ولسي فرهنگ د ښيرازو اړيکو سپيڅلتيا انځور دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فولکلور اهمیت پدې کې دی چې د یوې ټولنې په عنعنوي تاریخ هم پوهیږو .

- شیلر او سپنسر ویلي چې آن دهنر انګیزه د لوبو له انګیزې څخه را پیداشوي لکه ماشوم چې کله له نورو ماشومانو سره په لوبو بوخت وي نو سندرې او د هنر نور ډولونه زده کوي .
- فولکلور دیوې ټولنې د ژوند هنداره ده ، داسې هنداره چې د هماغې ټولنې د خلکو ژوند په ښه توګه پکې منعکس شوي وي .
- که څوک وغواړي چې دیوي ټولنې د ژوندانه په بهیر او دغه راز د هغې د وګړو په افکارو عقایدو او انګیرنو او په دې بر سیره د هغې په تاریخي دریځ او نورو اړخونو ځان پوه کړي او دهغې ټولنې مادي او معنوي حال او څیره ځانته معلومه کړي نو د هماغه ټولني په فولکلور کې ژوره او هر اړخیزه مطالعه ورته په کار ده .

- تاریخ دټولنې قشري بڼه راښیي ، فولکلور موږ د هغو له روان او باطني نړۍ سره اشنا کوي . فولکلور د بشري ذهنیت او اخساساتو بیلګه ایزه څرګندونه او د عوامو داستان دی . له همدې امله د خلکو د معنوي فرهنګ د پیژندنې لپاره ل فولکلور څخه د یوې مهمې وثیقې او منبع په توګه کار اخیستل کیږي .کلتوري بشر پیژندنه ، ژبپوهنه ، ټولنپوهنه ، ادبیات پیژندنه ، د تمدن تاریخ او اقتصاد پوهنه د خپلو څیړنو لپاره د فولکلوري پانګې څخه ګټه پورته کوي . فولکلور د بشري مدنیت د تاریخ په روښانو لو کې ستره ونډه لري . ماکسیم ګورکي ویلي دي : د فولکلوري معلوماتو له لاسته راوړلو پرته د زیار ایستو نکو خلکو د تاریخ پیژندنه نا ممکنه ده . د فولکلور ادبیاتو مطالعه له دواړخونو څخه د پاملرنې وړ ده . لومړی دا چې په فولکلوري ادبیاتو کې د خلکو غوشتنې ، انګیرنې ،کره وړه ، له ژوند څخه برداشتونه ، ارزښتونه ، ټولتیزه سایکلوجي او ملي کرکټر څرګندیږي واقعیتونه پکې په ریالستیکه بڼه انګازې کوي .
- دویم : دا چې د فولکلوري موضوعاتو ، (ایماژونو ، استعارو تشبهاتو ، اسطورو او بدیعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تشبهاتو ، اسطورو او بدیعي مختصاتو) څخه د هنري نوښتونو او تلمیحاتو لپاره زیاته استفاده کیږي . دکتور امیر حسین اریان پور ۱۳۶۸ کال په خپل اثر (جامعه شناسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هنر) کې د عوامو هنر او فولکلوریکو ادبیاتو په باره کې ویلي : د عوامو هنر د عوامو فرهنگ د هنر په رسمي تاریخونو کې کوم مقام نه لري او په ندرت سره یې یادونه کیږي خو داسي ښکاري چې دغه هنر د تاریخ یو جریان (بهیر) دی .د عوامو له اړتیا ووسره همیشه ساده او سپیڅلي وي ، زیات تجمل او سنگآرنه قبلوي او د ژوند له اړتیا ووسره پیوستون لری

- ریالیزم د فولکلور موضوع او د عوامو په ترانو او افسانو کې فقط هغه شیان ښکلي دي، چې ژوند ته گټه رسوي .

- فولکلور ډله ایز خصوصیت لري ، او د ټولو ملي خصلتونو په باره کې هم ترې جاج اخیستل کیږي .

- فولکلورمثبت ، دیموکراتیک او انساني اړخونه لري د خلکو تر منځ د میني ، تفاهم ، سولې او آن طبقاتي مبارزې او نورو کارونه په منظور گټه اخیستل کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

-

۶ : د دويم څپرکي پوښتنې :

۱- دوختونو په اوږدو کې ولسونو له ډول ډول پيښو سره لاس او گريوان کيږي ، دغو پيښوته د ځواب ورکولو تر ټولو ډ ډامنه زيرمه (تکيه گاه) کومه ده ؟

۲- د چاپيريال واقعيتونه په څه شي کې ښکاريدلی شي ؟

۳- د ولسي ادب ژانرونو نومونو واخلي ؟

۴- د ورځيني ژوند ارزښتونه په څه شي معلوملي شو ؟

۵- د ولسي ادب زيرمې د يوې ټولنې په کومو ميراثونوکې مطالعه کيداي شي ؟

۶- فولکلور دوختونه په اوږد کې د عوامو خلکو په څه پورې اړوند دی ؟

۷- د فولکلورو اهميت په څه کې دی ؟ ټول موارد ذکر کړي ؟

۸- د ولسي ادب سر چينه د خلکو د څه شي نتيجه ده ؟

۹- کلتورد يوې ټولنې کوم شيان را چاپيروي ؟

د ولسي ادب د زيرمو د پلټنې په برخه کې کوم واقعيتونه په پام کې نيول کيږي؟

۱۱- د ولسي ادب زيرمې د يو ولس څه شی ښوولي شي ؟

۱۲- د يوې ټولنې په عنعنوي تاريخ څنگه پوهيدلای شو ؟

۱۳- شيلر او سپنسر د هنر انگيزه په څه کې بولي ؟

۱۴- ماکسيم گورکي د فولکلوري موضوعاتو اغيزي څنگه څرگندوي ؟

۱۵- د ښکلا پيژندنې په تيوري کي له څه شي کار اخيستل کيږي ؟

۱۶- د فولکلوريکو ادبياتو مطالعه له څو اړخونو څخه د پاملرنې وړ ده ؟

۱۷- دوکتور امير حسين اريان پور ، د هنر او فولکلوريکو ادبياتو په باره کې څه ويلي دي ؟

۱۸- د فولکلور محور څه شی جوړولي شی ؟

۱۹- فولکلور کوم انساني اړخونه لري ؟

د عوامو هنر څه ډول هنر دی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم څپرکی

۱- د فولکلور پيژندلو پس منظر

دفولکلور د کلمې په برخه کې تاريخي معلومات دا څرګندوي، چې دغه کلمه ډيره لرغونی نه ده د لومړي ځل لپاره (وي جي ټامس) په ۱۸۴۶ م کال په يوه متن کې وکاروله د فولکلور د پس منظر په برخه کې دا کاډيمسن کانديد اوابناد محمد صديق روهي ليکي : که چيرې موږ د نولسمې پيړۍ د نيمايي جريانات په تاريخ پسې وپلټو نو دا به راته جوته شي چی دا وخت د کارګرانو او زيارايستونکو پرګنود و يښتيا او يا ځون دوران دی ...

د فولکلور پس منظر د بشر په تاريخ کې خورازړې جرړي لري . آن په لرغوني يونان کې د تاريخ پلار (هيرودتس ، ليوی او پليني) په لرغوني يونان او روم کې د بشر د تاريخ په برخه کې څه ليکلي دي، چې هماغه هم لومړني فولکلوري يادښتونه ګڼل کيږي . همدارنګه په راوروسته کې ډيرو ليکوالو په ساده ډول خپلو ولسونو ملي وياړونه خوندي کړي دي (د مثال په ډول (تاسيتوس) د انګريزانو ملي کرکټر او کلتور څيړلي دي او په دې توګه يې د ملتونو د دودونو ، انګېرنو ، کړو وړو او کرکټر په باره کې د فولکلور او اتنو ګرافۍ لپاره زيات مواد براپري کړي دي) **۵۱ : ۳**

له دې راوروسته په او ولسمه پيړي په اروپا کې د فولکلور ټولنې په برخه کې منظم کار پيل شو ، جان ايبري John Aubrey په ۱۶۸۶- ۱۶۸۷ کلونو کې د خپل وخت يو زيات شمير (خرافات او دودونه) راټول او وليکل او په ۱۸۸۱ م کال کې د (پوپليرانتي کويتيز popular Antiqaities به نامه چاپ کړل . په دې کتاب دانګلستان د بزګرانو عنعنې او موسمي شعاير شرح شوي دي . جان براند (John Brands) هم همدې کلونو کې د فولکلور په باب ځينې آثار خپاره کړي دي. په جرمني کې په نولسمه پيړۍ کې (ياکوب- ګريم) او د ده ورور (ويلهلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

گريم) د فولکلور پيژندنې په برخه کې تيوريکي څېړنې وکړې .په بريتکانيکا انسکلو پيډيا په (۲۱۲) کې راځې چې د فولکلور په برخه کې تر ټولو ښې څېړنې انګيريزي پوه (ټامس رايټ) په خپل اثر (ادبي نوښت او په هغه کې د نکلونو د اغيزو موضوع وڅېړله وروسته له دې فولکلور پيژندنه ډيره باب شوه .

فولکلور پوهنه په لندن کې:

کله چې له لندن کې (وي ، جي ، ټامس) د فولکلور ټولنه تاسيس کړه ، ورسره فولکلور پيژندنه هم ډيره رواج شوه او له دې سره په يو زيات شمير اروپائي هيواد و کې د فولکلور څېړنې موسسې او مرکزونه هم جوړ شول . هغه وخت خلکو څه په اکاديمک او څه هم د ملي احساس پالنې له مخې له فولکلور راټولولو سره زيانه مينه وښوده . فولکلوريستانو زياروېسته چې فوکلوري اسناد او معلومات د ورکيدلو له خطره بچ کړي له همدې امله وچې د دغې ولسي پانګې په خوندي کولو خلکو زيارو يسته . د فولکلور د راټولولو او خوندي کولو په برخه کر د روس د انقلابي ديموکراتانو هلې ځلې هم د خاصې پاملرنې وړ دي (و ،ګ ، بيلنيسکي) د روسيې د نولسمې پيړۍ د انقلابي ديموکراتانو د فولکلور پيژندنې موسس ګڼل کيږي بيلنيسکې د عوامو د بديعي تخليقاتو په برخه کې د پوشکين په پله ، پلونه کيښودل او زاړه مواد يې راټول کړل . ګريګورو يوويچ. بيلنيسکي (۱۸۱۰ - ۱۸۴۸) ادبيات د ټولنيز پوهني (سوسيولوجي) په رڼآ کې وڅېړل د يو ليکوال په وينا بيلنيسکي د فولکلور کولکتيفي خاصيت داسې توصيح کړ، که څه هم فولکلوري هنر په لومړي سر کې د يو منفرد شخص ابداع ګڼل کيږي خو تر څو پوري چې د ټولنې احساساتو ذوق او ارمانوتو سره توافق ونه لري، ډله ايز خاصيت نشي لرلی د فولکلوري هنر په تاريخ کې ځان ته ځاي نشي ښولي . له بيلنيسکي وروسته، يو بل پياوړي ادب پوه (نيکولاي کاوريلو ويچ چرنيشفسکي ۱۸۲۸ م - ۱۸۸۹ م) دغه لاروپاله او شفاهي ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې يې د يادونې وړکارونه تر سره کړل. چر نيشفسکي په دا خبره ډير ټينګآر کاوه چې د ولس

(c) ketabton.com: The Digital Library

بديعي ايجاد ات بايد د هغو په مشخصه تاريخي قرينه کې تر ځيړنې لاندې ونيول شي او بايد شفاهي ادبيات له تاريخ سره ګډ مطالعه شي که نه نو خپل مفهوم او ارزښت له لاسه ورکوي. ده به ويل چې د ښکلاييز ايډيالونه طبقاتي منشا لري او ښکلا ټولنيزه تاريخي پديده ده . ښکلا نسبي ده زموږ له ذهن څخه د باندې موجوده ده، په طبيعي ډول هم موجوده ده او موږ هم هويت ورکولاې شو .

فولکلور پېژندنه په شوروي کې:

په شوروي اتحاد او آلمان کې د فولکلور د پس منظر عوامل ډير پياوړي او پراخه اړخونه لري ، انګلس ، مارکس او لينن هم د فولکلور د ارزښت ، تاريخي بعدونه او ارزښت په برخه کې ډير نظريات لري آن انګلس ويلي دي چې (زه د خلکو له لرغونو کتابونو سره دهغو د جذابيت او ښکلاله امله مينه لرم . د چا خبره کار ګرې طبقې مخکښانو لکه مارکس ، لينن او نورو د خلکو او ولس په فرهنګ کې دوه ډوله عناصر يا فرهنګونو ليدل ، يويې د استسمار ګرو او بل يې زياې ايستونکو طبقو فرهنګ دی او دا يې زياتوله چې د فولکلور مطالعه د خلکو د اجتماعي سايکلوجي د پيژندلو له مهمه وسيله ده . د هغه وخت د شوروي اتحاد له انقلابه راوروسته (ماکسيم ګورکي ترټولو لومړي ليکوال وچې د فولکلوري ادبياتو شوقمن پاتې شوی دی او د فولکلور په اهميت يې ټينګار وکړو او په خپله بيانيه کې يې د فولکلور پيژندنې ځينې بنسټيز تيوريکي مسايل وڅيړل، بيلنسکي چرنشفسکي ، دوبروليوبوف او پليخانوف هم د ادبياتو اوفولکلور د منشاء او بشپړتيا په باره کې لاړياتونې وکړې .

فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې:

فولکلور پيژندنه اروپائي هيوادونو ته هم په شلمه پيړی کې خوره شوه او د شمالي اروپا په هيواد وکې فولکلور پيژندنې زياته پراختيا وموندله په دغو هيواد وکې د مادي فرهنګ بيلابيل مظاهر هم د فولکلور تر عنوان لاندې وڅيړل شول . د وخت په ديموکراتيک المان کې فولکلوري موزيمونه شته ،چې په هغو کې د کورونو سامان او لوازم ، د کار افزار ، او ډول ډول کالي ، پسولونه او نور

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو لاسي صنایع ښودل کیږي . همدارنگه په سکانډیناوي هیوادو او شمالي اروپا په نورو هیواد کې نه یوازي د فولکلور ټولونې په کار کې ډیر پرمختگ شوي دی ، بلکې د فولکلور پیژندنې په ساحه کې هم ډیر اثار لیکل شوي دي چې د هغو په جملې څخه په ناروي کې د (هنریک ایبسن) او په سویډن کې د هلتن کاولونشی لاکرلوف Helton kawlonshi lakarlof (۱۸۵۷م) آثار د ځانگړې یا دونې وړ دي ، هلتن کاولوش لاکرلوف په ۱۹۰۹ م کال کې د نوبل جایزه هم پدې برخه کې تر لاسه کړه .په اروپا کې د نورو فولکلور ستانو تر څنگ د (کارل کوهن Carl Kohan چې فنلنډي و ، د ډیرې یادونې وړ دی .

فولکلور په ایران کې:

صادق هدایت چې د ایران تکړه لیکوال دی او ډیر ادبي او فولکلوري اثار لیکلي دي ،په خپل اثر (نیرنگستان) کې ویلي دي چې (اریانا ویجه کې د اسطورو او جادوگرۍ شته والي ثابتیږي د (اویستا) په کیسو کې له جادو گرانو کرکه ښودل شوې ده)

دغه راز په (ریگویدا) کې د نړۍ د پیدایښت اسطوره (Meeth) راغلي دي :

په گزیده سرود هاي ریگویدا (۱۲۹) سندره کې دنړۍ د خلقت په باب راغلي دي :

۱- هغه وخت نه نیستي وه او نه هستي ، نه هوا وه او نه آسمان چې له هغې نه پورته دی څه شی پټ وو ، چیرته او د چا د ملاتړ په سیوري کې .

۲- په هغه وخت کې نه مړینه وه او نه همیشنی ژوند او نه د شپې ورځې نښه نښانه د خپل ځان په قوت یوازنۍ فرد بې له هوا (ساه) ایستله له ده پرته بل شی وجودنه درلود .

۳- په لومړۍ سر کې تیاره کې پټه وه هیڅ ځانگړې نښه نه وه هر چیرې او به وې هغه فرد د گرمۍ په زور منځ ته راغی .

دالومړۍ تخم و چې فکر د هغه محصول دی پوهان چې په خپلو زړونو کې د پوهۍ په مرسته شیرنه کوي دوجود قید له نیستۍ (عدم) نه بولي .

۴- څوک په یقیني توگه پوهیږي او څوک دی چې هغه دلته بیان کړي ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

چيرته پيدا شو او په کوم ځاي کې خلقت را منځته شو ؟
ايا ارباب الانواع له خلقت وروسته را پيدا شول ؟
نو څوک پوهيږي چې د خلقت سر چينه چيرته ده ؟

د فولکلور پس منظر په لرغوني آريانا کې:

اريا يا اريانا ويجه د لرغونو ارياياڼو دګڼ فولکلور زانګو، ده اريانا خورا لرغوني د فولکلور تاريخ لري د ژوند له لومړ يو شيبو څخه را په دې خوا د دوی ژوند د ګڼو پيښو ځرګند ونه کوي او ډيرې زياتې کيسې د دوي د ژوند د پراخه اړخونو د څرګندتيا په برخه کې موجودې دي . د آريايي قومونو پخواني متلونه او سندرې موجودې دي اريائيان تر خپريدو او ډيريدلو د مخه په يوه ځاي او کې اوسيدل چې دوي په خپله پخوانۍ ژبه اريانا ويچه Aryana vaego بلله .دوی ځانګړي کلتور درلود مورخين پدې خبره کې سره مختلف نظر لري ، ځيني وايي چې دوي د تورسين شمالي غاړې کې اوسيدل بله ډله وايي چې د خزر د ډنډ شرقي او شمالي غاړې د اريائيانو اصلي مرکز دی ... * افسانه :Folk fairtale هغه کيسې دي چې د ساعتيري لپاره وي کرکترونه يې رياليستي نه وي . * اسطوره Meeth مذهبي کيسه خود اسلام له دين څخه مخکې په اوستا کې مروج وه .دا خلک چې هندواروپائي ژبې يې ويلې د انسانانو د سپين تو کم څخه وو ، دوي ځيني حيوانات او بوټي پيژندل ، ښلي چې ځينويې لاس صنايع هم در لودل دوي د ژوند په اوږد وکې د غني کلتور دلودونکي وو . د نورو کلتوري کارونو تر څنګ يې ځيني ولسي تړي هم در لودې چې تراوسه پورې د پښتنو لپاره په زړه پورې دي د مثال په ډول : بزګري چې د آريائيانو پخواني او لرغوني دود دی دا (متل) چې : (آره آره ، يوم پر غاړه) هم دا څرګندوي اريائيانو دنورو دودونو تر څنګ ځيني لوبې هم درلودلې (سامانه) نوميدې، سامانه هغه لوبې وې چې په ډله ايزه توګه د قومونو او قبيلو له خوابه تر سره کېدلې او يوې قبيلې به له بلې سره د خوښيو او ښاديو په ورځو کې د رقابت (مثبت) په توګه تر سره کولې . دغه لوبې ډرامائي وې ؟، داسي چې د يوه قوم يوه ډله ځلميان به د بل کلي او قوم ځوانانو او ځلميانو ته د ډلې په توګه په غيږو ور تلل ، لومړي به

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوي ځانونه ښکاره کول . لاقې او شافې به يې کولې او بل لوري بـه يـې کمزوري ښکاره کاوه ، بيا به سره ببر شول ، لاس په لاس ، غاړه په غاړه اوملا پـه ملا بـه شوال او لا په لغتو به يې هم سره وهل . يو ليکوال ويلي : زموږ لرغوني هيـواد چې د اريائي توکمنو لومړۍ ځانګو او د اريائي ژبو او کلتورونو ټاټوبې دی . پـه زرګونو کلونو يې فولکلور او ولسي ادب په خپله غېږ کې روزلي دی اريائي تمدن همدلته زيږلي او لـه همدغـه ځايه خپور شوي دی . د افغانستان تـاريخ ، لومړي ټوک . ۲۸ مخ کې راځي (زيات امکان لري دمعاصر افغانستان خاوره يـوه لـه هغـو سيمو څخه وي چې بشري بيولوژيکه ارتقا پکې راغلې ده او .. همدغه نظريه په بل عبارت په اريائي فولکلور څېړونکو داسي اټکل کړي دی .

الف : له پښتنو باختريانو څخه چې هغه په زياته اندازه د اويستا مقدسو متنونـه ته ټوټي ساتل شوې دي .

ب : د کوچی ساکو څخه چې اويستا ته دومره لاره نه پيدا کړې او دومـره مـذهبي روحيه نه لري او د (توراني) يا (اريائي) په نامه هم ياديږي . له افغانستان سره د نورو ګاونډ يو هيواد و د خلکو قومي او کلتوري اړيکي هم شته . محقيقن وايي چې د باختريانو حماسې کيسې داويستا په متنونو کې راغلي دي . يوه لـه دغـو کيسو څخه ښايي د کيومرث لرغوني باختري کيسـه وي چې لـومړي اويستا او بيا وروسته فارسي (دري) ادبياتو ته ننوتې وي او په بيل بيل رنګ ساتل شوې ده له دغې حماسې ښکاري چې باختر يانو خپله خاوره د لومړي انسان د پيدايښت ټاټوبي باله . د نبات نه د انسان د لومړي پيدايښت يا (کېومرث) کېسه چې ګايه مرتن (Gayamartan) په نامه ياد شوې ده داسې پکې راځي :

(د ګآيه مرتن د هېلې مړينې په وخت کې تخم پريښـود تخم د لمر د وړانګو پـه ګرزېدو سره پاک شو . څلويښت کاله وروسته پنځلس کلنه يو نـاړيزه درې ساقه پنځلس پاڼيزه پښۍ (رواښ) له ځمکې زرغونـه شوه ، پـه داسې ډول چې د دوی دوه لاسونه د غوږونو سره وو اويوه نښه يې جوړه کړې وه دوي پـه يـوه بڼه او يـوه شکل وو او د تنې په منځ کې سره يو ځاي شوي وو بيـا پـه ماشيا او ماشيانا (متره او مترويانا) پـه نامـه وبلل شول ، پـه ګرزيدلو او جوړلوېې پيـل وکړو ، د دوي نه د انسان توکم پيدا شو) (تاجيکي نظم تاريخ ۱۲۰ - ۱۲۱ مخونه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کيو مرث افسانه بيا د منځنيو پيړيو په عربي او پارسي ادبياتو کې زياته منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاريخ الرسل والملوک) د البيروني په (الباقيات عن الصرون الخاليات) د فردوسي په (شهنامه) او داسې نوروکې .

– د البيروني په (الباقيات عن القرون الخاليات) کې دغه افسانه ډېر لرغوني خصوصيات لري چې (کيومرث) درې زره کاله په جنت کې و او بيا ځمکې ته راکښوت او دلته هم درې زره کاله تر هغه ژوندي و وچې دا يمن په خېره کې بدې او بد کارونه لانه وو پيدا شوي داهر يمن زوي بيا په کيو مرث ور پيښ شو ، هغه يې وواژه ، اهريمن بيا کيومرث وواژه ، د کيومرث له پوښتيو دوه څاڅکي توی شول ، له هغو د پوښيو دوه بوټي سره يو ځاي شوي او دا د انسان لومړې جوړه وه . پنځوس کاله تر هغه دوي ژوندي وو تر څو چې اهريمن د بوډا په څيرو ورنږدې شو او دوی يې تېر ايستل دوی دهغه په لمسون ميوه وخوړه ، سره يو ځای شول او خلک ترې وزيږيدل .

– اروانباد البيروني ليکي : د کيو مرث نوم گرشا په پهلوي کې غره ته وايي او ده په غره کې ژوند کاوه .

– په پښتو کې (غر) ورته وايي ، اوسيني مثالونه لکه : سپين غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخواني بڼې ، گربند ، سپين گر .

– د فردوسي په شهنامه کې کيو مرث د يوې هيولااو يوه عظيم الجسه انسان په توگه ترسيم شوی چې خلک يې په غرونو کې په تورو سمڅونه ديوه خير رسونکي په حيث په ښارنو کې کورنو نه ووېستل .

– طبقات ناصري د کيو مرث په باب ليکلي دي:

– د کيو مرث په نسب کې اختلاف زيات دی ځينې وايي د سام بن نوح له اولادې دی او نوم يې اسيم بن لاورد و په نړۍ کې دگرځيده په بې نومه شيانو يې نوم کيښود او د نړې ميشی ، دزوی يې سيامک او د سيامک زوي فراواک او دهغه زوي هوشنگ و .

– د اريائي کيسو دويمه لړۍ کې ساکې افسانې دي چې مهم اتلان يې رستم ، زال زرينه ملکه توميريس (Tomiris) او نور دي د د غو اتلانو نومونه د لوسيتا متنونو نه نټوتي ، ځکه چې ساک لمر پرستان وو او زردشتيانو ورته په ښه نظر نه کتل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– خود ساکي اتلانو په جمله کې يوهم رستم دی ، د فارسي ژبې پياوړی شاعر فردوسي د تور انيانو له خولې د اريانا د نامتو رستم داسې کيسيې کوي :

بدانيد کين شير دل ، رستمت ‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌‌ بدين رزمگا از در ماتمست
پزرگان وشيران زابلستان ‌‌‌‌‌‌‌‌ همان نامداران کابلستان
چوگو رز کشا وچون گيو وطوس ‌‌‌‌‌‌‌‌ به ناکام رزمی بود بافسوس

او همدارنگه د رستم د مفاخرو په باب يې ويلي دي :

بدوگفت : من رستم زابلي ‌‌‌‌‌‌‌‌ زره پوش با خنجر کابلي
چوبشنيد پيران او ان سر فراز ‌‌‌‌‌‌‌‌ فرود امد از اسب و پردش نماز (۷۵ – ۲۰)

د رستم نوم په (بهمن يا شته) کې د روستتهم (Rostathom) په نامه د عربو تيرې کونکو سره ديوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوی دی . رستم د فرودوسي د شهنامې يو وتلی او گران هيرو دی او هغه افساني له دی، او پښتو کې زيات شهرت لري ، د ساکو ډيرې حماسې لرغونو مورخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې پوه هم د شيرک حماسه ده ، هغه حماسه داسې ده .

- کيسه: دهخامنشيانو د پاچا لومړي (دارا) په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ه ، ق) په وخت کې يو ساکې ميتر (د آس د جلب نيوونکی) په داسې بد حالت کې چې غوږونه او پوزه يې غوڅ شوي وو د پارسا ينو په سنگر ورننوت . شيرک د خپل قوم له لاسه سخت شکايت وکړ چې له ده سره يې داسې سخت چلند کړی دی او د غچ اخيستلو لپاره يې پارسيانو ته د هغې لارې د ښوولو وعده ورکړه چې د ساکو سنگر ته تللی وو . له (۷) ورځو ستړې کوونکې لارې وهنې وروسته يې د پارسيانو لښکر يوې وچې او سپېرې وښتې ته وويست هلته معلومات ،شوه چې شيرک په خپله ځان په دغه حالت کړی او دارايې غولولی دی کله چې د پارسيانو د لښکر مشران په دغه راز پوه شول دشيرک وژلو گواښ يې وکړو او ورنه غوښتل چې دوی بېرته له دښتې وباسي شيرک له دغه کاره انکاره وکړو او د وروستۍ سلگۍ په وخت کې يې وويل : زه بريالی شوم ځکه چې زما د هيواد و الو ساکو د بې وزلۍ نه پارسايانو کرکه کوله ماله تندې او لوږې ووژل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په افغانستان کې د فولکلور پس منظر:

فولکلور چې د ولسي ژوند هنداره ده په دغه هينداره کې د خلکو دودونه ، ارزښتونه ، چال چلند انگيرنې ، کړنې او د ژوند هر راز لارې چارې منعکس کيږي ، په افغانستان کې هم (ولسي ادب) يا فولکلور خورالرغونې پس منظر لرى.

لکه چې په اريايي کلتور کې مو د يوې کولو يا بزگري دود اراواصل بللى وو ، همداسې افغانستان هم د کروندې او غنمو د توليد او کرنې يو لومړنی مرکز و او آن زموږ خلکو په خوانى قطغن د افغانستان (کندو) گاڼه .

يو شوروى اکا ديمسن نظر در لود چې (دافغانستان غرنی لمنې او هغو ته نږدې د هند دنيمې وچې شمال لويد يځې سيمې د غلې د دانو د پيدايښت يو لرغونى مرکز دى) د ولسي ادب لارې : ۴ مخ)

د افغانستان په خاوره (کندهار) کې چې کوم ډول کودي موندل شوي د هغو همعصر او هم زمانې په نوروگاونډ يو سيمو کې نه د ايران په خاوره او نه د منځنی آسيا د جنوب لوديځ په نورو سيمو کې تر اوسه موندل شوي چې دا ټول د افغانستان د لرغوني تمدن د قدامت شواهد دي . د افغانستان خاوره يوازې د لرغوني آريايي تمدن غيږه ده ، بلکې د لرغوني آريايي فولکلور ځانگو او لمن هم ده .

په پښتو ژبه کې د فولکلور ټولوني پس منظر:

که د پښتو ژبې معروف کتاب د محمد هوتک پټه خزانه (۱۱۴۱- ۱۱۴۲ ه ، ق) په نظر کې ونيسو را ته ځرگنده به شي چې په دغه کتاب کې هم غوره پښتني احساسات خوندي شوي دي ، دلته به (مثبت نمونه يې خروار) له پټې خزانې څخه د شيخ المشايخ ، قطب العارفين او زبدة الواصلين ، بابا هوتک عليه الرحمه چې په لوى شيخ مشهورو ، پيژندنه راوړو . (لوي شيخ و او مشهور دى د ده کرامات نقل دى چې د دپلارپه بارو عليه الرحمه د (۴) تولر زوي و او د تولر پلار بابا غلجى و رحمته الله عليه چې خپل وخت کې مشر گڼل کيدي ، د پښتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوتک په اټغر کې زيږېدلي و ، په سنه هجري (۶۶۱) کې او هغه وخت چې لوي شو ، نو يې اکا دخدای عبادت او په اټغر او سوري کې د قوم سردار او بادارو ، نقل دي چې:

دهغه په وخت کې به هر ځل مغولو د ارغنداو پرغاړو لوټ کاوه اټغر او بولان او کلاته به يې تالان کول . بابا هوتک خپل قامونه راټول کړل او د سره غر سره يې مغولو شخړه بوتله پدې جگړه کې مغول تالاشول او د پښتو گړند يو ډير ووژل . ماته خپل پلار داود خان داسې نقل کاوه ، چې سور غر په دغه ورځ د مغوله په وينو داسې لبخند ککړ شو چې پلو شو د لمر به بريښانده کا . په دې شخړه کې پښتانه لږ او بې ځواک و چې د سرو مغولو پيښه راغله او اخيسته يې وکا يو ځو غښتلي د بابا هوتک خپلوان ومړل بابا هوتک په لوړ ږغ دا سندره لوله او په غشويې د مغولو ټټرونه څيرل ، غښتليو ميړو چې دا سندره اوريدله ، په جگړه توديدل ، تر څو چې سور غر يې د مغولو په وينو ولاړه او ټول يې ينا کړل ، هغه سندره دا ده .

په سور غر بل راته نن اور دی
وگړويه جوړ را ته پيغور دی
پر کلي کور باندې مغل راغی
هم په غزني هم په کابل راغی
غښتليوننگ کړئ دا مو وار دی
مغل راغلی په تلـــوار دی
په پښتو نخوا کې يې نا تار دی
پر کلي ، کور باندې مغل راغی

دهغه په اثر کې د پښتنې فرهنگ او فولکلور پراخه مواد موندلئ شو .

پيښتو فولکلور ټولو نه د خوشحال خان له خوا باب شوه !

(په ژبه کې د فولکلور ټولونې کار له خوشحال خان او د ده له کورنۍ سره پيل کيږي)د خوشحال په مشهور اثر (سوات نامه) کې د يو سفزيو دودونه ، انگيرنې او ځينې نور دودونه په ژوره او عالمانه توگه څيړل شوي دي . - فالنامه) د خوشحال خان بل اثر دی چې فولکلوريک مواد لري او دانگېرنو په باره کې يو مهم ماخذ دی خوشحال خان که څه هم ظاهراً منظومې افسانې نه دي ليکلي خو خپلو زامنو ته يې په دې برخه کې سپارښتنې کړې دي . صدر خان ختک د خپل پلار د غوښتنې په اساس ، د (ادم خان او درخانۍ) د داستان په منظور مو لاس

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې کړ (د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ : (ادبي څېړني _ صديق روهي) (۱۸) مخ
صدر خان په خپل داستان کې د يو يوسفزي چې (طوطي) نوميږي ، کيسه د معتبرو منابعو له خولې کوي همدارنګه په دغه نکل کې د جلال الدين اکبر (مغولي اکبر) د خوشحال او يوسفزو تر منځ د جګړو يادونه هم شوې ده . د خوشحال خان طب نامه ، فضل نامه او نور ډير اثار او همدارنګه د ده کورنۍ ډير شمير غړو د نورو علمي ، ادبي او ديني څېړنو تر څنګ فولکلوريکو مسلو ته هم ډيره پاملرنه کړې ده او په خپل وار يې د (مادي او معنوي) فولکلور او په مجموعي ډول فرهنګ غنامندي کړي ده . دا لاځه کوې چې په نثر خو لاپريږده خوشحال خان (طب نامې) غوندې پياوړي او علمي اثر نظم ليکلی دی لکه چې وايي :

د حکمت له کتابونو راوتلي له بابونو
ماد طب په کتابونه نظر کړی په بابونه

که د فولکلور د ټولني لړۍ په منظمه توګه د پښتو ادبياتو په اوږد کې راوڅېړو نو په عمومي ډول ويلای شو چې يوازې په کلاسيک دوره کې هغه هم د خوشحال په کورنۍ کې په شعوري ډول هڅې او هاند د دعې برخې په غني کولو کې شوي دي .
د يو ليکوال په وينا چې د پښتو ژبې د اثارو د غنا او پياوړتيا په برخه کې(هسې خو د پښتو ژبې د ادبي پانګې د خوندي کولو لپاره په منظمه توګه د هو تکېانو په دوره کې څه نا څه توجه شوې ده ، چې زموږ د ادعابنه ثبوت په هغه وخت کې د نورو فرهنګي خدمتونو تر څنګ د پټې خزانې ليکل او موجوديت دی د همدغې خزانې په استناد په ډاګه شوې ده په همدغه وخت کې په د (نارنج معانۍ) کې ادباوو غونډه جوړيدله او په خپله شاه حسين هوتک به هم برخه په کې اخيستله ، په دغو غونډو او نورو علمي ادبي فعاليتونو برسير مشاعرې هم کېدلې) (۱۷ : ۷۷)
په پښتو ادب کې د هغو ادبي غونډو لړۍ چې زموږ ادب او فرهنګ ته يې غنامندي وربښلې دشاه حسين هوتک په وخت کې د پام وړ دی ، د پښتو ژبې ښاغلی او حقدار ليکوال حبيب الله رفيع پدې برخه کې ليکي : (په افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د پښتو لومړنۍ منظمې ادبي غونډې چې تاريخ يې راښيي هغه غونډې دي چې هره هفته دشاه حسين هوتک له خوا د کندهار په سلطنتي کتابتون کې د ده په مشرۍ جوړيدلې د کندهار علماو او ادباو به ګډون کې کاوه ، ادبي او علمي بحثونه او شاعري به يې کولې او د پټې خزانې يادونې له مخې په دې ټولنه (ادبي دربار نوم ايښودلي ،شو) (۸ : ۲۶۴)

(دپښتني فولکلور د چاپي مجموعه ځيرندود د ليکوال ښاغلي سر ځيړونکي نصرالله ناصر په حواله : د دايمي غونډو لړۍ د احمد شاه بابا د واکمنۍ په دوره کې هم ترستر ګو کيږي د امير شير علي خان دويمه ځل پاچاهي د امير عبدالرحمن خان (۱۲۹۷) د اماني غورځنګ دوره ، د ظاهر خان په وخت او د ۱۳۵۷ کلونو را پدې خوا د پښتو فرهنګ پالنې ښيرازه دورې وي . خو له ۱۳۷۱ کال څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه .ل کلونو پورې دلته په افغانستان او بيا کابل کې په مجموعي ډول خو په تيره پښتو ادب او فرهنګ د سقوط پير او مرحله ګڼل کيږي . خو د فولکلور پيژندنې ژوند او ښيرازه پس منظر د امير امان الله خان او بيا له هغه راوروسته دور کې راپيليږي د اعلحضرت محمد ظاهر شاه (۱۳۳۰ – ۱۳۵۲) د ده د تره زوي جمهور کېدل (۱۳۵۲- ۱۳۵۷) او له ۱۳۵۷ بيا تر ۱۳۷۰ مو کلونو کې منظمې فولکلور ځيړنې او ټولنې شوي دي . د اروښاد اکاډيمسن محمد صديق روهي صاحب (۱۳۶۸ کال) په وينا (دفولکلوري مواد و راټولونه نه يوازې د اکاډميک انټرست (مينه والې) او علاقه مندۍ له مخې پيل شوه بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې هم نقش درلود ، فولکلوريستانو زيارايسته چې فولکلوري اسنادو معلومات د ورکېدله خطر نه بچ کړي .) دغه کار او دغه روحيه او دغه مينه والى نه يوازې د پښتو ، فارسي فولکلور د غنامندۍ لړۍ ده بلکې تر دې د مخه لويديځوالو او ختيځ پوهانو داسې تجربې هم کړي دي .

ځکه نو لومړۍ لاژمه ده د فولکلور د پس منظر او خوندي کولو په برخه کې د لويديځوالو او ځينو ختيځو پوهانو نظريات راواخلو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- د فولکلور په برخه کې د لويديځوالو او ختيځو پوهانو نظريې :

لويديځوالو او شرقي پوهانو د خپل ادب او فرهنګ دبډاينې او ښيرازۍ لپاره په هر وخت کې تلپاتې ګامونه پورته کړي دي .
لومړی به دلته د لويديځواو بيا به د شرقي پوهانو نظرې راوړو ، يعنې دا چې څنګه فولکلوري راټولونې شوي دي .

۳- الف – د لويديځو پوهانو په نظر :

د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره غربيانو يا لود يځو پوهانو په خپلو ليکنو کې وکارو له . ډبليو – جي ټامس (W.J.Thoms) لومړنی غربی يا انګريزو، چې د ۱۸۴۶ م کال په اکست کې يې په خپلو ليکنو کې د فوکلور (Foklore) کلمه استعمال کړه . خو تر دې د مخه په پنځلسمه او شپاړسمو پيړ کې د يونانی (Greece) او ېوم (Uoom) پوهانو يعنې هيروډتس ، ليوی او پلانينی او په اتلسمه پيړۍ کې انګليسي رابرت هم فولکلورې څېړنې کړې وې . اصلي خبره دا ده چې انګليسانو فولکلور راټولنې ته ډېره ياملرنه وکړه او آن (Folklore Society) ټولنه يې هم جوړه کړه . له دې راوروسته د فولکلور ريکا ډ په نامه يوه مجله هم را منځته شوه . د فولکلور ژورنال (The Folklore Journal) هم رامنځته شو ، (دغه ژورنال او فولکلور مجلو په انګلستان کې د فولکلور ټولونې او خوندي کولو کال ګړندی کړ او ځکه يې نړيوال شهرت هم موند) (۲۷ : ۱)
د فولکلور د راټولنې اړتيا د ټولنو کار او اړتيا ده . د (فولکلور پېژندنه) اثر نامتو ليکوال اروانباد محمد صديق روهي دخپل کتاب په (۳۸) مخ کې ويلي دي : (..په او ولسمه پيړۍ کې په اروپا کې د فولکلور ټولونې په برخه سيستماتيک او شعوري کارپيل شوی دی جان ابری (۱۸۸۶- ۱۸۸۷) او هنري بورن د خلکو يو شمير خرافات او دودونه وليکل او له دې وروسته (جان برانډ) او نورو پوهانو په نولسمه پيړی په آلمان کې لکه يا (ياکوب ګريم) او د ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروور (ويلهلم گريم) او نورو د فولکلور پيژندنې او راټولونې په برخه کې کار کړ دی) (فولکلور پيژندنه ، ۳۸ مخ) .
ترټولوښه خبره خو دا ده چې په غرب کې د فولکلور راټولونه د اکاډميکې مينه والی له مخې پيل شوې ده ، دا ځکه دوی (پوهانو) غوښتل چې دغه ولسي پانگه له ورکېدلو وژغوري . د ويلو وړ ده، چې فولکلور څېړنه او هغه خوندې کولو لړۍ په انگلستان ، جرمني فرانسې او نوراروپائي هيواد و کې محدود پاتې نه شوه او دنړۍ نور شمير هيواد ، ته هم ور وغزيده . ډير ژر دغه پخواني شوروي اتحاد ته ورسيده په پخواني شوروي اتحاد کې د شفاهي يا د عوامو ادبياتو) په نامه فولکلور ټولنې او څېړنې پيل شوې .د روهي په وينا (و . گ . بلسينکی دروسيې د نولسمې پيړعد د انقلابي دموکراتانو د فولکلور پيژندنې مؤسس گڼل کيږي . په نولسمه پيړۍ کې د روس روښانفکره او مترقي قشر و خلکو فوکللوريکو آرونو ته متوجه شول د هغو مثبت او روښآنه اړخونه يې له ايرو څخه پاک کړل او تيوريکي بنسټونه يې ورته کيښودل د شفاهی ادبياتو او ښکلا پيژندنې په باره کې ډير کارکړي دی . د شوروي اتحاد وتلی ليکوال ماکسيم گورکې هم د(لفظي هنر) پيل په فولکلور کې لټولی دی. دغسې په اروپائي (لويديځوهيوادو کې نورې فولکلوري څېړنې هم شوي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۵)

۵- د کليوالی ماشومانه ښکار وسايل او توکي چې د مادي کليوالي کلتور يوه نښه څرګندوی او دفولکلوري مواد و خونديتوب کی . (طاهر نواز . (روهي ادب : ۶۴۰ مخ)

فولکلور په خوندي کولو کې د ختيځو پوهانو هلي ځلي :

ختيځو هيوادونو کې د فولکلوري تمدن لپاره ډيره زمينه برابره وه او ده . ختيځ چې پو وخت د نړۍ د مدنيت اساس ګڼل کيده ، همداسي فرهنګي بډاينه يي هم د ارزښت وړ ده . که دا ومنو چې (افغانستان د لروغوني اريائي تمدن او د همدې نيمه و چه او بيا بلخ ، پامير ، هندوکش او د اوسيني افغانستان نوري سيمې هم د روښانه او لرغوني تمدن او بيا (فولکلور) در لودونکي دي ، د (پخواينوآريائيانو د ولسي پوهي اثار له هرڅه زيات په (اويستا) کي پاتي دي خو د محققينو ورستي تحقيقات وايي چې زموږ تر عصره رارسيدلي اريايي ولسي پوهه (فولکلور) د دوو سلسلو پاتي شوني دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- د باختريانو له لارې چې همدغه ولسي پوهه (خصوصا د حماسي په ډول) له هر څه زيات د اويستا په متونو اغيزې کړي ، هغه يې اخيستي دي او زردشتي دين د عقايد و جز گرځيدلی دی .
۲- د ساکو او ولسي پوهه : د زردشتيانو د نظر يو اختلافات له امله د هغوي ولسي پوهې د اويستا متونو ته لار پيدا نه کړه خو له يوې مينې نه بلې ته نقل او وروسته له هر څه زيات په فارسي زاړه ادب کې منعکس شول دساړې په ډول رستم حماسي د فردوسي په شهنامه کې) (۱۲۱:۷)
دغسې دهند په نيمه وچه کې که د خلکو پراخه عنعنات وگورو دميلونونو کالونه تاريخ لري . مثلا : د (هولي) په نامه لوبه او دخوښې ورځ چې هر کال د حمل په ۱۲ مه ورځ لمانځل کيږي ډير لرغوني تاريخ لري چې د(مقدس) په معناده. همداسي هم د خراسان زمين او اريانا د (سامانه) او نوري لوبې او فولکلوري موادو توکي يادولای شو .
دا خبره د فولکلور ادب او شعر په برخه کې هم کولای شو . سر ځيړونکی نصر الله ناصر د محمد نواز طاهر په حواله وايي (شعر او ادب د انسان طبيعی صفت دی نو که چيری موږ د دوي (پښتنو) د وجود قدامت تر دغه وخته تسليم کړونو بيا موږ د دوی په ژبه کې ادب د وجود نه هم منکريدی نه شو خو افسوس دی چې تردې وخته موږ ته د هجري سن نه آگاهو د دې ژبې د ادب څه آثار په لاس نه دي راغلي . د پښتو قديم شعر په ټپه يا مصرع ياديږي او ورپيسې درزميه نظمونو ابتدا کيږي چې په مثال کې دامير کرور هغه مشهور نظم ورکول کيږي)(۵۸: ۱۴)
د فولکلورنو تصنيفونه هم شته خو موږ د اد نمونې په توگه معرفي کړ . د پښتو د فولکلور ټولونې په برخه کې محمد گل نوري هم ډيرمخکښ دی (ملي هنداره) د ده فولکلور ټولونې په برخه کې هلو ځلو نيجه ده ، نورې چې کله د خلکو مال راټول کړی دی نو د امانتدارۍ اصل يې ډير پکې مراعات کړی دی .
(ملي هنداره) کې نوري صاحب د (فتح خان بړيځي ، ښادي او بپو) مرد او نامرد زبزبانه ښاپيرۍ . موسي جان او ولي جان . مؤمن خان او شيرينو ، جلات خان او شمايله) فولکلوريکي خو عيني کيسې راټول کړي دي، دی دخپل کار شيوه داسې را پيژندندي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا مــيانو څه ليــکلي ماکــښـي دي
د مــينو ښې خوږې نارې پــکې دي
نه زيادت او نه کــمبود مې پــکې کړي
د هماغه نکلــچي دخولي جـــملې دي
دات کښـي خـــلک په ډول ډول کـــړينه
څوک واى داسې څوک واى داسې يې نارې دي
که څه زياد يا کم غلط درسي (درشی) په سترګو
عــفو غـــواړه دا دبـــل خــولې دي
محمد ګل خان نوري له دغه فـــخر بس دى
لځي کړې يې د پښتو خدمت ته پښې دي (۳۹:۱۷)

کله چې پښتو ټولنه پـه (۱۳۱۹) کال پـه کابـل کې جوړه شوه نـو د : (پښـتو فولکلور تـه هـم خـاص ځـاي وټاکـل شـو او د د غـې مؤسسـې پـه اساسنامه کې د فولکلور ټولنې موضوع هم شامله شوه) فولکلور پيژندنه ۵۰ مخ)

له پنځوسمو هجري کلونو (۱۳۵۰) را په دې خوا پـه عـمومي ډول او پـه ځـانګړې توګه د پښتو فولکلور د راټولو په په برخه ډير کار شوى دى .

په ۱۳۵۱ ه . ل کال د وخت د اطلاعـاتو او کلتـور (اوسنی فرهنګ) د وزارت پـه چوکات کې د فولکلور ټولنه تآسس شوه ، د (فولکلور) په نامه مجله او د (قصه ها او افسانه ها) او (پښتني ملي اټنونه او نڅاوې) په نامه يې دوه اثر چاپ هـم کړه .

له ۱۳۵۷ ه . ل کلونو را په دې خوا د (فولکلور) د مجلې نوم په (فرهنګ خلق) او بيا په (فرهنګ مردم) واړول شو . له دغو کلونو را په دې خوا د فولکلور د راټولـو لو په برخه کې خواره واره کارونه شوي دي . دزيرې اخبار چې د علومـو اکاډمـۍ له خوا خبريده فولکلور د خپرونو ښه منبع ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- د دریېیم څپرکی د موضوعاتو لنډیز :

- د فولکلور کلمه د لومړي ځل لپاره په ۱۸۴۶ م کال کې ټامس و کاروله :
- د فولکلور پس منظر (شالید) د بشر په تاریخ اوږدې او لرغونې جرړې لري آن په لرغونوني یونان کې دتاریخ پلار (هیترودتس ، لیوی اوپلپنی) په لرغوني یونان اوروم کې د بشر د تاریخ برخه کې لیکنې شو دی .
- په اروپا کې په ۱۷ م پیړۍ کې د فولکلور ټولونې په برخه کې منظم کار پیل شوی دی.
- جان ایبری د لومړي ځل لپاره په ۱۶۸۶ - ۱۶۸۷ م کې د خپل وخت یو زیات شمیر(خرافات او دودونه) راټول او د یوې مجموعې په توګه په (پوپلیراتئ کویتیز) په نامه یې چاپ کړل او پدې کتاب کې دانګلستان د بزګرانو عنعنې اوموسیمي شعایر شرح شوي دي .
- جان برانډ هم په همدغو کلنو کې د فولکلور په باب ځینې اثار خپاره کړل .
- په جرمني کې په ۱۹ مه پیړۍ کې (یاکوب – ګریم) او د ده ورور (ویلهلم ګریم) د فولکلور پیژندنې په برخه کې تیوریکی څیړنې وکړې .
- د فولکلور د خوندي کولو په برخه کې د روس انقلابي دیموکراسانو هلې ځلې هم د یادونې وړ دي .
- و .ګ . بیلنسکي د روسي د نولسمې پیړۍ د انقلابي دیموکراسانو د فولکلور پیژندنې مؤسس ګڼل کیږي هغه د عوامو د بدیعي تخلیقاتو په برخه زاړه مواد راټول کړل .
- چرنیشفسکي (۱۸۲۸- ۱۸۸۹ م) شفاهي ادبیاتو او ښکلا پیژندنې په باره کې ډیر کار کړي دی او د ولس بدیعي ایجادیاتو په برخه کې یې نظر در لود چې باید په مشخصه تاریخي قرینه (یوه منظمه برخه ورکړل شي) تر څیړنې لاندې ونیول او باید شفاهي ادبیات او تاریخ ګډ سره مطالعه شي .
- ماکسیم ګورکي اونور (دوبرولیوبوف او پلخانوف) هم د فولکلور پیژندنې ځینې بنستیز تیوریکي مسایل وڅیړل .

(c) ketabton.com: The Digital Library

– فولکلور څېړنه په شمالي اروپا کې د هغو له جملې ناروی کې (هنریک ایبسن) په سویدن کې هلتن کاولوشي لاکرلوف(۱۸۵۷ م) چې په ۱۹۰۹ م کال يې د نوبل جایزه هم واخیسته د یادولو وړ دي .
– په ایران کې هم فولکلور څېړنې شوي دي . صادق هدایت (نیرنگستان) . (بف کور) او نورو اثار ولیکل .
– په ریگواید کې د نړۍ دپیدایښت اسطوره راغلي ده .
– په اریانا کې لومړنۍ فولکلوري لوبي (سامانه) او نورو مواد شته .
– په اریانا باختري برخه کې له د یشینو (غیرکوچي) څخه د اوستا مقدس متون را پاتې دي .
– د ساکو کېسې او د کیومرث لرغوني باختري اثار راپاتې دي . حتی د کیومرث افسانه بیا په منځنیو پیړیو کې په عربي او فارسي ادبیاتو کې ډیره منعکسه شوې ده لکه د طبري په (تاریخ الرسل والملوک) یا د البیروني په (الباقیات عن القرون الخالیات) فردوسي په (شاهنامه) .
– البیروني لیکي : د کیومرث نوم (گرشاه) او (گر) په پهلوي کې (غر) ته وایي او ده په غره کې ژوند کاوه .
– په پښتو کې غر ، ورته وایې اوسني مثالونه لکه : سپین غر ، چونغر ، غوربند (غربند) او پخوانی بڼه لکه گربند ، سپین گر .
– د کیومرث په باب اختلاف زیات دی ، ځینې وایي سام د نوخ زوی له اولادې وو ،. او نوم يي اسیم بن لاورد و ، په نړۍ وگرځیده او په بې نوم شیانو يې نوم کیښود او د نړۍ په کرنه او و دانۍ کې يې زیارویوست ، دیرش کاله يې حکومت وکړ ، دزوی نوم يې (میشي) د زوي ، زوي يې (سیامک) د سیامک زوی (فراواک) او دهغه زوی(هوشنگ) وو .
– د اریائي کېسو دویمه لړۍ کر ساکي افسانې راځي چی مهم اتلان يې رستم زال زرینه ملکه تومیرس اونور دي .
– ساک لمر پرستان و او زردشتیاو ورته په ښه نظر کتل فردوسي هم یاد کړي دي بزرگان و شیران زابلستان = همان نامداران کابلستان ...
– په پښتو کې د ساکو د (شیرک) کېسه ډیره مشهوره وه . دا هغه حماسه وه چې شیرک د هخامنشیانو د پاچا (دارا) په خلاف د ساکو د قیام (۵۱۳ ق.م) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې يوساکي ميترو په داسې بد حالت کې چې غوړونه او پوزه يې غوڅ شوي و دپارسايانو په سنګرور ننووت ، همدغه شيرک وو .
– شيرک پارسايانو ته چالـ جوړ کړې و ، هلته يې د خپل قوم شکايات وکړ ، پارسايانو هغه ته دغچ اخيستلو لاره وروښوده . شيرک (۷) ورځې سترړى کوونکى مزل کړي و و او پدې اساس هغو له ده سره د مرستې وعده وکړو او دهغوى لښکر دښتي ته ووت ، خوپارسايانو ته دامعلومه شوه چې شيرک خپل ځان له بد حالت سره مخ کړى دى ، شيرک له دغه کار انکار وکړو او په وروستى سلګى کې يې وويل زه بريالى شوم ځکه چې دوي ، زما دهيواد والو (ساکو) د بې وزله نه يې کرکه کوله .
– په افغانستان کې دفولکلوري اثار اودخلکو د طبيعت ډير اثار او حماسي پاتې دي ، کندهار په خاوره کې د ځينې لوښو موندل ، په بغلان ، آيي خانم و ګندهارا يا اوسني ننګرهار (هډه) کې د لرغونو اثار وموندل او دغه راز په لسګونو يادونې موندلى شو .
– په پښتو ادب کې د لومړنيو حماسي اثارو شته والى لکه په ۶۶۱ ه کې د بابا هوتک شعرونه چې :
– په سور غربل راته نن اور دى وګړيه جوړ راته پيغور دى ....
– غښتيلو ننګ کړي دامو وار دى مغول راغلى په تلوار دى .....

– دا او داسې نور اثار د خلکو د طبيعت ښوونه کوي .
– فولکلور ټولونه د لومړي ځل لپاره خوشحال خان او د ده کورنۍ کړې ده بازنامه دستارنامه يا د صدر خان خټک (ادم خان او درانۍ ، درخانۍ) د يا دولو وړ دي د خوشحال خان (طب نامه) فضل نامه د ډيرو يا دولو وړ دي .
– د احمدشاه بابا له وخته رانيولې ، بيا تر امير شير علي خان ، امير عبدالرحمن خان حبيب الله په تيره غورځنګ ، د ظاهر خان ، داواد خان ، له ۱۳۵۷ تر ۱۳۷۱ ه ل کلونو د ټول افغانستان د فرهنګ او بيا د پښتو فرهنګ پالنې دوره وه .
– له ۱۳۷۱ ه . ل څخه بيا تر ۱۳۸۰ ه ، ل کلونو پورې په تيره د پښتو فرهنګ د زندۍ کولو پير او مرحله ګڼل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د فولکلوري مـوادو راټولونـه نـه يـوائې د اکاډميـک انترسـت (مينـه والـۍ) لـه مخې پيل شوه ، بلکې د هيواد پالنې او دملي تشخيص احساساتو هم پکې رول در لود

- هغه تصنيف چې محمد قدير تره کي په کابـل مجلـه (۶۳) گڼـه او شـپږو کالـل کې خپور کړی د فولکلور د ويشلو په برخه کې ډير غني دی .

- ملي هنداره فولکلوريکې کېسې (فتح خـان بړيخـي ، ښـادي او بيبـو . مـرد او نـامرد ، زبربانـه ښـاپيرۍ ، موسـي جـان او ولـي جـان ، مـؤمن خـان او شـيرينو ، جلات خان او شمايله ډيرې د يادولو وړ دي .

- دپښتو فولکلوريکو مـوادو د راټولولـو ښـه مـوده د پښـتو ټولنې لـه راجوړيـدو (۱۳۱۹ ه .ل) را په دې گڼل کيږي .

۵ - د دريم څپرکی پوښتنې :

۱- په لويديځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهيږئ ؟

۲- په ختيځ کې د فولکلور په پس منظر څومره پوهيږي ؟

۳- په لويديځ کې د لومړي ځل لپاره چا د فولکلور کلمه استعمال کړه ؟

۴- د اريايانو له جملې نه چا لومړنۍ فولکلوريکې هلې ځلې کړي دي ؟

۵- په ختيځ کې کو مو مؤسسـو د فولکلـور د راټولولـو پـه برخـه کـې هڅـې کـړي دي ؟

۶- د پښتنې فولکلور لپاره چا د لومړي ځل لپاره کار کړی دی ؟

۷- د خوشحال خان مشهور فولکلوري اثر څه نوميږي ؟

۸- د فولکلور کوم تصنيف چې محمد قدير تره کي وړاندې کړی دی راواخلئ ؟

۹- کومو مؤسسو په افغانستان کې د لـومړي ځـل لپـاره د فولکلـور راټولولـو تـه ملاوتړه له ؟

۱۰- د څو فولکلوريکو مجموعو نومونه واخلئ ؟

۱۱- د فولکلور راټولولو لپاره که چا مشخص کار کړی وي نوم يې واخلی ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی

۱- پښتوفلکلوريک ادبيات:

فولکلور دپښتو اد بياتو يودرنه اورنگينه برخه ده .
پښتو فولکلوريک ادبياتو د نورواړخونوپه څير خورالويه برخه جوړوي د اروابښاصديق روهي په وينا اکثروپښتنوليکوالود (فولکلوريکوادبياتو) پرځای د (ولسي ادبياتو) اصطلاح منلې ده. په هرصورت د فوکلور يا فولکلور کلمه خود نولسمې پيړۍ خبره ده ، مگر د خلکو معنوي هستي اوشتمني يعنې ولسي ادبيات او دودونه خود دوی له ژوند سره هم گامي دي اوممکن د ((خلکوعنعنې اودودونه دهمدوی دژوندهمزولي هم وي)) پښتوفولکلوريک ادبيات او ولسي شتمني د همدې لوی ولس ما ل دی د ((فوکلورحاملين خلک دي اوخلک د سن ، طرزفکراوټولنيزدريځ له مخې توپير لري مثلاً : مشران اوسپين ږيري د لنډ و کېسو ، متلونواواخلاقي افکارولرونکي حاملين دي .)) (۵۲- ۶۶) له همدې امله پښتو ادبيات هم يوه ستره لر غونې شتمنې ده. د پښتون قوم دوگړني ادب په برخه کې (جم ډارمستستر) په خپل معروف اثر(دپښتنخواد شعرهاروبهار) ۱۴- ۱۵ مخونو کې وايې چې : ((وگړني ادب اصيله چينه لري ...دخلکوله دې سندرونه دپښتنود دودونواوژوند باب لوی مطالب ترلاسه کېږي اود دوی دژوند ربښتنی انځور دی .)) (۶۸- ۱۵۴) دپښتنوفولکلور که مادي دی که معنوي او ادبيات که په نظم کې دي اوکه په نثرکې داټول د دوی دټولنيزواړيکو، عنعنواو دفکرد طرزمحصول دي ، له همدې امله : ((دولسي پوهې لمن ډيره ارته اولويه ده ... دنظم اونثرپرخه په هره ټولنه کې شته ... منثورفولکلور (ولسي ادب ، ولسي پوهه) په يوه ټولنه کې دهغې ټولنې هغه کېسې (متلونه ، نکلونه) اونور منثورمواد دي چې پکې رواج لري .))منظوم فولکلوريې ولسي سندرې دي چې په بېلوبېلوقسمونواوژانرونوسره ليدل کېږي يربېره پردغودووبرخويوډول منظوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

وزمه فولکلوریک ادب هم شته چې په پښتوکې یې ښه مثال کیسې اومتلونه دي ...
لکه : وه توري مرغۍ په اوبووهي بوزۍ ...
توره توره تله = د دووتر مینځ ولګیده ... (۳۷:۱۲) دپښتو فولکلور لمنه خو
خوراپراخه ده ، موږبه په لنډ ډول د (پښتوفولکلوریکو ادبیاتو په (شکلي
اومحتوایي) اړخونو رڼا واچوواو دابه وښتوفولکلوري ادبیات په لاندې
ډولونوموجود دی :
الف- فولکلورپه شفاهي ډول
ب- فولکلور په عنعنوي توګه
ج- فولکلوردنظم اونثرپه بڼه
د- دفولکلورجوړوونکي ډیرځله معلوم نه وي .(ولس)
و- فولکلوردیوه کلتور دجزپه توتوګه له هرولس سره شته .
هـ - دپښتنوفولکلورد دوی دکلتوریوه ستره برخه جوړوي .
همدارنګه پښتو (فولکلوریک ادبیات)په دوه کالبونو (نظم اونثر) کې ځان
ځرګندوي زموږ د هیوادتکړه فولکلور پوه محمد قدیر تره کي دفولکلور
یکوادبیاتو د تصنیف په برخه کې خورا دارزښت وړ نظریات وړاندې کړي دي .
نوموړي فولکلور په دوو(معنوي اومادي) پرخوویشلی دی چې موږ یې تر
(معنوي) برخې لاندې دپښتو لولکلوریک ادبیات راوړو:
نوموړی په کابل مجله ، ۶۳ ګڼه ۱۳۱۵ کال کې لیکلي و:

معنوي برخه

لومړی : ادبیات
۱- نظم : دشعرډولونه ، طویل بحر، رنګارنګي ملي سندرې .
۲- نثر: کیسې ، حکمتونه ، معماوې اوکیسې (چستانونه)... (۴۴)
دپښتوفولکلوریکوادبیاتوپه معنوي برخه کې معمولاً دا دوه ډوله (نظم او نثر)
تر ستر ګوکیږي.د دغو ادبیاتو زمینې او زیرمې ټولې په ولس کې وي ، د یو
لیکوال خبره :
(په پښتو کې دشفاهي ادبیاتو د پراخو زېر مو شتوالی له هنر او ادبیاتو سره
زموږ د ولس دپراخه پرګنو د مینې ښکارندویې کوي او دا راته شي ،چې زموږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک که په پراخو سوځنده د ښتو او ناپايه بيديا وو کې په ډيره ابتدائي بڼه ژوند کوي او يا په غرونو او درو کې اوسيي – که بيسواده دي او ديا د نوي تمدن له بريا وو ليرې پاتې شوي دي خو هنري ذوق لري او خپله تنده د ځينو داسې سندرو او نورو هنري – ادبي توکو د ايجاد او خورلو له لاري خړوبوي ...) (**۵۳** – ص)

د پښتو فولکلوريک ادبياتو هر ادبي ژانر * (ډول) د ځان لپاره ځانګړې بڼه يا جوله لري همداسې يې مضمون او منځپانګه هم دراخله ....

ځکه خو په شکل او مضمون کې د نورو ولسونو له ادبياتو څخه ځانته جلا لاره او ځانګرې رنګ ، خوند او مضمون لري . د مثال په ډول :

د مضمون له پلوه ښتو متلونه يو خاص يا ځانګړې . زبردستي لري هغه مطلب او مضمون چې په پښتو متل کې پروت دی ، فارسي ، عربي ، هندي او يا نورو ژبو کې نه ليدل کيږي لکه : په فارسي ،. دري متلونه کې وايې : (نيم نان – راحت جان – تاکه مېچله بچلان – آفتې نرسد گوشه تنهايي را – گردن نرمه شمشېر نه بريده) ... او نور .

خو په پښتو کې له پورته متلونه سره ورته او ياهم معنی متلونو کې بل ډول روحيه پرته ده ، لکه : (يا مور يا مړ – بلا په مخ وهلې ښه ده) د (نريا ترپ وي يا خرپ) اوښ په بډه نه وهل کيږي) ... او همدارنګه ډير نور متلونه ولسی ادب ځانته روحيه او مضمون لري دغه مضمون د پښتون ولس له طبيعت سره سم په متلونو او نورو ادبي ډولونه کې ښان څرګندوي او بېلا بېل مضمونونه لري دا درسته ده چې د مضمون او جولې له پلوه څه مشابهتونه يا ورته والی هم ليدل کيږي ، مګر هر ولس ځانته جلا ادبيات لري .يو بل مثال : په ترکمني متل کې راځي : (آته مالينه گوزتيکن او قوسيز عالر) ترجمه (ځوک جې د پلار شتو ته سترګې نيسي بې علمه پاتې کيږي .) په پښتو کې : چې په خپله ميره نه يم = نوبه فخر په باباکوم ترکومه يا ترکمني(آته انه نينګ ګونی او غله ن بيله ن غيزده او له رينګ ګوني داغ ن دوز ده) (۱۸– ۸) ترجمه –(دومره چې د مور او پلار زړه په اولاد خوږيږي هغو مره د اولاد په هغوی نه خوږيږي . په پښتو کې : (د مور او پلار زړه په اولاد په کاڼي ، بوټي) (۳۶– ۱۶) .همداسې د شکل (بڼه) له پلوه هم پښتو شعر او متل د نورو ژبو له اشعارو او متلونو توپير لري مثال : لنډۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو ژبي يو جلا ژانر او صنف دی د بڼي او مضمون خوند او رنګ يي بالکل جلا دی ، لکه :

ما وي له غمه به دي مړه شم مرګ په نيتهه دی د روغژنه شومه مينه

– پښتو لنډۍ ته ورته په (جاپانی) فولکلور کې د (هايکو) په نامه څه شته چې اوس اوس پښتو ادب ته هم څه راغلي خو چې څومره چسپ لري او کنه نو وروستی خبره ده ، مګر دومره به وايم که (هايکو) په فورم کې پښتو شاعر او شاعره څومره تمرين وکړي خو زموږ مال نه شي کيداي . ځکه د پښتون ټبر له فطرت او طبيعت څخه سرچينه نه اخلي .

*ژانر : فرانسوی کلمه ده، دډول اونوع په معنا ده.

*

شکل(۶)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژانر : په لغت کې ډول ، صنف ، ټيپ ، بيلګه وايي . او په ادبي کره کتنه کې ژانر د ادبي اثارو پر جلا ټيپونو يا کټګوريو باندې دلالت کوي چې د جلاوالي معيارېې فورم (شکل) يا تکنيک دی . (روهي – فولکلور پيژندنه ۱۵۶ مخ) کوچياني کلتور او ژوند برخه انځوروی . (سيال کاکړ . پښتني فولکلور : ۱۳ مخ)

فولکلور ځانګړتياوې:

پښتو ادبيات او بيا فولکلور يولړ ځانګړنې لري ،چې له نورو ادبياتو را جلا کيږي .

(کابل افغانستان سلطنت بيان) د پښتنې فولکلور په برخه کې يوه مهمه قيمتي خزانه ده ، چې تر اوسه يې بيلګه نه ليدل کيږي الفستن په کتاب د پښتو د بيلا بيلو قومونو فولکلور او د هغو ملي کرکترونه په مفصله توګه بيان کړی دی . د پښتوخويونه ، دودونه ، خيرې، کالي ، انګيرنې ، تولنيز او اقتصادي حالت ، د دوی خوراکونه ، لوبې خرافې افکار د اداري طرز ، شعاير ، عقيدې او باورونه ټول څيړلي دي . پښتنې فولکلور د پښتنو د ژوند ځلانده هنداره ده، چې په دغه هنداره کې د دوی د ژوند ټول اړخونه مخ ښکاره کوي ، الفستن د پښتنې مادي فولکلور لکه (د کورونو د جوړښت طرز ، سامان او افزار ، د جنګ آلې او .. بيان کړي دي . په دغه کتاب کې د ټولنيزو پاټکو (طبقو) طبقاتي توپيرونو او کلتورنو په ګډون تاريخي ، جغرافيوي اتنوګرافي * او سوسيو لوجيکی * هرراز موضوعګاني څيړل شوي دي . د پښتو عام کرکتر يوه بلـه موضوع ده چې په دي کتاب کې يې لنډيز وړاندې شوی دی په اتنوګرافي ، يا باستان شناسي ، لرغون پيژندنه ده هغه اثار چې دوختونو په اوږدو کې پيژندل او ساتل کيږي .

* تولنيز پيژندنه ده چې په هغه ټولې ډلې په علمي توګه ژوند کوی . يوه برخه کې داسې راځي : (د پښتنو کرکتر چې په څو کلمو کې لنډ شي نو د دوی عيبونه : انتقام ، رخه حرص ، چور او سر زوي دي خو له بلې خوا په ازادی مين دي . خپلو ملګرو ته وفا داردي په لاس لاندې خلکو زړه سواندي لري ، ميلمه پالونکي دي ، زړه دردي او سخت سري دي ، کم خرڅه هم دي ، خواريکښ دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

، احتياط کار دي او نورو گاونډ يانو ملتونو په تناسب خطا (ايستلو) دسيسې او فريب ته لږ زړه ښه کوي . د پښتو کلتور او بيا فولکلور له نورو گاونډو جلا مطالعه کېداى شي پښتانه د ژوند په ټولو برخو کې له نورو قومونو جلا او ځانته لاره او خصوصيات لري . د پښتني فولکلور د خصوصياتو په باره کې له لرغونو وختونو څخه تر نن ورځې پورې ډير مواد لاس ته راتلاى شي .
دپښتون (پکت ، پښت) قوم د ملي کرکټر په باره کې په ډيرو کتابونو کې د هغو له جملې (ريگوايدا) ، (سام ويدا) ، مجوريا) او د نړۍ د ستر مورخ (هيرودتس) په ليکنو کې يادونې شته . انگيريزي ختيځ پوه (مکنزي) د ساکو قبيله د پښتنو يوه پياوړې څانگه بولي ، د دوى افسانې د پښتني فولکلور ډيرې لرغونې بيلگې گڼل کيږي . اروابښاد دوست شينواري په خپل معتبر اثر د (پښتو د ولسي ادب لارې) کې وايې (دساکي اتلانو په جمله کې يو هم رستم دى .. هغه د عربو د تيري کونکو سره ديوه مبارزه شخص په حيث ثبت شوى دى . او د (يادگارزريران) او (درخت اسوريک) پانياني قصيد وکې هم دغه نوم قيد شوى دى . د فرودوسي صاحب په شهنامه کې هم د دغه واکمن يادونه شوې ده ، د پښتو دولسي ادب لارې ليکوال د (شيرک) نوم هم راوړي چې دا په پښتنو قومونو کې يو معمول نوم دى ، هغه زياتوي . (دساکو ډيرې حماسې لرغونو مؤرخينو په خپلو آثارو کې ساتلي دي چې يوه هم د(شيرک) حماسه ده چې بولين د(جگړې چلونه) په نامه په خپل کتاب کې درج کړې دى . همدا ډول ډيرې نورې عنعنې او دودونه شته چې د پښتنې فولکلور څرگندونه کوي . ميړانه او او قاداري يو بل اصل دى چې د پښتنو کلتور لا برجسته کوي . په دويمه ميلادي پيړۍ کې لوکيان د ساکو دروحيې په باب ډيرې نورې کيسې ليکلي دي ، او د ساکو د متل پې را اخيستي دى چې په کې ويل شوي و : له دې زيات خجالت نشته جې په دوستۍ کې ځوک خاين څرگند شي ، (دولسي ادب لارې -۱۲ مخ) لوکيان د ساکو د ښځو له زړه ورتيا هم غږيږي او د ملکې زرينې) په باب ليکي : دساکو ښځې ډيرې زړه ورې دي او له نارينه و سره يو ځاى له جگړو کې گډون کوي شيرک : هغه ځوک و جې د (هخامنسيانو پاچا لومړى دارا په خلاف د ساکو د قيام (۵۱۳ ق م) کې پداسې حال کې جې پوزه او غوږونه يې غوڅ شوى و د پارسايانو په سنگرونو ورننوت او د خپل قوم له لاسه يې شکايت وکړ خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اکا يې په خپله کړي و مګر د هغوی د غو لولو لپاره دا کار کړی و هغوی يې دښتی ته راويستل او هلته له لوږی او تندی مړه شول . زرينه د ساکو يوه ډيره زړه وره او توريالۍ ښځه وه چې د خپل هيواد استقلال يې وساته او ډير ښارونه يې ودان کړل د دې له مړينې وروسته د دې قبر د هرم په ډول جوړ شو او يو سلو پنځوس متره لوړه وو او په سريې د سرو زرو مجسمه در ولې ده . که د لرغونو دورو اثار وګورو د پښتو د فولکلور په پاب زيان معلومات تر لاسه کيداي شي (ابوريحان البيروتي) په خپل يو اثر (الباقيه عن القرون الخاليه) کې د پښتنو د فولکلور په باب څو په زړه پورې ټکي ليکلي دي ، لکه :

(هيوان تسانګ چيني سياح په ۶۳۲ م کال افغانستان ته د خپل سفر په ترځ کې د پښتني سيمو د فولکلور او(بابر) هم د پښتنو په باب جالب ټکي بيان کړي دي د سيفي هروي (تاريخنامه هرات) د مسيحي سياح) (بصيرت نامه) د اخوند درويزه (تذکره الابرارو الاشرار) هم د پښتني فرهنګ په باره کې ډير مطالب خوندي کړي دي) فولکلور پيژندنه (۱۴۹ مخ)

د پښتو فولکلور په عامه مانا د پښتني ټولنې د تکامل لارې ، د خلکو د تجربو له سرچينه څخه چينه رااخلي ، د (پښتو ولسي ادبيات په لوی سر کې په دوو برخو بآندې ويشل کيږي:

۱- منظوم ولسی ادبيات

۲- منثور ولسی ادبيات

په منظمو اثارو کې جلا صفتونه او ډلې شامليږي او همدارنګه منثور آثار هم بيلا بيل ډولونه يا ژانرونه * لري چې موږ به په لنډ ډول دغه صنفونه او بيا د هغوی هندسي جوړښت وکاږو :

داسې چې هر ادبي صنف ځانته بيل بيل ډول لري، بيل بيل مضمون هم لري که څه هم په ادبي اثارو کې ډير ځله مضمون ورته والی شته خو دبڼې يا جولې له مخې هر (ډول) بيل سکښت لري . دلته به موږ لومړي د (نظم) تر سر ليک لاندې صنوفونو او بيا به د نثري صنفونو نومونه واخلو او وروسې به د هر نظمي (ډول هندسي جوړښت او (نثر) حدود او جوړښت وځلوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی – نظم :

د نظم تر سر ليک لاندې :

۱- لنډۍ ۲- سروکۍ ۳ بآبولالې ۴ – داتڼ نارې ۵- د ماشومانو سندرې ۶- د ميندو سندرې ۷- تاريخي نارې (چاربيتي) ۸- منظوم متلونه ۹ – کاکړۍ غاړې ۱۰- برغازې ۱۱- سلسلې ۱۲- پړاکې ۱۳- د ښآدۍ بدلې ۱۴- ساندې ۱۵- چغياني ۱۶- غزل ۱۷- څلوريځي ۱۸- بدلي ۱۹- ږغونه ۲۰- د متروکو کسرونه ۲۱- بگتۍ ۲۲- لوبې ۲۳- داستان (بدله) ۲۴- مقام (رباعي) ۲۵- انگۍ ۲۶- د بي بي دستي سندرې ۲۷- دنکلونو نارې (غږونه) ۲۸- سنځر خليې نارې ۲۹- کيسۍ ۳۰- سوزخاني او نور ولاړ شو د نظم د پورته ډولونه په عامي (عامو) او خاصو) سندورهم وويشو لکه :

الف عامې سندرې :

۱- لنډۍ ، سروکې ، داتڼ نارې ، د ماشومانو سندرې ، دميندو سندرې ، تاريخي نارې دبي بي دستي سندرې ، کيسي (منظومي) منظوم متلونه ، غاړې (کاکړۍ) برغازې ، سولې ، سلسلې ، بلندې ، پړاکې ، فالونه ، د ښادۍ بدلې ، ساندې ، چغياني او .... چاربيتې ، بدلې لوبې ، ږغونه ، د مروتو کسرونه ، بگتۍ ، لوبې ، داستان (بدله) مقام (رباعي) او نور ازاد ولسي شعرونه يادولای شو .

دويم : منثور ولسي ادبيات :

متلونه ،نکلونه ،وړې کيسې ، توکې ، بولنې ، تکيه کلامونه ، روايتونه ، دعاوې او ښيراوې ، متشابهات ، رمزونه ، فالونه ، کتايې او ....

د پښتو ولسي ادبياتو لنډه پيژندنه او هندسي جوړښت :

الف – د پښتو ولسي شعر هندسي جوړښت او تقطع (شننه) د پښتو فولکلوريک يا ولسي شعر ښه ځانته خاص هندسي شکل لري چې موږ په يې په ترتيب خو لنډ ډول سره دلته راوړو ، زه به هڅه کړم چر په ډير لنډ ډول د هر (صنف) د نوم تر مخې دهغه ديو عملي مثال او بيا جوړښت په شکل کې ونيسم لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

اول – لنډکۍ (Landakay) :

لنډکۍ له لنډۍ سره توپير لري ، مگر بيا هم ورنږدې ده دا ځکه چې د لنډۍ دويمه مسره (۱۳) او د لنډکۍ (۱۴) سيلا به ده : (د پښتو د ولسي ادب دغه له نظره لويدلې برخه د پکتيا په ولايت کې اوس هم ژوندۍ ده او دا يو ډير لنډکۍ او خوږ شعر دی چې تر اوسه پورې پې دپښتو په ولسي ادب کې انډول نه دی ليدل شوی او د پښتو په ولسي ادب کې له دغه شعرنه لنډکۍ شعر نه لرو ، دا ځکه د کاکړو د غاړو د دواړه مسريو سيلابونه معمولا (۱۶) ا د لنډۍ دواړه مسرې دوه ويشت سيلابونه، دي خو دا شعر يوازې يوه څوارلس سيلابيزه مسرۍ ده نو ځکه د لنډکۍ نوم غوره ورته وبلل شو)

د لنډکۍ پای لکه د لنډۍ غوندې (ونه ، ينه اومه) سرته رسيږي پوره تفصيل يې په بل څيرکي کې وگورئ : لنډکۍ يوازې يوه مسره لري خو دسندرو يلو په وخت کې لکه د سروکو په شان له نورو سره غبر گيږي لکه :

گل لالی يې راوړ لکه ناوې په ډولونه

گلالی مو ورک مور يې جومات کې لټوينه

هندسي جوړښت :

الف

الف ××××

الف ××××

الف ××××

۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
نه	لو	ډو	په	وې	نا	که	ل	وړ	را	يې	لی	لا	گل

۳- سروکې (Saruke) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

سروکي: ځينې خلك ورته (نيمکی) هم وايي. دسروکی مکمل اوبشپړونکی لنډۍ دي. سروکې يو بيت يعنی دوه مسرې لري اوډيرځله لومړۍ يې تردويمې اوږده وي، لومړۍ سروکې ويل کيږي اوبياټيکی وراچول کيږي (۱۲۴).
سروکې خو پنځه ډوله دي ، هندسي بڼه يې هم يو ډول نه ده .

۱- لکه : له کوره راوتې د نجونو په ټولي کې = پرتوګ دې ليکې ليکې

A A

په تور وربل کې دې ټومبلي زيړې ګلې   په ځنګ تېريږې ګلې

B B

يا : چې لومړۍ مسره يې (۱۳) او دوه يمه يې (۷) سيلا به وي . لکه :

جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه   اور بل يې ړنګوينه
چې دديدن نصيب يې نه وي   اوربل يې ړنګوينه
په يوه کوڅه کې سره وړاندې وروسته شينه   اوربل يې ړنګوينه
جلکۍ خپه ده نن سبا يې ودوينه   اوربل يې ړنګوينه

هندسي جوړښت :

الف الف

الف الف

۲- هغه بيتونه چې لومړۍ مسره يې (۱۴) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي ، لکه :

ته شوې رانه پاتې زه پر دې وطن ته لاړم   خپه يم ځکه ژاړم

الف

يا : ټکه غرمه ده اوس راوځي غونډه منډه   د سمال وهي په ټنډه

ب ب

يا : داغونډه منډه ځواني ما سره بدله کړه   پا څه ډيوه بله کړه

ت ت

جلکۍ ودېږي په سپين مخ يې وانښکې ماتې شوې   جار وطنه ياتې شوې

الف الف

۳- بيتونه :چې لومړۍ مسره يې (۱۵) او دوه يمه يې (۷) سيلابه وي لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلک = ته يې شنه کوتره زه يم باز د ګړنګو جلکۍ   ورېم دې په پنجو جلکۍ

الف ———— الف

جلۍ – ځان به سينګار کړم مازديګرۍ ته زه درځمه   تور لونګ به وټومبمه

ب ———— ب

۴– هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې ديارلس او دوه يمه يې شپږ سيلا به وي لکه :

ګودرته راشه خو له به در کړم مازيګرکې   ودريږم په څادر کې

الف ———— الف

يا :

دزيړو ګلو څانګې مه نيسه ماتيږي   زړه مې په بديږي

ب ———— ب

يا :

ته چې د خيال خندا کوي ما به ملنګ کړې   ډير به مې بدرنګ کړې

ج ———— ج

۵– هغه سرو که چې لومړۍ مسره يې (۱۴) يا (۱۵) او دوه يمه مسرۍ يې شپږ سيلابه وي لکه:

تا به ليونی کړم که زه ډير توره ومه   ځان چې جوړومه

الف ———— الف

آيينه رنجورمه راکړه موري سترګې تورومه   يار خوشحاله ومه

ب ———— ب

يا : ټول وور کې به مړه شې ، ستا په سرد ګلوونې   توغې کبر جنې

ج ———— ج

(غرنۍ سندرې له (۱۵۴– ۱۵۱) مخونه .

۴– کاکړۍ غاړې *kākari ɣāre*

کاکړۍ: ته کاکړۍ غاړې هم وايي، لکه لنډيو غوندې دپښتنو ولسی ادب برجسته صنف دی. د(نارو)، (لنډيو) او (غاړو)په نامه هم ياديږي شاعريې معلوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه وي په ګډه هم ويل کيږي. کاکړی، هغه ولسي شعر دی، چې غنی او دفورم له پلوه مثنوي غونډې وي.
د کاکړۍ فورم لکه مثنوي غونډې دی ، د مضمون له پلوه ډير ډولونه لري لکه :

سپينه خو له په خندا خاندې — الف
مازديګر دې کړ راباندې — الف

يا : شين خالی قدم په وروکه — ب
پيکي پورته د خالو که — ب

يا : مخ را کوږ که تکې سپينې — ج
تو يوم د سترګو وينې — ج

اوس مې خوږ شي بار خوګان جانان — د
پرغابنـــو درد کـــي د — د

۵- لنډۍ (Landay) :

لنډۍ: دپښتو دولسي سندرو يوه ستره او مهمه برخه ده او مخصوص جوړښت لري. لنډۍ غير مقفی او عروفی شعر دی چې لومړی مسره يې(۹) او دويمه يې (۱۳) سيلابه وي. په دينه او ونه ختميږي وايی چې دغه نوم له لنډۍ مارنه اخيستل شوی،هغه هم زورور او دشعر داډول هم قوی مغمون او ډير خوندلري.لنډۍ ځانته فورم (بڼه) اومحتوا لري . هندسي شکل يې هم له نورو فورمونو سره توپير لري لنډۍ د پښتو يو طبيعي او فطري شعر دی ... لنډۍ يو خاص طرز او ځانګړی وزن لري (۵۲) لکه : سترګې کچکول کړه ديدن واخله ملنګه ياره بهانه راغلې –يمه

شنه : الف — ب

يا : مور يې په کلي شړومبې غواړي ورکوينه — الف
لور يې په سپينه روپۍ خو له نه — ب

شتنه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
ستر	ګې	کج	کول	کړه	دي	دن	واخ	له

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳
مه	لن	ګه	يا	ره	ب	ها	نه	را	غ	لې	ي	مه

يا: داهلکان دې ځوانيمرګ شي مينه يې پرېښې په فيسبوک لوبې کويته

۶- بابو لاله (*Bābolāle*) :

دشځو لـه خوا جوړېږي او ويـل کيـږي. بـابولالې پـه ولسـي سـندروکې مخصـوص جوړښت لري. له دريو بيلوبيلو ټوټوجوړه شوې وي اوکله دوې مري لـري. پـه واده کې ويل کيږي.

دا هم د پښتو فولکلوريک شعر ځانګړي ډول (فورم) دی او جلا هندسي جوړښـت لري .

لکه :

د موږ د ناوې ځومره بوک تندی دی ________ الف

آرمان مې د ماما داشين پټي دی ________ الف

x x x

يا : ښه شوې چې د شنو ونو را تيره شوې ________ الف

آبادې په پيسو شو ته يې هيره شوي ________ ب

(پښتو ځانګه : ناجيه وردګ ، ۱۳۸۵ کال)

شنه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
ز	موږ	د	نا	وې	ځوم	ره	بوک	تن	دی	دی
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱
ار	مان	مې	د	ما	ما	دا	شين	پ	ټی	دی

۷- فالونه : (*Fāluna*) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

فال هم د ولس مال دی ، دا کثرو فالونو لومړۍ مسره يې لنډه او دويمه يې اوږ ده وي .
او کله هم دواړو مسرو سيلا بونه سره برابر وي ، ډير ځله دوه او څلور مسرۍ وي .

۱- دوه مسره ايز فالونه : چې لومړۍ او دويمه مسره يې اته . اته سيلابه او دوه يمه يې هم اته ده لکه :

د پاسه مسله راله (راغله) پر کل عالم خوره راله (راغله) (۴۲ – ۸۰)

هندسي بڼه :

۲- څلور مسره ايز فالونه :

د جنت په منارې سور چرگ وهي نارې
شير د خدای تېرېږي خلکو کاندي نندارې (پښتني فولکلور-۶۹ مخ)

الف الف
X الف

۸- د بي بي دستي سندرې (Bibi daste sandare) :

مراد والا ښځې يې وايې ، محدودي دي لکه :

د دوهی ملنگی سر دې وې تور دی سر مې داسې تور دی پر موږ هم
ښه لوی دين د محمد رسول الله لاالله الاالله محمد رسول الله

هندسي جوړښت :

الف ب
ج
ج

لومړۍ نيمه مسره (۱۲) دوه يمه (۹) درېيمه (او) څلورمه (۱۴) سيلابه ده .

۸- سولې* (Sole) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوده او خوشحالۍ په وخت کې ويل کيږي ، دويلو په وخت کې يې ډلې جوړيږي ، طنز* ور کې وي .

لکه :

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې وکمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- په خدای مې دې قسم وي و پلاني ته به دې
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه
۱۵- سولې ټکومه ټکوم تا به واده کمه

۱۵- سولې ټکومه ټکوم زه پلانی نه کومه

۱۵ - په خدای مې دې قسم وي پر ما لوی دی
که يې
وکمه : (سيال کاکړ فولکلوري سندرې ۳۲- ۳۴ مخونه)

لومړۍ نيم بيتی يې (۱۵) او نوريې (۱۶) سيلابه مسرې دي .

* سولې : مراد ترې (شولې) ده د ور يجو تا ټکول شوې بڼه .

* طنز : هغه هنرمندانه وسيله ده چې انسان هغه په واسطه ترټولو بد فکري حالت او خپل حالت د الفاظو په کالب کې له ويري پرته بيانوي ، فکاهي يا فکاهيت يا له خندا ډکې خبرې هم دي (۵۶ :۱۱)

هندسي جوړښت :

الف	الف
الف	الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف الف

شنه :

سولې د وزن او هيجاو د شمېر له مخې سره يو شی دی ، لکه دمثنوي په څېر بېله لري .

لاندې شتنه وګورئ .

۱۵	۱۴	۱۳	۱۲	۱۱	۱۰	۹	۸	۷	۶	۵	۴	۳	۲	۱
مه	ک	ده	وا	به	تا	وم	ک	ټ،	مه	و	ک	ټ	لې	سو

۱۰- برغازي (Bar $\gamma\bar{a}zi$) :

د سيال کاکړ په وينا د ږوب تاريخي ناوه او د بورې جانانه * سيمه کې د دغه شعر فورم موندل کيږي زياتره برغازي يو نيم بيتيزه وي ، خو کله درې بيتيزه او کله

هم تر دې زيات زي ، خو په ټولو صورتونو کې (دغه ولسي شعرونه سره هم قافيه او اکثر و ځايونو کې هم رديفه وي)(د پښتو شفاهي ادبيات ، ۲۸ مخ)

۱- د کويټې (کوټې) ايالت ، پښتون اباد په ۲۵ کيلو متری جنوب شرقي خواکې يوه ناوه ده

۲- خاصيه سيمه

۳- بازار ميان ، سيمه ايز بآزار ورځ ده چې د پنجشنبه ورځ ده .

۴- د (لالا) يعنې پلار يا مشر ورور لنډه بڼه (مخفف) دی .

لکه :

(بازارميان) دی خولګۍ راوړه
لوړ سهار دی خولګۍ راوړ
راځه ورېې راځه چې ځو
نن سبا چې راځه ځو
الکانو کور مو چېرې دی ؟

چرګ اذان دی خولګۍ راوړه
زما تلوار دی خولګۍ راوړه
دګل کېډۍ راځه چې ځو
د لال ټکرمو چېرې دی ؟
مستۍ غولی مو چېرې دی ؟

هندسي بڼه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ____________ الف ____________

الف ____________ الف ____________

ب ____________ ب ____________

____________ ____________

ج ج

۱۱- د پروفیسور سیال کاکړ په وینا : (اکثره سلسلې د نارینه او ښځو تر منځ د مسابقې او گوندې (سوال و ځواب) په بڼه ویل کیږي) ، دسلسلو ځینې مسرې سره برابر ې دي

لکه :

۸ راوتلې په سنځریم — زه د ښو نجونو اجل یم

۷ په شان د سپنیکی ماریم — د هر چا تر اوده تریم

(سیال کاکړ ، فولکلوري سندرې **۱۵** مخ)

لومړۍ مسره (۸) دوه یمه (۸) ، دریمه (۷) ، څلورمه (۸) سیلابه ده .

هندسي بڼه :

الف ____________ ب ____________

____

الف ____________ الف

په پورته سلسله کې گورو چې (سنځر) ، (راجل) ،(مار) او (اوده تر) د قافیې کلمې راغلي خو سنځر له اجل سره هم سوی دی ، کله نا کله په فولکلوریک ادب کې داسې مثالونه نور هم لیدل کیږي او په دوه لومړۍ نیم بیتۍ کې (مار) له (تر) سره هم قافیه شوی جې داسې قافیه د اروښاد علامه عبدالشکور شاد په

(c) ketabton.com: The Digital Library

وينا د (سستې * او چستې * قافيې) (۴۵) سره راوړل دي(يم) يم په څلور واړو مسرو کې رديف راغلي دی .

يادونه : سسته قافيه : چې د قافيې کليمې سره تخته يه تخته نه راځي :لکه : مار او تر يهنې د تورو له پلوه د قافيو په کلمو کې توپير موحود دی . چسته قافيه : هغه ده چې دوه کليې د هجاو تورو له پلوه يو شی اوپه رديف کې هم سره يو شان وي لکه : سينګار ، افګار .

۱۲- چغيان ($\bar{C}i\gamma \quad yan$) :

دپښتو شفاهي ادبيات) ليکواله اغلې غوټۍ خاورې دفولکلوريک شعر دغه فورم د لومړي ځل لپاره د پروفيسور ولي محمد خان سيال کاکړ د وينا پراساس معرفي کوي

(دغه فورم يواځې جنوب غربي سيمه کې ونومول شو) چغيان د واده ورځ د ناوې يا نورو پيغلو له خوا د خوا شينۍ خپګان په وخت کې ويل کيږي لکه : درې نيم بيتی لري چې دريمه نيم بيتي د لومړۍ پر قافيه وي لکه :

۱- وروره لاس يه کځوړه يو اصيل غمی را باسه
خور دې ځي د بابک له کوره

۲- ځواب خورې هوي که غاړه لوی که اکا ګان درته ولاړ دي
اکا ګآنو زړونو لوی دي (۴۲ - ۸۰)

د لومړي چغيان د لومړۍ مسرې سيلابونه (۸) د دويمې (۸) د دريېمې (۹) دي : او د دويم چغيان د ټولو بيتونو مسرې (۸) دي .

۱ الف ______ ب ______
______

۲ الف ______ الف ______

ب ______ ج

يا دابل چغيان :

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په خپل کور کې وم په راحت　　　　بابک خرڅه کړم په ډېر دولت
په پردي کور کې مې نه شته عزت　　　　خـود بـه ژړا کـړم پـه هـر سـاعت
(۱۲-ج)
د ټولو مسرو سيلابونه يې (۹) دي :
هندسي بڼه :
الف ——————　　الف ——————

الف ——————　　الف ——————

۱۳- د ميندو سندرې (Damayndo Sandare) :

د سيال کاکړ په وينا : (پښتنې مو مينه ناکه غېږ په حقيقت کې د شعر او ادب د زده کړې لپـاره هغـه ابتـدايي ښـوونځی دی چـې ملالـه . نـازو ، ايمـل خـان او خوشحال خان يکې روزل کيږي د ميندو سندرې سيلابيک او څپه ايز اوډون لـري لکه :
پلانکی جانه ښآيسته = ښه دې توره ښه وسله = په ښايسته نيلي سپره
چې نيلی دې تماشې کا = تور تازيان دي ورسره
د لومړيو مسرو شمير يې (۷) د دويم نيم بيتی (۸) او بيا د پای (۷) سيلابه دی
هندسي بڼه :
الف ——————　الف ——————　الف ——————
ب ——————　الف ——————　——————
يا : آللو للو للو = خوب دې درشي په ليمو = خوبږ دې لرې له هډو:
هندسي بڼه :
الف ——————　الف ——————　الف ——————

۱۴- د ماشومانو سندرې (Demashumano Sandare) :

د ساعتېرۍ په وخت کې ويل کيږي ، طنز او ټوکې پکې ډيرې وي لکه :
ما سره با درنگ دی = جنگه جنگه تو دشه = تا به تودې نينې وکړم

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه بـه تماشـې وکـړم لـومړی مسـره (۶) دويمـه (۴) دريیمـه (۱۱) او څلورمـه (۷) سيلابه ده

هندسي بڼه :

الف ________ ب ________ ج ________

ج ________

يا :

نرى . نرى باران دى = ورور مې راروان دى

د کټ لاندې پيشو ده = پيشو ته وايم پشي

موږ که سترى مه شې (۴ : ۱۶۶)

د مسرو سيلابونه يې (۷) سيلابه دي :

هندسي بڼه :

الف ________ الف ________

ب ________ ج ________

ج ________

۱۵- کېسۍ (Kisay) معما :

معما)کېسۍ) اړونه (ټکونه) هم ورته وايي .

بآيد داسې وويل شي چې لومړی سړی يا ماشوم يې ووای او دويم ځواب ورکړي کنه لوبه بـايلي . معمـاوې کلـه منظـومې او کلـه هـم منثـورې وي : منظـومې کيسۍ (معما) ساده او روان شعر دی، مطلب په اشارو او کنايو کې ښودل کيږي کله دوه مسرې ، کله درې ، کله څلور او ځينې وختونه زياتې وي لکه :

مثالونه :

۱- دړه ونه - کړوپه ونه - کال وسر کې دوه گلونه (دوه اختره)

۲- له پاسه راغی سور بلوڅ اغوستي يې دی پنځه پنځوس (پياز)

۳- تور دی کارغه نه دی الوزي مرغه نه دی (غوباړی)

۴- په يو رپ ځي آسمان ته چارچاپيره ټول جهـان تـه (د سـترگوديد) (۱۷۰-۷۷)

په دويمه گڼه کې د مسرو شمير (۸) ، په دريیمه گڼه کې (۶) (۷) سيلابه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندسي جوړښت .

۱ ــــــــــ الف ــــــــــ الف ــــــــــ
الف

۲ ــــــــــ الف ــــــــــ الف

۳ ــــــــــ الف ــــــــــ الف

۴ ــــــــــ الف ــــــــــ الف

۱۶- ساندې (Sande) :

ساندي (گي) يا ويرنې د ولسي نظم يوصنف دى ، د ښځو له خوا په مړي باندې ويل کيږي ځيني خلک يې ستاينې ، کړيکې او ځيني نور يې غړنگې هم بولي (دپښتو شفاهي ادبياتو شکل او مضمون) کله د لنډۍ په بڼه هم وي خو په ځانگوي وزن کې راځي :

په لاندې ډول دي : اول هغه ساندې يا ويرنې يا مثيه چې د لنډۍ په فورم کې دي:

لنډۍ : گلونه خاورو له پيدا شول ځما لالۍ ترگل نازک خاورو له ځينه

ماوې له غمه به دې مړه شم مرگ پخ نيتهه دى د روغژوند شوم مينه

ماله قلم ، مشوانۍ راوړئ د يارانې تاريخ وکړه شپه به چا کره کومه

(۶۱ – ۵۵ او ۶۷)

د پورته لنډو لومړى مسرۍ (۹) او د دويمې يې (۱۳) سيلابه دى .

هندسي بڼه :

ــــــــــ الف ــــــــــ ب

همداسې د نورو لنډ يو شننه هم درواخله :

دويم : غبر گې ساندې : چې له يوې ښځې سره يې نروې ښځې د غم په وخت کې غبر گوي .

۱- (پلانېکه) په سردې کښنه يوه مرغۍ = چې درته ووايې د پلانکي) سلامتۍ
X X X

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- خدايه پخي کړې د غره مماڼې = (پلانکي) شاوو کړې ښځه يې ناوې ساندې معمولا دوه مسره ايزې وي لکه
۳- پلانکېه مه شپې کړه مه کلونه
کورته دې را درومه
دلومړۍ ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۱) او دوه يمه يې (۱۴) همدارنگه د دويم لمبر ساندې لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه يمه هم (۱۰) او دريم لمبر ساندې ، لومړۍ مسرۍ (۱۰) او دوه يمه هم (۶) سيلابه دي .
هندسي جوړښت :

۱- ــــــــــ ۱۱ الف ــــــــــ ۱۴
الف
۲- ــــــــــ ۱۰ ب ــــــــــ ۱۰
ب
۳ــــــــــ ۱۰ ج ــــــــــ ۶
ج

د مثال په ډول د (۱) لمبر ساندې ښننه :
پلانېکه مه شپې کړه مه کلونه کورته دې را درومه

۱۷- سروکې (Saruke) :

د پښتو ولسي سندرو ځانگړی ډول (فورم) دی چې بيلا بيلي بڼې لري .
(ځينې پښتانه يې سروکې ، نيمکۍ بولي او د پکتيا په منگلو کې د (پام) په نوم ياديږي
سروکې ويل کيږي بيا ټيکۍ (لندۍ) وراچول کيږي يعنې ټيکۍ + لنډۍ = سروکې
سروکې + ټيکۍ +لنډۍ = سروکې
لکه :
۱- خانه راځه راځه دلبره ډکې لاری د جنکو لندن ته ځينه
د جنکو کدر (قدر) يې کم که امان الله ته دې خدای لوې نه ور کوينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

خانه راځه دلبره ډکې لاړې د جنکو لندن ته ځينه..

(د پښتو شفاهي ادبيات ۶۰ مخ)

يادونه : لکه چې شاه امان الله غازي د افغاني نجونو يوه (۹) کسيزه ډله زده کړو لپاره يورپ ته وليږ. له نو بيا دا لنډۍ جوړې شوي دي ، (په ځاى ده چې وواېو شعر او هنردتو حالا يو رنګين انځور دى اوياهنرداجتماعي شعور يوه بنه ده.)

سروکې دوه مسره يې (لومړۍ يې لنډه او دوه ييمه يې اوږده وي کله درې مسره ايزي او څلور مسره ايز او پنځه مسره ايزې هم وي .

د مثال لپاره يې درې مسره ايزه سروکې راواخلو :

پسې ورجګ کړه سره لاسونه لنډه کړه تيکۍ مزى دې، خال به دې وران شي

هندسي جوړښت :

الف ___________ ب ___________

څلور مسره ايزه سروکې :

څلور مسره ايز سرو کې :

تورې سترګې خماري درته کړم ناله زاري

دزړه زخم مې کاري شوم رسوا ستا په ياري

هندسي جوړښت :

___________ الف ___________ الف

___________ الف ___________ الف

داپورته سرو کې څلور مسريزه چې هره مسره يې (۷) سيلابه ده ، همداسې نور مثالونه هم ډير دي .

۱۸ – د اتڼ ناري $Atan-n\bar{a}re$

د اتڼ سندرې هم په پښتو ادب کې ځانګړى فورم او مخصوص وزن لري .

د اتڼ نارې خوږې ، له سوزه ډکې ، روانې او دخلکو د فطري احساساتو ښکاره ندويه دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

درې مسره ايز – اتڼ نارې :

داپورې و ورې کلی مې د يار دی   يا مې پکې نشته

زړه مې په گوگل کې ناکرار دی (محمد عارف غروال ، غزنۍ سندرې ، ۴۱ مخ)

هندسي جوړښت :

ـــــــــــ الف ـــــــــــ ب

يا ځلور مسره ايزه :

که دوې دي نجونې دوې دي   د اتڼ غاړې کوي سره ترلې دي

ديوې د چڼ کميس دی   د بلې زرغونې جستې په پښتو دي

هندسي جوړښت :

ـــــــــــ ـــــــــــ الف

الف

ـــــــــــ ج ـــــــــــ د

دوه نورې يې هم (۸) او (۱۲) سيلابه دي .

۱۹ – چاربيتې (Charbite) :

چار بيتی دپښتو خاص سندرې دي .

چار بيتونه ، ډار مستتر د پښتو يو ليکلی تاريخ واي ، ځانته موسيقي او په زړه پورې آهنگونه لري . يو ليکوال ويلي و :

(چاربيتی ها مجموعه اطلاعات و اخبار حوادث ملی و محلی و مطالب سرگرم کننده براي شونده گان بوده و در قلب الفاظ ،منظوم مفت و ريگان براي مردم عرضه ميگردد ....) ۹۱- ۳۵ تر مخ ۴۰)

چاربيتې په دوه ډوله دي .

- الف : ساده چاربيتې
- ب : ځنځيري چاربتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱- ساده تعريف :
کسر اهو چشمې ، گل اندامې ، ماه جبينې
زه دې وسوم ولې څه دپاره ؟
بند : وسوم ، وسوم څوک مې نه اخلي عرضونه
نه پوهيږم ربه دا څرنگ تاثير دی ؟
ليلا تور وربل دې جال نيسي بازونه
باز د زړه نيسي بې شکه هوا گير دی
د هر چاله خولې نه خيږې دا غږونه
شنکی خال غونډه زنه کې امير دی
پاچا يې دې شوه په لاس ، پاچا د چين يې
رسالې درپسې چې شولې واکداره !
چار بيتې پنځه ، شپږ او يا زيات مسرې لري ، پنځه مسره ايزې چاربيتې مثال :
هندسي جوړښت :

کسر________ الف ________ ب
بند :________ الف ________ ب
________ الف ________ ب
________ الف ________ ب
________ الف ________ ب

د چاربيتې کسر ځانته هندسي بڼه لري ، خو (پاي) يې د (کسر) له لومړۍ نيم بيتي
سره يوشان ده .
له کسره رانيولې بيا د بند تر پايه د مسرو شميرې (۱۲) او (۱۱) سيلابه دی .
۲- ځنځيری چاربيتې مثال ، هندسي بڼه او شننه :
شپږ مسرۍ واله چاربيته :
بڼه سينه ، رنگينه ، سنگينه دليلی
شين يې خال ، دی دلال ، دا دی خال دليلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××××××

قلندر ستا دې د. هر سهار دی جانان
ټيک د سر ، دي سره زر ، ښه نظر ، د جانان
خزانه ، نازدانه ، جانانه که گيلې
ښه سينه ، رنگينه ، سنگينه دليلی
نن يې شال دی کشال و زانگي خيال دليلی
شين يې خال دی دلال ، دا دی حال دليلی

ـــــــــــ الف	ـــــــــــ الف
ـــــــــــ الف	ـــــــــــ الف
ـــــــــــ ب	ـــــــــــ ب
ـــــــــــ الف	ـــــــــــ الف

د مسرو سيلابونه د همدې څنځيري چاربيتې تر پايه (۱۲) دي او شننه يې په همدې ډول ده .

۲۰ – بدله (Badala) يا بدلې : Badale

د بدلې په برخه کې بيلا بيل نظريات دي :

د (پښتو ادب) ليکوال عبدالحليم اثر وايي (ځيني پښتانه لنډې پښتانه لنډۍ ته بدله هم وايي) (بدلې چې عموما پښتانه غزلې ورته وايي ... او پوهاند عبدالحی حبيبي د (عبدالقادر خان خټک) د ديوان چې په ۱۳۱۷ کال کې خپور شوی د غزلو (بدلو) نوم ورکړی دی) (هسې خو په عامه مانا د کندهار ، بلوچستان ، هلمند ، زابل .، ارزگان ، فراه ، هرات ، غور ، بادغيس ، غزني ، وردک ، ميدان ، لوگر ، د کابل دشاه او خوا سيمو کونړ لغمان او ننگرهار د سيمو اوسيدونکي پښتانه او همدا راز د پکتيا او لرې پښتو نخوا کې په عام ډول ټولې ولسي سيندرې او .. په بدلې کې راځي) غوټۍ خاورې ، د پښتو شفاهي ادبيات ۹۲ مخ)

په پټه خزانه کې لومړنۍ بدله د شيخ بوستان بړيځ ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسر: او ښکې مې ثاڅې پرگريوان يو وار نظر که پر ما
راسه گذر که پرما
بند : د خوږ زړونو له حاله ته يې اې باداره آگاه
يې د بې وزلو همراه
دخپل عزت په روی (بستان) ته کړه د مهر ښندل
کړې له گناه گواښل
او ښکې مې ثاڅې پر گريوان يو وار نظر که پرما
راسه گذر که پرما
د بدلې د (کسر) دمسرۍ سيلابونه (۱۵) او (۷) دي .
همدارنگه يې تر پايه د سيلابونو شمير (۱۷) او (۷) راغلی دی .
هندسي بڼه :

________ الف

____

الف

________ ب

____

ب

________ ج

____

ج

________ الف

____

الف

۲۱- بگتی (Bagatay) :

بگتۍ يو داسې چست ، ساده او روان شعر دی چې د اوريدونکو او ويونکو وجود په حرکت او ارتعاش راولي او يو هيجان پکې پيدا کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

(بګتۍ هم د چار بيتو او بدلو په شان کسر لري خو د بګتې کسر د ځينو چار بيتو او ځينو بدلو په خلاف اکثرا يو بيت (دوه مسرۍ) وي .
داتورې سترګې سره تېرېږي
لــه حالــه
زما ، کله خبرېږي

××××××××××

دا تورې سترګې سره يې لاسونه
پـــه بـــام ولاړه کـــوي
سيلونه
وربل کې يې ايښي تازه ګلونه
موزي دله خان ، به ترې جارېږي

×××××××××

موزي دله ته ، وکوئ پام
د کوره وزي ، سرې ماښام
چې بيرته راسي ، کوي سلام
تومت د جينۍ ، په ماورېږي

××××××××××

تومت د جينۍ کړمه بيمار
د خياله کوي ډول وسينګار
څرک ورپسې ګرځي د پلار
ورځي طالب جان ، نه ايسارېږي

د لاندې بګتۍ د کسر د مسرۍ سيلابونه (۱۰) – (۱۰) دي او همدارنګه تر پايه د سيلابونو شمير يې (۱۰) ته رسيږي :
هندسي بڼه :
کسر____________ الف

الف

(c) ketabton.com: The Digital Library

بند ــــــــــــــــــ ب

ــــــــــــــــــ

ب

ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــــ

ج

بند ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــــ

الف

ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــــ

ج

بند ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــــ

الف

ــــــــــــــــــ الف

ــــــــــــــــــ

ج

همدا رنگه ډول یې د نورو بیتونو هندسي بڼه هم در واخله .

۲۲ – لوبې (Loobe) :

لوبې د پښتو ولسي سندرو یوه پخوانۍ بڼه ده چې له لنډیو نه خوند اخلي او چندان له بګتۍ سره توپیر نه لري او ځینې وایې چې لوبه او نیمکۍ سره یوه ده کسر لري .

د محمد نور لوبه :

کسر : غمونه لرې کړه له ما عاجز غمگینه

را تاوشه لو نګینه

(c) ketabton.com: The Digital Library

××××××××

بند : ودې وشتم روغه دې نه کړم نوره یاري در سره نه کړم
بل دې په سورو شونډو نتکۍ زانګي مینه
را تاوشه لو نګینه ...
X X X

بند : پاس په بامو ګرځي کوترې زما د خوږ زړګي دلبرې
چې شال په سر کړي څنګه ښه ښکارې سنګینه
را تا وشه لو نګینه
بند : د (محمد نور) فقیر بخته څنګــه را پریــوتې لــه تخته
د پورته لوبې کسر لومړۍ نیمه مسره (۱۳) سیلابه او دوه یمه یې (۷) سیلابه ده .
د لوبې لومړیو بندونو قافیه ځانته وي او سیلابونه یې هم توپیر لري ، د دې لوبې د بندونو لومړۍ مسرۍ (۹+۹) دی خو کسرونه یې (۱۳۰ او (۷) وي .

هندسي بڼه :
کسر : ـــــــــ الف ـــــــــ الف
بند : ـــــــــ ب ـــــــــ ب
X ـــ X ـــــ X ـــ الف ـــــ ـــ الف
X ـــ X ـــــ X ـــ الف ـــــ ـــ الف
بند : ـــــــــ د ـــــــــ د
ـــــــــ الف ـــــــــ الف

۲۳ – مقام (*Maqām*) :

مقام ته ځینې پښتانه رباعي هم وایې (نسبتا ورو ، اوږده په داسې تال او اهنګ ویل کیږي چې ټول مجلس چپ شي ....)

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ديواني غزل سره يې توپير دا دی چې ژبه يې ساده او مضمون يې طبيعي او ولسي وي قافيه يې په لاسی ډول نه جوړيږي ، بلکې شاعر له خپلې طبيعي سره سم ورته کالب جوړوي ، د موضوع تسلسل پکې وي .

د کم اصلو له ياری نه واخله لاس　　　مه غوليږه دهغو په تش لباس
د کم اصلو يارانه د خره سورلې ده　　　عاقبت به ده په کنده کړي را خلاص
که اصيل سره دې لږه نيکې وکړه　　　شامدام او به درنه ګرځي کوز اوپاس
د کم اصلونه وفا کله مونده شي　　　دا متل دی په هر ځای کې عام و خاص
چې د لرې نه يې ګورې ورنه تښته　　　دوستانه ورسره مه کوه څه باس

هندسي بڼه :

ــــــــــ	الف	ــــــــــ	الف
ــــــــــ	ب	ــــــــــ	الف
ــــــــــ	ج	ــــــــــ	الف
ــــــــــ	د	ــــــــــ	الف
ــــــــــ	هـ		
ــــــــــ	الف		

د مقام د ټولو مسرو سيلابونه سره برابر وي ، د پورته مقام د مسرو سيلابونه (۱۱) دي ، تر ياپه دغه مراعات پکې شوی دی .

۲۴ – کېسې (Kice) :

کېسې هم په پښتو ادب کې اوږد تاريخ لري ، او د کېسو منبع په خپله ولس دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېسې هم منثورې او هم منظومې دي ، د انسانانو لومړنۍ کېسې ډېر ځله منظومې وي ،

لکه د حضرت ابراهيم خليل الله د صداقت ړ خق او رښتيا ويلو فولکلوري کېسه چې (عبدالغفار) کړې .

نمرود په زمانه کې راغليې په کيسه کې
پيدا شو ابراهيم خليل الله دوست د اکبرو بيشکه پيغمبرو
نمورد نومې کافر ده جوړ کړو دا هنر
را غونډ يې نجوميان کړه زما مرگ به وي له څه نه ؟ ترې ويې کړه پوښتنه
نجومي و وايه حال ښکاره يې کړو في الحال
پيدا به يو هلک په دغه ښار کې شي د ننه ستا مرگ به وي هغه نه
نمرود پوه شو په حال اخته شو په خنجال
لـه دې نـه کـه پـه وروسـتـه يـو وړوکـی پيـدا کيـږي نـو سـر بـه يـې غـو ځيريږي...
دې ښځې ويل : اذره کېسه و اوره له سره
ما هلته دی پټ کړي هغ ستا ښکلی پسر دی بيشکه پيغمبر دی

د کېسې د مسرو سيلابونه مختلقې هجاوې لري ، د (کسر) لومړۍ دوه نيم بيتي يې (مصراع) هم وزنه خود دويم بيت دوه نيم بيتي يې د وزن او مسرو د سيلابونو د شمير له پلوه متفاوت مگر ښه يې يوه وي .
د کېسې هندسي جوړښت لکه د مثنوي په شان وي لکه پورته بيلگه :

______ الف ______ الف
______ ب ______ ب
×××××××
______ ج ______ ج
د ______ د
X X X
______ هـ ______ هـ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف ـــــــــــــــ الف ـــــــــــــ الف

د دغې کېسې لومړی بیت مصرع دی ، د لومړی دور د هجاوو شمیر یې (٧) ، (٧) دی د کسر یا تکرار کړی یی (١٧) او (٧) دی او دغه وزن او نظم تر اخر پکې تکرار شوی دی د پښتو نظم یوه خوږه او خوند وره برخه ده ، ولسي مینه تمثیلوي .

(دخلکو سندرې – د حبیب الله رفیع) دکتاب په (٢٦٠) مه کې د (محمد نور) یوه لوبه خوندي ده چې دلته یې رااخلو لوبه کسر لري لکه :

کسر :

غمونه لرې کړه له ما عاجز غمگینه   را تا وشه لونگینه

X X X

وړې ویشتم روغه دې نه کړم   نوره یاري در سر نه کړم

بل دې په سرو شونډو نتکۍ رانگې مینه   را تا وشه لو نگینه

د لوږې تندې مې شولې ، شوې   دلیرې تا ته مې گیلې شوې

زه تشه لبه تږې راغلمه له سینه   را تا وشه لو نگینه ...

هندسي بڼه :

الف ـــــــــــــ الف ـــــــــــــ الف

X X X

ب ـــــــــــــ ب ـــــــــــــ

الف ـــــــــــــ الف ـــــــــــــ

همداسې تر آخره پورې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵- داستانونه (Dastan) $d\bar{a}st\bar{a}nuna$

داستان يا داستانونه د پښتو ولسي ادب لرغوني او خوندور فورم دی . چې (لومړی د باختر په سيمو او بيا د هندوکش په لمنو کې د خپلو پلرونو کار نامې ، مذهبي احساسات ، دود او د ستور ، روايات او نورې اخلاقي لارښوونې په شعر کې ځای کړې دي .

کسر : غوړ ونيسئ يارانو د اوښ او سوی کېسه شوه – خورا ډېره خوږ شوه .

بند : يو سوی د اوښ آشنا شو – بې حده يې همراه شو

ياري به يې کوله ، يو له بل يې يارانه شوه ، خورا خوږه کېسه شوه ... (۳۰ : ۲۷۱ او ۳۳۲)

هندسي جوړښت :

کسر : ـــــــــــ الف ـــــــــــ الف

X X X

ـــــــــــ ب ـــــــــــ ب

ـــــــــــ الف ـــــــــــ الف

دغه داستان د (کسر) د لومړۍ مسرۍ سيلابونه (۱۴) او (۷) دي ، او د بند سيلابونه يې (۷) (۷) دي ، خو د دوباره کسر چې تکرار راځي د سيلابونو شمير يې (۱۴) او (۷) دی .

۲۶- مشاعري (Mushaaire) :

(ولسي مشاعرې پخوانۍ دي او اکثرا و يې في البديهه بڼه در لوده) د پخوانو مشاعرو ترتيب داسې و چې اخون به دشپې خلک او خپل شاگردان را ټول کړل ، ډمامې او نغارې به يې واخيستې ... اواخوندان به له شاگردانو سره ميدان ته راوتل ، حبيب الله رفيع وايې: (قاعده داسې وه چې شروع به شاگردانو کوله : اکثرا به د معما په ډول وي ، لکه :

شاگرده په يو شي باندې مې ونښتو نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي آلوزی یارانو نه یې پښې شته نه وزر
(توپ)
شاګرده په یوه شي باندې مې وکړ له تلوار
جواب یې درنه غواړم نه یې مور شته نه یې پلار
سړی پکې ډیر تنګ شي نه یې وي یو دم قرار
خوري غوښې د بند یانو نه یې خوله شته نه یې سر (قبر)
د پورته معما د مسرو سیلابونه تر پایه (۱۳) ، (۱۵) دي .

هندسي بڼه :

________________ الف
________________ الف
________________ الف
________________ الف
________________ الف
________________ الف

شننه :

١	٢	٣	۴	۵	۶	٧	٨	٩	١٠	١١	١٢	١٣	١۴	١۵
شـ ا	ګ ر	د ه	پ ه	یـ و	شـ ي	د ی	د ی	مـ ې	ون	ښه	تو	ن	ظر	
											شـ	نه	و	زر

متل : Matal

په تول برابرې منظومې او منثوری خبرې دی یا هغه ویلاده چېدجزوحکمت پکې نغښتی وي او کنایي مطلب ولري. دفارسي ژبي له متل سره ورته دی.

١- اول میړانه په سیالۍ وه – اوس سپیتانه په سیالۍ ده
٢- اصیل ته اشارت – کم اصل ته کوتک

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- پاک اوسه – بې باک اوسه
۴- آرمان به کړې هلکه – بيا به نه مومې اد که
۵- اخون له خو ماسته – چې په خولې لګي پاسته (پښوری متل)
۶- اول خپل – بيا بل

هندسي بڼه :

ــــــــــــــــــ الف ــــــــــــــــــ الف

کيدای شي مختلف متلونه وي کمې يا زياتې مسرۍ ولري خو منظوم متل ځانته هندسي بڼه لري او شننه يې هم توپير لري .

د مثال په ډول :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
ا	ول	مې	ړا	نه	په	سيا	لۍ	وه
اوس	سپين	تا	نه	په	سيا	لۍ	ده	

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۸- د ځلورم څپرکي د موضوعاتو لنډيز:

- دپښتو فولکلوريک ژانرونه يو له بل سره شکلي او مانا يې تړاو لري .
- د پښتو ولسي ادبياتو شکلونه هر يو ځانته جلا سکښت او جوړښت لري .
- هندسي جوړښت يې هم جلاوي .
- لنډه کې د پښتتو ولسي شعر يو ځانګړی فورم دی ، سړی داسې فکر کوي چې يو نيم بيتی دی .

لکه :

ګل لالی يې را وړه لکه ناوې په ډولونه .

- سروکې مختلف ډولونه لري له همدې امله يې هندسي جوړښت او شنه يې د مسرو په حساب سره توپير لري .
- د کاکړی غاړړو فورم لکه د مثنوي په شان دی ، د مضمون له پلوه مختلف ډولونه لري
- لنډۍ هم ځانته فورم لري ، د پښتو ولسي ادب يو طبيعي او فطري فورم دي .
- با بسولالې هم يو فولکلوريک فورم دی چې ډير ځله کوچيان يې وايې جلا فورم او مضمون لري .
- فالونه هم د ولس مال دی ، لومړی مسره يې لنډه او يوه يې اوږده وي او کله هم دواړو مسرو سيلابونه يې برابر وي .
- د بي بي دستې سندرې خو محدودي دي او د پشين او ژوب په خلکو کې مروجه دي مراد والابنځې يې وايې د مسرو سيلابونه يې سره توپير لري او هندسي بڼه او شننه يې هم توپير لري .
- سولې (شولي) د واده او خوشحالی په وخت يې ويل کيږي ، طنز هم ور کې وي .
- برغازي ، د ژوب تاريخي ناوه کې د بوري جانانه سيمه کې د پښتو د ولسي شعر دغه فورم دود لري زياتره يو نيم بيتيزه وي او کله درې بيتيزه وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سلسلې ، د سیال کاکړ په وینا د شعر دغه ډول ښځوا او نر تر منځ د مسابقې په بڼه ویل کیږي ځیني مسرې برابرې وي ، هندسي بڼه یې په لومړي دور کې توپیر لري ، او د مسرو سیلابونه یې هم سره تقریبا یو برابر وي ، خو د دویم بیت لومړنۍ مسرې سیلابونه یې (۷) وي .
- چغیان د وداه په ورځ د ناوې یا نورو پیغلو د خواشینۍ په وخت کې ویل کیږي هندسي بڼه یې سره توپیر لري ، معمولا درې نیم بیتي وي او د مثلث بڼه لري .
- د میندو سندرې له مینې ډکې وي . ځانګړی فورم خونه لري اما یو مخصوص تون لري کله درې نیم بیتي وي کله هم ډیر ، د مسرو شمیر یې کم و زیات وي ، ډیر ځله له دریو نیولي تر (۷) مسرو پورې رسیږي .
- د ماشومانو سندرې ، د ساعتیرۍ په وخت کې ویل کیږي ، جلا تون لري طنز او ټوکې پکې وي ، هندسي بڼه یې سره ډیره ورته نه وي خو پوره یوره منظومه وي د مسرو سیلابونه یې ډیر ځله له لسو څپو کم وي .
- کېسۍ ، ته (ټکونه) هم وایې کېسۍ هم منظومې او کله منثورې وي ، مسرۍ یې درې ، څلور او ځینې وختونه زیاتې وي . کېسۍ ته اوس (معما) اوچستان وایي .
- ساندې د ولسي ادبیاتو یو صنف دی . غم او حزن په برخه کې ویل کیږي ، ساندو ته کرېکې هم ویل کیږي ، ساندې په انفرادي او هم ډله ایزه توګه ویل کیږي چې غبر ګې ساندې هم ورته وایې .
- سروکې بیلا بیلې بڼې لري ، ځینې پښتانه یې سروکې ا و نیمکۍ هم بولي ، او دیکتیا په منګلو کې (پام) نومول کیږي .
- د اتڼ نارې هم مخصوص وزن او په ځانګړې آهنګ باندې ویل کیږي او د فطري احساساتو ښکارندویه وي .
- چاربیتې ځانته موسیقي او اهنګ لري ، په دوه ډوله دی ، ساده چاربیتې او ځنځیري .
- بدله : د بدلو ځانګړي فورم نشته ، ځینې پښتانه لنډۍ ته بدله وایې او ځینې نور یې بدلو بولي اوله موسیقي سره یو ځای هم ویل کیږي کسر او بند هم لري .
- بګتتۍ ساده شعر دی او په خلکو کې هیجان را پیدا کوي ، د چاربیتو په شان کسر او بیا بندو ونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- لوبې په پښتو ادب کې خو را پخوانۍ صنف دی او له بګتۍ سره چندان توپير نه لري کسر او بند لري .
- مقام : مقام ته ځيني پښتاه رباعي هم وايي ، تال او اهنګ لري غزل هم ورته وبل کيږي.
- کيسې : کيسې هم منظومې او هم منثورې وي او پخوانۍ او لرغونی تاريخ لري .
- لوبه د پښتو نظم خوږه برخه ده ،ولسي مينه تمثيلوي ، کسر او بند هم لري .
- مشاعرې پخوانۍ دود دی خو پخوانۍ مشاعرې لاس په لاس (في البديهه) دي او لاس هم شته .
- متلونه هم منظوم او هم منثور اوهم منظوم وزمه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵- د ځلورم څپرکي پوښتنې :

۱- د فولکلوريکو ادبياتو پرځای نور نومونه ورته اخيستل کيږي ؟
۲- ډامستتر په خپل اثر(د پښتو شعر ها روبهار) کې د پښتو ولسي ادبياتو په برخه کې څه ويلي دي ؟
۳- پښتو فولکلور په څو برخو ويشل کيږي ؟
۴- دمنظومو فولکلوري ژانرونو يواځې نومونه واخلئ ؟
۵- فولکلور لومړی په څو برخو ويشل کيږي ؟
۶- دپښتو فولکلوريک نثر ډلونه په ګوته کړئ ؟
۷- ژانر کوم ځايي کلمه ده په لغت کې او اصطلاح کې څه ته وايي ؟
۸- هغه اثر چې د پښتو ليکلو ادبياتو کې چې د پښتنې ملي کترونو څرګندونه ورکې شوې په کومه دوره او چا پوري اړه لري ؟
۹- د پښتو ولسي ادب نظم لومړی په څو برخو ويشل کيږي ؟
۱۰- چاربيتې ، په کومو سندروکې راځې ؟
۱۱- لنډکۍ او لنډۍ څه توپير لري او يو مثال يې راوړئ ؟
۱۲- سروکې څه ډول شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۱۳- کاکړۍ غاړو فورم ډير ځله څه ډول وي او يو بيلګه يې راوړئ .
۱۴- د لنډۍ هندسي بڼه او د يوې لنډۍ شننه وکړئ .
۱۵- فالونه دوه درې راوړئ .
۱۶- د بي بي دستې سندرې هندسي بڼه څه ډول ده ؟
۱۷- سولې په څه وخت کې ويل کيږي او هندسي بڼه يې څه ډول ده ؟
۱۸- برغازې ډير ځله په کومو سيمو کې ويل کيږي ؟
۱۹- سلسلې د چا تر منځ په کوم تال کې ويل کيږي ؟
۲۰- چغيان په کومه ورځ ويل کيږي او په وخت کې ويل کيږي ؟
۲۱- د ميندو د سندرو يو دوه بيلګې راوړئ ؟
۲۲- کښسۍ او کسيې څه توپير لري ؟
۲۳- ايا معما پيژنئ يو دوه نمونې يې راوړئ

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۴- د خپلې سيمې ځانګړې ساندې راواخلئ او هندسي جوړښت يې په ګوته کړئ ؟
۲۵- ساندې په څو ډوله دي ؟
۲۶- سروکې څه ډول فولکلوريک شعر دی او په کوم ځای کې په بل نام سره يادېږي کنه ؟
۲۷- څو ډوله د اتڼ ناري پيژندنئ ؟
۲۸- چار بيتې څه ډول ولسي شعر دی او په څو ډوله دی ؟
۲۹- د ځنځيري چاربيتو يوه بيلګه راواخلئ ؟
۳۰- په لرغونې دوره کې د بدلې کومه بڼه پيژنئ او په چا پورې يې اړه لرله ؟
۳۱- بګتۍ څه ډول شعر دی ، هندسي بڼه يې وکاږئ ؟
۳۲- مقام ته کوم بل نوم هم اخيستل شوی دی ؟
۳۳- د منظومې او منثورې کيسې توپير په څه کې دی ؟
۳۴- د لوبې هندسي بڼه راوړی او شننه وکړئ .
۳۵- د داستان او کيسې توپير وکړئ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنځم څپرکی

۱- د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه:

د پښتو فولکلوريکو ادبياتو ډولونه د لومړي ځل لپاره په دوو برخو (ولسي نظمونه او نثرونو) باندې ويشل کيږي .

الف : ولسي نظمونه:

د پښتو ادبياتو ولسي يا فولکلوريک نظمونه د پښتو ژبې د ځانګړې (حالت) او جلا طبيعت له مخې را منځته شوي دي . پښتو شعر د نورو په تيره عربي او فارسي ژبو پر خلاف ځان ته جلا سبک او ځانګړي اوزان لري د پوهاند دوکتور زيار په وينا : (پښتو شعر ..... د جوليز جوړښت او تخنيک له پلوه په سلابو تونيک ډول پورې اړه لري. نه په سيلابيک او عروفي (متريک) پورې او په دې توګه يې هېڅکله پر دي او په تيره بيا عربي (عروض) منلي او سهلي نه دي .... کله چې وايو د پښتو شعر رغاونيز تخنيک (سيلابوتونيک) دی دوه توګه (عنصره) مو سترګو ته نيغ دريږي سيلاب (څپه) يا په پراخه مانا (وزن) او (ريتيم) دواړه ځيزه (څپه او تون) په پښتو ژبه کې خپل ځانګړې لوښه او جوړښت لري په دې ډول لومړی، څپه کې په ټولنيز ډول هغه ژبنی يو ون (واحد چې يو زړی يا هسته خپلواک يا واول) ولري او په يو ځايي ډول همزمان له خولې راوځي (۷۶ : ۲۰۱) پښتو عروض لکه ګرامر يې زياتره يوازې پر کانسو ننټو نو (اصلي تورو) ډډه لګوي او خپلواک غږونه (علت توري) او په تيره حرکتونه (زور ، زير او پيښ) هيڅ په پام کې نه نيسي حال دادی چې پښتو فونټيکس (غږ پوهه) دا منلای نه شي ، پښتو شعر څنګه جوړيږي ؟ ۳۴۶ مخ .

پښتو کې زياتره اهميت واول ته ورکول کيږي او خج هم په واول راځي . خج ، اکسنټ يا فشار : له اهنګ سره نه شليدونکي اړيکې لري ، خچ هغه عملې ته وايي چې د ژبينو توکونو په لړ کې يو توک په زيات زوراو فشار سره وويل شي او فشار په واول راځي ځکه واول کلمې ته روح ورکوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه : شپه (ŠPA) لار (Lar) تور (Tor) ژبيني تو کونه (واولونه) دي .
آهنګ ، څپه ، او خچ درې واړه ژبيني ارزښتونه لري ځکه چې په مانا کې تغير راځي .
لکه : جوړه Jora ، جوړه ، Jora
مګر بيا هم په پښتو ژپه کې د لفظ او ظاهر له پلوه دوه ډوله او زان يا په بله وينا شعرونه له پخوا مروج وو او دي .
لکه ملي او عروضي :
عروضي شعرونه هغه دي چې (قصيدې ، غزل ، رباعي ، قطعې ،مثنوي مربع ، مخمس ، مسدس ،مثمن ، معشر ، ترجيح بند ، ترکيب بند قطعه ، دريېز (مثلث) ، مستزاد ، مسبع (لسيز) معشر او ...... (۷۰) په کالبونو کې دي . په پښتو ادب کې عروضي شعر په کلاسيکو دوره په تيره د خوشحال خان له وخته او آن دپير روښان متصوفو پيرانو (انصاري ، دولت لواڼي ، مخلص له وخته مروج شوي دي او همدوی ور باندې طبع آزمايي کړې ده ، خوشال خان لا دا دعوی ښکاره په دا ډول کړې ده . هرکلام مې واردات او يا الهام دی
چې موزون مې په تقطيع د بحر بند کړ ...... (۶۰ : ۶۴۰)
يا لکه عبدالقادر خان خټک هم ويلي دي :
تا خوږه کړه تر فارسي عبدالقادره
که پخوا وه تر خه ژبه د پښتو .... (۴۷: ۱۰۷)
حميد مومند هم دغې خبرې ته اشاره کړې ده .
لکه :
نشته دغه در ګرامي
مګر يافت شي په دوکان نظامي ..... (۱۹ : ۵۰)
او دغه راز دغسې دعوه (دعوی) شمس الدين کاکړ د عبدالرحمن بابا په برخه کې هم کړې ده .
لکه :
که څوک ونيسي په لاس ميزان د شعر
په عروض کا سنجيده بيان دشعر
و به نه رسي په شعر له رحمانه

(c) ketabton.com: The Digital Library

که هر څو کوي هوس افغان د شعر
که د پښتو ادب د پراخې لمنې ګلونه وګڼو نو ښکاره به شي چې له عربي یا نورو ژبو کمه نه ده او په هر وزن کې مرغلرې تللې هم دي :
پته دې پاتې نه وي چې له کلاسیکې دورې پخواهم زموږ په ادب کې د عربي ژبې اغیزې وي د شعر په برخه کې دغه اغیزې آن اسعد سوري په قصیده کې را څرګندیږي .
خو څرنګه چې زموږ د بحث وړ موضوع د پښتو ژبې ملي نظمونه دي غواړم دغه نظمونه په پوره ډول نویو بیلګره سره معرفي کړم چې زموږ له محصلینو سره د درس په برخه کې مرسته وکړي . پښتو ژبه لکه د نورو ژبو په څېر د سیلاب او سلیبل له مخې ویشل کېدای شي یا په بله وینا په هجایي ډول یې دشعر سم او نا سم سره بیلیږي .
یعنې دا چې د پښتو ملي نظمونو د کره کولو تر ټولو اسانه او سم فورمول او لار سیلابو تونیکه بڼه ده چې دڅپو په ډول تقطع کیږي . د څپې یا سیلاب په مانا کې د تورو لږ والی او ډیر والی اهمیت نه لري ، لکه : پر در ، ور ، راو ،.. ټولې دوه حرفیږې کلمې دي مګر سیلاب یې یو دی . کله خو څلور توریزې (حرفیزې) کلمې هم یو سیلاب وي لکه : ورور ، ترور ، نګور ، همداسې درې حرفیزې کلمې هم دواخله مثلا خور ، لور یا ترې زیاتې لکه : شخوند Sxwand او ....
د دا ډول شننې لپاره تر ټولو ساده لار داده چې :
(څپه په یو وارې توګه له خولې څخه راوځي)

د بیلګې په توګه څنګه یو شعر شنلای شو :

د دلبرو په در ګاه غو څوي مې د زړه ولې	نه حرمت لرم نه جاه د چشمانو په نګاه

شننه :

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
د	دل	ب	رو	په	در	ګاه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
نه	حر	مت	ل	رم	نه	جاه

د ياد ولو وړ ده لکه څرنګه چې د نړۍ په ټولو ژبو کې ټول وزنونه نشي څرګند يدلای همدا ستونزه په پښتو ليک کې هم شته .

ددې ستونزې د لرې کولو لپاره فونيمکه (غرېزه) الفبې را منځته شوې ده چې پورته شعر به په فونيمکه الفبا کې هم را واخلو .

۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
De	Del	Ba	ro	po	Dar	gah
۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷
Ne	hor	Mat	Ia	ram	ne	jah

بايد ووايو : (دپښتو ژبې د شعر په تقطيع کې فقط د حرکت ، او سيلاب اهميت لري)

له حرکت نه مطلب (خڅ) دی ياد اواز (زيروبم) کېدل د تورو کمي يا زياتي ته اهميت نه ورکول کيږي د پښتو ژبې شعرونه چې سيلابونه له مخې له يو بل نه جلا کيږي له همدې امله خاص او ځانګړي نومونه هم لري اوړ په هر يو ډول (قسم) يې د پښتو ژبې د طبيعي اوملي شعر اطلاق کېدلی شي او دا اشعار د پښتو د ملي او پخوانيو ادبياتو بيلګې دي

د مثال په ډول :

لنډۍ ، مصره ، ټپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نيمکۍ ، ټکې ، غړونه ، رباعي غزل ، چار بيته ، مستزاد بګتۍ ، ناري او ....

ب – فولکلوري نثر:

د نثر هغه ډول دی چې ټولنيزې پيښې په ولسي انداز کې د ساده ، با معنی ، ښکلو مفهوم لرونکو مضامينو ، طنز او ټوکو ډکو مفهوم مونو له لارې ورکې وړاندې شي .

د لومړي ځل لپاره په دووبرخو ويشل کيږي :

۱– دبڼې (فورم – شکل) له پلوه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- منځپانګې (موضوع) //

الف : دبنې له پلوه :

دبنې له پلوه اوږد یا لنډو وي ، خو په غیر فني ، مګر ارادي ډول ډیر ځله په ټولنې او خلکو یورې اړوندې اوږدې کیسې او خاطرې پکې بیان شوي وي . دغه نثر له یوه نسله بل ته د خاطر و په ډول په میراث راپاتې شوی وي . پلاټ (طرحه) نه لري او که یې ولري نو ویونکي به یې په عیر ارادي ډول دغه کار تر سره کړی وي . قهرمانان ، کارکوونکي ،یې په بشپړه توګه طبیعي او سیمه ایزې ځیرې وي ، تصنع او هنر پردازي یکې نه وي سوژه یې د ماحول او چاپیر یال څخه اخیستل کیږي ، د ویونکي خپله اراده د پېښو په تمثیل کې نه وي شامله ، بیان یې د خلکو تر منځ ډراماتیکه بڼه لري .

په پښتو فولکلوریکو ادبیاتو کې دغه نثر په پراخه اندازه موجود دی .

۱- عبدالقادر خان خټک په (ګلدسته) کې لیکي :

(یو بادشاه که کښتۍ کې ناست ؤ ، یو مریی عجمې هم ورسره په خدمت حاضر ؤ .

مریی کله سیند لیدلی نه ؤ د کښتۍ تاسته یې ازمیلې نه وه ، ژړا . زاری ، فریاد یې آغاز کړو .

۲- (یو بادشاه زوی په ادیب وسپاه چې دا په مانا کې ستا زوی دی ،تعلیم تربیت یې کوه .

لکه : د خپلو زامنو ، وې یې : فرمانبرداریم ، څوکاله چې تیر شول هر څو استاد سعې دده په تربیت وکړه ، فایده حاصل نه شوه ، او نور فرزندان د ادیب ، ښښتن د فضل و بلاعث شول ، بآشاه په دانشمند چې استاد یې و غصه وکړه چې وعده خلاف شوې .

وفادې په وعده ونه کړه (خپلو فرزند انو غوندې تا دده تربیت ونه کړ) دانشمند عرض وکړه چې تربیت یکسان دی ، اما طبایع مختلف .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- اسلم او نيکبخته

عمر چې تير شي اشنا هير شي
د خدای لپاره چې ما هير نه کړې مينه

دمنـي يـخ او ډيـر سـوړ وخت ؤ ، د مـازديگر وروسـتـۍ شـيبې ، دلمـر ښايسـتـه سترکه هسك او شنه اسمان په لوديځه لمن کې سره او ژيړه شوې وه ، ددنگو دنگو غرونو تر شاد پنا کېدو په حال کې داسې برېښيده لکه ښتنه پيغله چې خپل سپين مخ دژيړ شال په څنډه او پيڅکه کې په دغه کراره او تنکۍ شيبه کې غرنۍ مرغۍ ، چوغکې او نور الوتونکې د مينې او محبت په سندرو سروو ، د زرکو او سيسو کټهار نتليو زړونه ته خوشحالي او خوښي ورکوله ... د مازديگر په دغو وروستيو شيبو کې سرو ، سرو سيليود (نيکبختې) دسر څخه د ژيړ شال دوړلو او تښتولو هڅې کولې ، نيکبختـه نـن په دغـه نـن شيبه او درنگ کې پـه خپل واک او اختيار کې نه وه ځکه څو ورځې دمخه (نيکبختـه) د اسلم ، د خور (گلزرينې) واده ته ورغلې وه داسلم او نيکبختـې د گلزرينـې دواده پـه ورځ پـو بـل ته په سترگو کې د مينې اشارې سره کړې وې .

ماته په سترگو کې حال وايه
لارې کوڅې له غمازانو ډکي دينه

دواده په ورځ دواړو د جمرو د پر هغه غـاړه د لنډې شيبې لپـاره د ليـدو او کتـور ژمنه سره کړې وه . نيکبختـه د اسلم راتلو لپاره دژمنې په ځای کې دهغه راتلو تـه سترگې پـه لار تـر ماښـامه ناسـته وه دهغـه پـه مينـه د ماښـام شفق او شـپـه ورتـه سپينه ورځ برېښيده ،. هغې د اسلم د راتلـو لارې تـه پـه ځيـر ځيـر کـتـل ، لمـر ورو ورو تر لوړو غـرو پنـا کېـده او دلويـد ويـه حـال کـې ؤ . د اسلم څـه پتـه او درک نـه لگيده چې لـږ غونـدې کـړې . کـړې بـه پيـدا شـو نيکبختـه بـه د جمرو د لارې کـږ ليچيو ته ښه په ځير شو . د لمر د پناه کېدو په وخت کې د شنو نـو او پـوټړو اوږد اوږد و سيورو نيکبختې ته ډار او ويره پيدا کړه ، د اسلم دنه راتلو پـه اړه دهغـې پـه زړه کـې ډول ډول وسوسـې او انديښـنـې را پيـدا شـوي ، د دغـو وسوسـو لـړۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پسې وغزیده ، تورې تیارې او د ماښام شفق او کرارې فضا د نیکبختې نوې را غوړیدلې او را غوټۍ شوې هیلې په نا امیدۍ بدلو لې .
نیکبخته نه پوهیده چې څنګه دا دیو ځل لیده اوکاته په ژوندانه کې دومره دردونکې او زړه راښکونکې کېدای شي ؟
نیکبخته په دغو سو چونو کې ډوبه او لاهو وه چې نا ببره دآس دپښتو اواز او خرپ . خرپ یې تر غوږو شو ، نیکبختې چې داندیښنو څخه سر ښکته زنګنو ته اچولې ومخ پورته یې چې سترګې سره پورته کړې ، ګه ګوري چې د اسلم آس یې ترڅنګ ولاړ دی او دهغه د آس په شا ورته په ځانګړې او خاص اندازه مسکی مسکی کیږي ....
د نیکبختې چې په اسلم سترګې ولګېدې بې اختیاره یې ورته وویل : اسلم یې؟ په خیر راغلې ! اسلم ته جې نیکبختې له خولې دا خبره ووتله ، پیښمانه شوه او ډیره پښیمانه وه ، ځکه هغې له ځانه سره پیتلې وه جې که اسلم راغی نو به هیڅ خبرې نه ورسره کوم ، خو دا چې هغه ډار او تیارې ناکراره کړې وه نو ځکه یې ښه راغلاست ورته ووایه : هغه سړه سیلۍ چې تردغه دمه پورې د نیکبختې لپاره دغشو په څېر سخته ځورونکې وه اوس ورته ژوند ښبونکې وه او خوشالونکې شوه . اسلم چې د آس له شانه را ښکته شو د ملا متیا لپاره یې د نیکبختې پاسته ساړه لاسونه په خپلو منګولو جې ټینګ ونیول او ورته ویې ویل : نیکبختې ډیره ښښه درنه غواړم پر ماډیره ناوخته شوه اوستا دیدن ته په رڼا روانه رسیدم ....
نیکبختې له شرم او حیانه پورته نه ورکتل ، او ورته وې ویل :
که ته لږه شیبه نور تم او ایسار شوی وای نو به زه له دغه ځایه بیرته تللې وای ، ته څومره ژبه او ژمنه ماتونکې او وعده خلاف یې د مازدیګر ژمنه کوي او تورې شپې ته راځي ماته خوستا په دغه ژبه بیخي شک پیدا شوی و ....
اسلم په نیولې ژبه ورته وویل : نیکبختې .... زه نه پوهیږم چې ستا برند وتورو سترګو او کږو ورو څو پر ما څه جادو او کوډې را وکړې ! او هر شیبه مې ستا ښکلې څېره او تورې سترګې په زړه کې راکرځي اوس زړه نه لرم او هغه تا رانه وړی دی .. د جمرو د سین پر غاړه د یو غټ کمر او ګټ تر شاه اسلم او نیکبخته سره ناست وو او یو بله یې دزړه خواله راز او نیاز سره کاوه ، د دوو مینو د مینې

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د زړه حال و ، خدای خبر چې څه به ؤ ؟ د سين مستې څپې به چې په ډېرې مستې او خوشحالۍ ددوی خواته را پورته شوې د دواړه ميونو د زړه حال او خبرې يې به لکه چې اوريدلې او بيا به بيرته دسين په مخکې په خوشحالۍ خورې ورې شوې او د حال په ژبه يې هغو ته وويل :

چې دوه مين سره يو ځای شي
په نورو خلکو دړندو ګمان کوينه (۷۳: ۶۱)

۴- مرد او نامرد

يو سړي و پر لارې پر يوې خوا پلی رهي و . بل سړی په آس په دغې لارې سړی (پلی) پسې راورسيده ، دې پلي (پياده) پوښتنه څنې وکړه چې ته څوک يې ؟
سپاره ورته وويل چې زه (مرد) يم
بيا سپاره ورته وويل چې ته څوک يې ؟
پلي ويل چې ته مرد يې نوزه نا مرد يم
خير خو ويل ښه دی ، په لاره سره ملګري وو .مرد ورته وويل راشه پر اس ته يو ګړی سپور شه ته ستړی شوی يې زه به پلی در سره ځم ، ولې چې سره ملګري يو ، ځای هم لرې دی او حق د ملګري هم داښه شی دی . نامر دوويل ښه دی ، مرد له اسه کښته شو ، نا مرد سيور شو ، مرد پلی ورسره ځي ، خير تر يوه حده چې سره ولاړه نامرد فکر وکړ چې اس خو چابک دی راشه څينې ويې ځغلوه . نه دې سي لاندې کولی
بس نامرد اس پونده کړوويل مرد د خدای په امان ،مرد چې هر څه وکړه ، جې مه کوه زما اس مه بيا يه او غوړونه يې پرې ونه نيول ، اس يې څينې بوت . مرد صبر وکړ ، نور يې هيڅ ونه ويل ، خو وخت مازيکر دی ، سپين دښت (بيابان) دی . آبادي ، کورونه ، ودانۍ نشته ، وريځ ده ،باران ده ، باران وريږي اريانی واخيست دوباره نا چا ره شو راغی يوه غره ته چې دلته به په ګاره کې شپه تيره کړم چې مردار خواره مې ونه خورې سهار به ځم که خدای کول ، خير غره ته راغی لمر لويده مابښام سولو يو اوږده غار يې پيدا کړو په دې غار ننوت ، د غار په پای کې کيناست يوه ګړی يې سر په څپېړ وکېښود ، پر يوت (څملاست) بله ګړی چې وشوه شر مش(ليوه) راغی بيا يوه ګيدړه راغله ، دا درې سره په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غار کې انډيوالان شوه ، څير دی پريوت ، مګر امر د بيد کېدونه دی ، ناست دی ، ګيدړه وزمری ته وايي چې زمر يه لالا چېرې يې تمامه ورځ نه معلومېږې ؟ اوس به موږ ستا د ښکار په پس ماند وماړه وای او سره له دې داسې چاغ يې او تاسو ښکار هم نه دی ليدلی ! زمري ورته وويل او غه فلانۍ ډبره دهغې ډيرې سره وښه بتکی ښځې دي . زه چې سهار ورشم تر ماښامه پورې باندې لغړم په خوشحاله يم طبيعت مې راسته دی . غوښې ته مې فکر نشته مرد هغه ډيری نشانۍ کړه ليکن د ببرې سا هم نسي ايستلای بيا ګيدړې و شرمخ ته وويل چې ته ولې داسې ډنګره يې سره لـه دې چې داسې چټک يې پـه تاخت سوی دی . سرمخ ورته وويل چې ای ګيدړې انا څه درته ووايم. دلته پـه دغـه هيله کې دوه درې زره پسونه دي چاغ چاغ ، يو اسې کافر سپی خډل غټ وسره دي چې زه سترګې ورښکاره کړم دی مې پسې واخلي خو لاندې مې کړي او را مې مروړي ، دغه سپي د لاسه زورنه لرم . ګيدړې ورته وويل چې هو ولې چې ماه هم ليدلی دی خورا خوړی دی دغه سپي او ددې ونې (چې د غار په خوله کې شته ده) چې دواړه سره ګډسي د ليونيانو دواده يعنې ليوني پر سد کيږې بيا ګيدړې وويل چې زه داسې ډنګره سوې يم زما سبب دادی چې پلاني چمن کې يوه مږه ده شل دانې روپۍ لري ،. هره ورځ چې زه چمن ته ورشم دامږه دا روپۍ دغار را وباسي او هرې ته جلا جلا پورته ورته غورځي ، څو شل سره را باسي بيا نو بازې ورته کوي زه چې سهار ورشم ددی مږې سيل کوم څو را پاندې ماښام شي ګاهې وږې ،ګاې مړه سم ، نه چاغيږم خير خو ارام سره بيده شوه . مرد دا ټولې خبرې و اوريدې چې شپه تيره شوه سهار شو دوی ، درې واوړه سره د غاره ووتل مرد لـه دغه ونې څخه يې پانې پرې کړې . راغی اول دهغه : جمن تـه کـه ګوری هغـه مږه ده دغارڅخه يې يو وار يوه روپۍ به يې راوويستله ، خوشحاي به يې ورتـه وکړه مرد نه يې وکتل ، آخر مرد ورته پټ شو . دي (مږې) شل سره روپۍ له غاره څخه را ويسيتي ، خپلې بآزی ورته کوي ، يو وار مرد ور الاکړه ، مږه ور خطا شوه خو په دغه حال کې يې يوه روپی څينې حمله کړه ، په غار ننوتله پاتې نولس ۱۹ روپۍ دې مرد واخيستلې راغی برابر هغه شپيلی لره يوه شپانه پسونه پيايې هغه سپي ورته پروت دی . مرد ورته ويلی چې ای شپانه ، داسپی نه خرڅوې ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپانه ورته ويل چې دغه زما دوه درې زره رمه ټوله په دې سپي خوندي ده ، نو زه يې څنګه خرڅ کړم ؟
مرد ويل چې دی نولس روپۍ واخله سپی راکړه او خاوند ته وايه چې سپی مردار شو ستا پرې څه !!
شپانه هم نولس روپۍ غنيمت او بللې ، ويل شه دی خير خو روی ځينې واخيستې ، سپی يې ټينګ وتاړه په لاس يې ورکړ . بيا مرد شپانه ته وويل چې راشه مړ يې کړه ، شپانه هم د شينۍ کوتک او ډانګ يې پر سر وو اهه او سپی مړ شو .
مرد په دستي د سپي سترګې وويستې ، دهغې ونې له پاڼو سره يې ګډې کړې ، ګولۍ يې ځينې جوړې کړې او مړ سپی يې پريښود نو را رهي شو ، هله ، هله ، دادی يو ښارته ورسيدې ، په دې ښار کې ګډ ګرځې . سيدان او ملايان او نور ښه خلک سپاهيانو راکوتر کړې دي ټول داسې خوا بدي دي چې څه درته ووايم ، مرد راغی پوښتنه يې وکړه چې دا ولې خوا بدي ياست او څه نقل دي ها .....
دوی ويل څه مو کوي ځه کاکا په خپله مخه لاړ دې وهه خو دی ورته ټينګ سو تاسو راته ووایاست . آخر يې نقل ورته وکړو چې ددې ښآرد باچا يوه لور ده هغه د ډير عمر کيږي ليونی شوې ده په خونه کې اچولې ده .
په زنجير و يې ټينګه تړلې ده ، هر څه دوی واي او غم يې خوي .. چې يې پرې وکړ خونه شوه جوړه نو اوس يې پر موږ حکم کړي دی چې يا به خامخا دا زما لور جوړوي او يا ټول وژنم اوس اريانۍ اخيستي يو داد عمر ليونۍ دی د چا د لاسه کيږي چې جوړه يې کړي مرد ورته ويل : چې دا خو آسانه ده ، وارمه خطا کوئ ما با چاته ورولئ دا زه جوړم ، د ازما د لاسه پوره ده ، ليکن زما کالي بيځي تکړې دي تاسو ماته يو څو ښې را برابر کړئ چې د با چا حضور ته خو لړ پاک ورشم ملايان سره ټول خوشحاله شول چا چاپته ورکړه ، چا مچني ورکړې ، چا لنګوټې ، چا کوټ ، خو څه سر دې ګرځوم دا مرد يې په ښه جامه کړه ، باچا ته يې وروست مرد ورمخ ته شو ويل يې صاحبه ! زما د لاسه پوره ده .د الله(ج) په اميد او حکم ستالور جوړوم !
باچا ويل چې ښه ده، حکم يې وکی چې بويې ځئ، زما لورته يې وروولئ ، دی مرد کوزه اوبه او يوه لنګره وسره واخيسته را رهي سو راغی د بآچا د لو ر خړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته که ګوري د باچا لور يې ټينګه نيولي ده ، په لاسونو يې الچکان دي ، په پښو يې زنځيران دي ، په غاړه کې يې هم زنځير دی ، داسې ليونۍ ده چې هيڅوک ځان ته نه پريږدي او پخپل ځان خو لې لګوي . مرد راغي ، ډير زړه يې پرې وسو خو مينځانې يې سره وويستلې ، يوازې دی او د باچا لور سره پاتې شول مرد يوه ګړۍ سر پټ کړو ، خو سريې را پورته کړ خو او شايي وکتل څوک نشته دروازه يې ټينګه وتړله راولاړ شو د باچا د لور په خوله کې يې لرګی ورکړه ، يو ه دانه هغه ګولۍ يې ورکړه ، له دې خوا يې کوزه ور پسې ورپورته کړه . دا خويې پرې تيره کړه يوه ګړۍ چې وشوه د باچا لور لږه ښه شوه ، بيا يې بله ګولۍ په دغه چم ورکړه ، دايې هم چې تيره کړله يو وار د پاچا لور په سود شوه ، ناره يې وکړه ، اې مينځې دا پردی سړی څه کوي چې را سره ناست دی ا و دخدای (ج) لپاره زه موو لې تړلې يم ، دا پردی مو ولې را سره اچولی دی ؟
د باچا د لور څخه مرد راووت ، پلار ته يې راغی چې ورشه لور دې پر سد شوه څوک محرمان ورو ليږه چې له بنده يې خلاصه کړي . باچا ډير خوشحاله شو ، لورته راغی لور يې خلاصه کړه ، دستي يې په هغو ټپونو د واوې وکړې ، حمامونه يې پرې وکړه کې ښه جوړه شوه نو باچا مرد را وغوښته ويل يې يه سړيه!
زما خو دې لور څخه اميد خالی و خدای جوړه کړله سبب يې ته شوې . دا لور ما وتاته ښښلې ده ، مرد هم ويل ځما دا قبوله ده ، بيا مرد وويل چې زه مسکين يم ماته څه روپۍ راکړه چې زه کلا پرې جوړم کړم نو نه به زما طبيعت خراب وي ، نه به ستا د لور باچا ويل ښه ده حکم يې وکړ چې دوې غاترې په روپو وربار کړئ مرد خزانې ته راغی روپۍ يې بارکړې سره له څو کسو برابر يې راوړه په هغه ځای چې زمري خزانه ايښودلې وه ، مرد هم خزانه په هغه ځای واچوله دستي يې کرښه ورباندې را تاوه کړه . مزدوران يې ور واچول شا او خوايې پر دغه ځای کلا را وګر ځوله يوه ورځ دغه مرد بازار ته راغی مزدوران دختهو لپاره بيايي . که ګوري هغه نامرد يې وليدو ، د مزدورانو په چم کې ولاړ دی ، مرد يې پيژني ، مرد ورته وايي ، خوانه مزدوري نه کوې ؟ دی وايي ولې يې نه کوم ! خو دانامرد يې د نورو مزدورانو په ډله کې ختهو ته وراړستی دی ، مرد خپل اشپز ته وويل : چې دغه سړي به چې هر وخت ډوډۍ غواړي ورکويي او تر دې نورو مزدورانو به

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم زياته مزدوري ورکوئ . يوه ورځ نامرد پوښتنه ځيني وکړه چې ای سړ يه ته ولې له ما سره داسې ښه کوي ، مردورته وويل چې ځوانه زه هغه مرد يم چې په پلاني وخت پلاني ځای زه او ته سره ملګري وو . او نا ويل ته څوک يي ؟ ما ويل زه مرد يم او تا ويل زه نا مرد يم هغسې تر پايه ميړانه در سره کوم ، اوس کرار کېنه خوره ، ښه او حساب مه منه .نامرد تعجب يو وړ ويل يې دا څنګه خدای(ج) در کړه مرد د خپل ژوند کېفيت له سره تر پايه ورته بيان کړ چې زه يعني داسې ته څخه پاتې شوم ، داسې ويلاني غره ته ور غلم په فلاني په غره (ګاګره) کې داسې زمری ، ګيدړان او شرمخ او ..... نامرد ويل هغه به وي . بله ورځ نامرد راغي آشپز ته وايي ژر شه ، ما ته ډوډۍ را کړه هغه وايي خا مه ده دی ، وايي ، په زه يې غواړم ، خير خو اشپز ته مرد ويلي و چې څه وخت دی ډوډۍ غواړي ته به يې ورکوي آشپز هم وختي ډوډۍ وکړه ، نامرد ډوډۍ وخوړله او دهغه غره په لور ور رهي شو او هغې ګارې لره راغي او له ځانه سره يې ويل په هغه غار کې کېنم زه به هم هماغسې شم لکه مرد . ماښام شو بيا هغه زمري ته ګيدړه وايي ، زمری لالانه يمه خبره د مخه داسې چاغ وي او اوس ډنګر شوی يې چې ناجوړه يې که څه سبب دی ؟
زمري ورته وويل چې دا څه عمر کيږي ، هغه خزانه چې ما ليدلي وه په هغه ځای کار کيږي ،کلايي پرې جوړه کړې ده . زه نشم ورتلای طبيعت مې خراب دی ، نو ځکه داسې ډنګر يم شی مې وخواته نه کيږي پيا ګيدړې شرمخ ته مخ ور واړوه چې ته څنګه چاغ شوي يې ؟ شرمخ ورته وويل چې دهغې شپې راهسې چې تا پوښتنه را څخه وکړه چې ولې ډنګر يې په دې بل سهار چې هغې شيلې ته ورغلم هغه پخوانۍ سپی نه وو . په رمه ورګډشوم و څو پسونه مې سره څېرې کړه . اوس هره ورځ ورځم . خپل ښکار کوم . خو نور سپي هم شته هغه چې راشي هغه سره و مروړم سره زخميان يې کړم . زه پرې غښتلی يم ، خود چاغ شوم . بيا ګيدړې وويل : زه هم له دغې روځې راهيسې ، په هغه بل سهار هغه بل چمن ته ورغلم . اوس زه په خپل کار پسې ولاړ شم اونس ښه موړ کړم . داسې چاغه شوم يو وارې زمري سر راپورته کړو چې دا کار بې انسانه نه دی، په هغه شپه چې موږه دا خبرې کولې لکه چې يو سړي دلته پټ وو .ګيدړې. نه وګوره چې اوس خو څوک نشته ؟ ګيدړه چې په غار کې شا او خوا وګرځيده ،نا مرد يې پيدا کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویل زمریه لالا دا دی راشه کش يې کړ . زمري سره څیرې کړو ...... نامرد يې مړ کړو او بس !!! (۳۴ : ۳۵۰)

ب – د مځپانګې له مخې :

د پښتو ولسي ادب مضمون په هغو واقعیتونو بنادی چې د ژوند له پیښو را منځته کیږي د ولسي ادب د منځپانګې (مضمون) د ژوند عيني حالات جوړوي . یا په بله وینا د ولسي ادب مضمون د ژوند د هغو ښکاره او عيني پیښو رښتنی انځور دی چې ولس ورسره مخ دی ، دد غو پیښو درک په ولس کې حساس وګړي کوي او له خپل فکر او اند سره سم يې د هنر په يو کالب کې ټولنې ته وړاندې کوي او د ولسي احساساتو دنګه انځور په توګه يادګار پاتې کیږي .د مضمون افرينش د انساني حساسیتونو بیا ځلونه ده د بېلګې په توګه دیو (متل یا لنډۍ او یا د ولسي هنر بل ډول او صنف را منځته کېدل ، د ولسي متفکر انسان (ذهني تولید) او په دويم وار کې (تجربه) ده . ژرنده که د پلار ده هم په وار ده

پورته متل دهغه (ادراکي درد) احساس دی چې د بې نوبتۍ ډير غل په وخت کې ویل شوی دی . د ولسي غوښتنې د اخلاقي ښکلا ځلونه کوي . خلک سم سمکې ته را بولي او په خپل نوبت يې قانع کوي او د راتلونکې لپاره دیوې پخې (اخلاقي ډبرې) د ایښود وزيرى هم ورکوي همداسې د ولسي هنر نور ډولونه هم دواخله . د ولسي ادب (مضمون) ډير غني او شتمن اړخونه لري .

لکه : (عرفاني ، اخلاقي ، پند ، نصيحت ، هیواد پالنه ، میړانه ، انتقادي ، سیاسي ، حماسي ، ادبي او .... ګڼ شمير نور .) د ولسي ادب مضمون ارزښت په دې کې دی چې دوختونو د تلپاتې هنداري کار ورکوي . د زمانو (ماضي . حال او راتلونکو) ډیالکتیکي ارتباط پکې موجود وي اوي وه نه شلیدونکې کړۍ يې جوړه کړي وي .

۲ – چار بیته :

د پښتو ادب يو ځلانده او ښایسته فورم دی چې ډير ځله حماسي مضمون لري . خو له دې سره : (چاربیته یوه اوږده موضوع چې ډیر ځله عشقي او حماسي وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم رانغاړي ، د مضمون له پلوه که څه ډیر غني دی ، خو مرکزي موضوع یې حماسي او عشقي ده .

(چار بیته د پښتو ادب یوه ډیره لرغوني او قمیتي پانگه ده چې زموږ دو لس ، سره پوره اړخ لگوي) یو لیکوال نظر لري :

(چاربیتي د پښتو ملي اشعارو یوه غوره ره، برخه ده ، زیاتره چاربیتې په ملي موسیقۍ کې ځانته په زړه پورې آهنگونه او خوږې نغمې لري او ددې لپاره چار بیتې بلل کیږي) (۴۲ : ۸۰)

د چاربیتي بندونه ، ځلور بیته وي او یا د ځلورو مسرو څخه ، کم نه وي او کله کله د چار بیتو د مسرو شمیر له شلونه هم زیاتیږي ، مگر د موضوع تسلسل د قافیې او هم ردیفو کلمو راړول په دودونو کې حتمي دي . (چاربیته تر ټولو زیاته خوند وره او د پام وړ نو عه ده چې د ټولنپو هنې ، فولکلور او ټنگ ټکور له پلوه ارزښت وړ ده) (۵۴ : ۱۲)

بڼه (فورم)

مطلع: ....a ....a

بند : ....b ....b

: ....b ....b

بند : ....c c

: ....a c

چاربیته په لومړي سر کې په دوه برخو ویشل کیږي :

۱- ساده چاربیته :

۲- ځنځیري چاربیته :

الف : ساده هغه ده چې هر بند یې دوه بیته (ځلور (نیمې) مسرې وي لکه پورته شکل .

ب – زنځیري چاربیتې ته اته مسریزه چاربیته هم وایي په دې چاربیته کې د سر دواړه مسرې په خپل منځ کې هم قافیه نه وي ، بلکې او له یې په یوه قافیه وي او دویمه یې په بله او بیا د هر بند په آخر کې د دواړه مسرو قافیه د مطلع د دواړو مسرو د قافیو سره برابر وي او دکسر ، سر مطلع دا دواړه مسرې د هرې کړۍ په آخر کې تکراریږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ساده چاربيتې مثال :

مطلع :

ځوک به پيدا شي د فـــرهاد او شيرينې په شان
يو ځای به ځوک نه شي د ادم او درخانۍ په شان

بند :

يو ځای به ځوک نه شي لکه و عاشق فرهاد
تل به يې کولو په اشنايي پسې فرياد
وه يې کړه خواري ځکه حاصل يې شه مراد
کړې به يې خبرې د طوطا د ښارونۍ په ش

تر آخره پورې په بندونو کې د (شان) کلمه د کسر په توګه تکرار راځي .

د ځنځيري چاربيتې مثال :

مطلع :

د ليلا په لبو سپور	پيزوان لکه ښامار
ترې نه ځي شغلې دوار	نتکۍ نه يې بار بار

بند :

دشاهو په سپين جبين	روپۍ عجب زينت که
راوځي ما سپښين	ژوندی زما صورت که
زما زړه يې کړ غمګين	سر داره څه حکمت که
ګنګرې يې کوي شور	چې داسي په رفتار
د ليلا په لبو سپور	

پيزوان لکه ښامار	
رفتار مي کوي خوند	ورځمه مازيګر
وربل مي بند په بند	د سپين تندي په سر
خراب به دې کړم ژوند	کاته کړم په هنر
شين خال مې آدم خور	ذقن مې مزه دار

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لیلی په لبو سپور پیزوان لکه ښامار

د موضوع له پلوه (چاربیته ، تاریخي ، حماسي ، عشقي ، دیني او نور ډولونه هم لري .
د پښتو د تاریخ لیکوال (قاضي عطا الله خان د دا ډول چاربیتو دوخت له پیښو سره تړي په تیره د تاریخي ، حماسي چاربیتو اهمیت د تاریخي پیښو په پیچلتیا کې ویني .

۳- سروکې او بیتونه :

سروکې د پښتو فولکلوریک شعریا ولسي سندرو یو مهم ډول دی (د غو ولسي سندرو ته ځینې پیښبانه سروکې او ځینې نیمکۍ هم وایي خو د پکتیا په منګلو کې یې (پام) بولي .
سروکې یو پخواني ډول دی چې له ډیرې زمانې را په دې خوا په پښتو ژبه کې مروج دی آن د چاربیتو ، بدلو او نورو ولسي سندرو سرونه) هم په دې د فورم کې ګډ شوي دي سروکې یا نیمکۍ چې یو فورم لري، ځکه روته دا نومونه احلي چې (بیابیا تکراریږي) یو لیکوال لیکي . (نیمکۍ هم د پښتو اشعارو یو مرکب شعر دی ، چې له دوو جزو ته مرکب شوي دي ، یو هغه په منځ کې ورلویږي تو (ټکۍ) ورته وایي) (۴۱ :۷۷)

په کابل کالنۍ کې راځي :

(د نیمکې د ا قانون دی چې اول یو سرو ویلی شي ، دغه سر عموما یو بیت یعنې دوه مسرې متحد القافیه وي ، مګر مسرې لکه بګتۍ دسر په شان یو برابر نه وي ، بلکې د مستزاد په شکل یې اوله مسرې اوږده او دویمه لنډه وي)
دسروکې یا نیمکۍ فورم :
د فورم یا بڼې له پلوه په لاندې ډول دي :
۱- دوپاړکېزه سروکې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دواړه نيمې مسرې يې سره هم وزنه نه وي خو هم قافيه وي .
لکه : ته يې کوتهر ، زه يم باز دګړ نګو ليلا
راوالو زه په غرو ليلا

۲- درې پاړکيزه :
چې درې واړه نيمې مسرې يې نه هم وزنه او نه هم قافيه وي :
بند يوانه مې ساتينه = ماته لالی وايي وايي
چې چيرته مه ځه درزړه سره

۳- څلور پاړکيزه سروکې :
دا ډول سروکې له څلورو هم وزنه ، هم قافيه نيم بيتو څخه جوړه شوي وي ، يا په بله وينا دواړه مطرح (مسرې) په خپل منځ کې سره يو شان وزن او قافيه لري .
لکه :
تورې سترګې خماري = درته کړم ناله زاري
درزړه زخم مې کاري = شوم رسوا ستا په ياري
۴- پنځه پاړکيزه سروکې :
له پنځو پاړکو جوړه وي د پاړکو وزن او قافيه سره برابر نه وي .
مثال :
اميل د غاړې جوړومه = ځولۍ د ګلو
اوس به لمن ډکه = راوړم د ګلو – سحر – سبا
ياد ونه : يو پاړکيزه سروکې ځکه نشته چې سروکې يا نيمکۍ پو بيتيزه نه وي .
همدارنګه سروکې کله متحد القافيه وي او کله هم نه وي .
لکه :
اوه نرۍ يې پاڼې= شاه ليلاونه د بادام
يا :
بيبي مرجانې زيارت ته مه ځه
زيارت کې زانګي د ګوډګر و تاويزونه
داسې متحد القافيه سروکې هم شته چې مسرې يې برابروي ،د بيلګې په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلکۍ خپه ده نن سبا يې و دوينه په سر ټيکری يې جونې او ښکې پاکوينه جلکۍ روانه ده سرې او به راوړينه دا تور پيکۍ يې دا يلبند شمال وهينه

مګر داسي متحد القافيه سرو کې هم شته چې مسرې يې سره برابر نه وي .
اروانښاد استاد عبدالروف بينوا (رح) ولي دي : د سروکې لومړۍ مسرې ديارلس سيلابونه او دوه يمه يې اووه سيلابه (۱۸ – ۸)
د پښتو ژبې پياوړی ليکوال او فولکلور پوه ښاغلی حبيب الله رفيع د سروکې په بآب ويلي دي . (سروکې عموما يو بيت ، يعني دوه مسرې لري ، چې على الاکثر يې لومړی مسرې تر دويمې اوږدې وي او لکه د عروضې نظم مستزاد غوندې شکل لري ، خو کله دواړه مسرې برابرې ،کله لومړۍ مسرۍ لنډه او دويمه اوږده او کله کله د ازاد نوي شعر مشهور را اخلم . خداې ښښلي استاد نور احمد شاکر په خپل درسي کتاب (بديع وبيان) کې ليکلي دي :
(دسروکو .. کله کله يې دواړه مسرې سره يو شی او ځينې وخت يوه مسرۍ يې اوږده او بله يې لنډه وي او د قافيې شرط يکې نشسته) (۴۰ – ۱۲۶)
مګر ډير شمير سروکې بيا قافيه لري لکه :

له کوره راوتې په ټولې کې په تور اوربل کې دې ټومبلی زيرې ګلې		پرتوګ دې ليکې ليکې په ځنګ تيريږې ګلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا :

دا سپينه ټنډه سره غمبوري دې منې دي
ورکې لونګ دانې دي
دا مسافر جلکۍ ځي په سره ډولۍ کې
ورېږي ، ورېږي سلګۍ کې .... او نورې

سيد انور الحق جيلاني دانسايکلو پيډيا اف اسلام په رنګ نظر لري او د مضمون په برخه کې يې هم څه ويلي دي . (نيمکۍ) يو ډول ولسي سندرې دي چې د جار بيتۍ او لوبې سره مشابه صنف ګڼل کيږي پدې سندرو کې زياتره د عشق بيان شوی او له چاربيتو سره يې لوی توپير دادی چې نيمکۍ ډيرې اوږدې نه دي . بلکې زياتې يې څلور يا پنځه بنده دي . دويم دا چې د نيمکۍ په مسريو کې يو کوچنۍ مسره وي ، د غې نيمې يا کوچنۍ مسرې له امله دغو سندرو ته نيمکۍ وايي (۳۵ : ۲۹)

لنډه دا چې د موضوع او بڼې له پلوه نيمکۍ ډير ډولونه لري سروکې چې ځينې پښتانه يې نيمکۍ او په ځينو سيمو کې يې (پام) بولي ، د پښتو د ولسي شفاهي سندرو يو خوږ سيمو او مست شعری ډول دی چې يو (توک) يې په خپله (سروکې) او بل يې (لنډۍ) دی سروکې (ويلو) په مهال کې يوازې نه ويل کيږي ، بلکې لنډۍ يې حتمي جز دی او دلنډ يو په وسيله بشپړيږي ، د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ .

د موضوع له پلوه :

سروکې د مضوع له پلوه (عشقي) روز نيزې (تربيتي) ملي ، تاريخي ، ټولنيز ، حماسي او ... دي (په سروکې کې د ولسي شاعرانو د سندرو (سرونه) يا کسرونه هم وړ ګڼ شوي دي ، خو د ولسي سندرو د يوه ځانګړي فورم په توګه هم له ډيرې پخوا څخه په ولس کې شته)

د سروکو ويش :

۱- فورمي ويش

۲- موضوع ويش

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف – د جولې (بڼې) له پلوه ډیر ډولونه لري د اروښاد ځیرندوی دوست شینواري دوینا پر اساس (سروکۍ د فورم له پلوه تر یوې فارمولې لاندې راوستل ګران دي ...)
که څه هم (سروکې په لوی سر کې په دوو لو یو څانګو ویشل کیږي :
د اتڼ سروکې

عام سروکې
دهغه دواړه ډوله سروکې دلنډ یو په وسیله بشپړیږي)
باید ووایو چې د فورم له پلوه دوو پاړکو ، لنډې، وزمه سروکو چې لومړې پاړکۍ یې دیارلس او دویمه یې نهه وي ، له دري پاړکیو ،څلورو یاړکیو او ... جوړې شوې دي .
ب – د موضوع له پلوه د سروکو ډولونه :
(ملي ، ټولنیز ، روحې ، عشقي ، سیاسي ، ادبي او نور ...) اړخونه پکې ځان څرګندوي .
(سروکې هم د ولسي ادب د یوه لرغونۍ فورم په توګه تاریخي موضوعاتو کې ویل شوي دي او موږ په دغو ټولو موضوعګانو کې سروکې لرو) غرنۍ سندري (۷۶)
د موضوع له پلوه د سرکو ډولونه :

۱- تاریخي سروکې :
(په سروکوکې ځینو تاریخي پښتو ته اشاره شوي وي او سړی ترې پوهیدای شي چې دغه واقعي په ملت کې خاص ملي ، سیاسي او ټولنیز ارزښت او د ارزښت درلود ...)
تاریخي سروکې په یوه ځانګړې وخت کې یوه پیښه بیانوي .
لکه :

په ځیږ راغله پوځونه		کوي جنګ = تیښه ونه کړې محمد جانه
ورته راکاږه توپونه		ناوګۍ مومند ورانه کړله = عمرا خانه
شاه عبدالرحمانه زوروره		د شاه غاسي کلا دي ولې ورانوله

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپین وړوکی ګل په ناوګۍ ورژیدنه ځاځیو ونیول د نورو غرو سرونه		پاس په کابل جنګ دی د سمې کورمې جینکۍ ژړا کوینه

۲- ټولنیزې سروکې :

پښتو ولسي شعر کې د انساني ژوند پراخه اړخونه انعکاس مومي (په سروکو کې د پیښو د اجتماعي ژوند ځینو اړخونو ته هم اشارې شوي دي)

لکه :

کوچیانی سترې ژوند ، په کلي کې خوارۍ او غریبۍ ، بیکارۍ ، مهاجرتونو ، ډول ډول کارونو ، وچکالیو ، جنګ پیښو ،کار او زیار او نورو پیښو، ته په دا ډول سروکو کې نغوتې کیږي .

یا دا چې د پښتنې کلتور بیلابیل اړخونه ورکې بیا نیږي :

لکه :

جانانه ډیر په زړه خپه یم خاونده مه راولې بیا داسې کلونه		یو خوا جګړې بل بیکارۍ چې زوروینه شولې شډلې غنم بآد وهلې دینه

یا

زرګره زرشه پیزوان جوړ کړه میده میده قدم وهې لکه د زرکې نا داني سپینه اوږۍ سپین ځنځیرونه زه لالې بللې یم = ژر مې ورکوی مورې		سبا به ښکلې لیلا بل کلي ته وړینه لړه معطله شه ګودر کې چې په ما تیرې د دنیا دا ډیر غمونه که شنو لوټو سره یې تللې یم

۱- عشقي سروکې :

(د سروکو پیاوړې برخه د عشق او مینې موضوعاتو پورې اړه لري ، دامینه کلیواله مینه ، پښتنې مینه ده ، ددې مینې خصوصیات د ښارونو او نورو ولسونو له مینو بیل دي)

د عشقي سرو کو مثالونه ډیر دي ، څو داني یې دلته راوړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا ليونۍ مينه مې خوب ته نه پرېږدينه يارانه جدا شو په لمسون د غمازانو جانانه را شه ديدن و که = خپه زړګی مې ښه که جانان ته ولې = رانه لاړي		لړ خبر مې واخله جانانه اوښـــکې مرغلـــرې دې تويېږي له چشمانو سبا بيلتون دی زه يوائې پاتې شومه

۴- د سرکو سندريز خصوصيت :
سروکې د سندرو په ډلول ويل کيږي .
ولسي شعر + اواز + موسيقي = سندريزه سروکې
سروکې يو ډول پښتو ولسي شعر دی چې د ولسي شاعرانو له خوا ټنګ ټکور سره ويل کيږي هغه وخت سندريزه خصوصيت پيدا کوي چې له کمپوز وروسته د اواز په ډول وويل شي . له دې امله پښتو (سروکې په عمومي توګه په دوو لويو برخو ويشل شوي دي . اول هغه سروکې چې خاص په اتڼ کې ويل کيږي چې د (اتڼ سروکې) يې هم بولي)
دويم – هغه سروکې چې له اتڼ څخه پرته په نورو مجلسو او بنياد يو کې ويل کيږي چې دې ته (عام سر) او يا خوتش سروکې او نيمکۍ وايي .
سروکو کيږي اتڼ د پښتني کلتور يوه خوند ور برخه ده لومړی به اتڼ معرفي کړو او بيا به پخوانۍ او اوسنۍ سروکې د اتڼ په جوړښت کې وځلوو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۸)

دغه انځور د پښتني اتڼ يو پخوانۍ بڼه ښيي . د دوست محمد دوست : فولکلوري ګېډۍ : ۶ : ۷ مخونه)

پښتني اتڼ :

د افغاني پراخه کلتور په لمنه کې پښتني اتڼ ځانګړي نوم او نښان لري ، آن ويلای شو چې اتڼ عام افغاني دود دی چې په بهرنۍ نړۍ کې په ځلانده افغاني نڅا شهرت لري . دغه افغاني دود څه د هيواد په خاصو سرايطو (ځلميانو ، ځوانانو ، سپين ږيرو ، زړو او ان نجونو ښځو له خوا په ځانګرو حرکتونو (لاس او تهول بدن) تر سره کيږي . اتڼ نه يوازې اوس اوس شهرت لري ، بلکې پخوانيو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اریایانو په پوره مینه دغه خوندوره (لوبه) تر سره کوله . دیو لیکوال په وینا (اتڼ او نڅا په اریايي ټولنو کې ډیرو قدیمه سابقه لري ، دویدې دوري متون او درګوید سرد دونه د اتڼ په باب یادوني او خبري لري او په اریایانو کې دغه دود بولي ...) اتڼ ډيري پخوا زماني څخه تر اوسه زموږتوکه شته ، پښتانه د خوښیو او ښادیو په مراسمو او میلیو کې اتڼ کوي . د جنګ میدان ته هم اتڼ ورځي او زموږ په ملي د یوه نه بیلیدونکي جز په توګه د پښتنو په ملي عنعناتو کې نغښتی دی او په اتڼ کې نر او ښځې دواړه برخه لري) غزنې سندرې (۹۸) مخ باید ووایو چې پشه یان ، بلوڅان ، نورستانیان او براهو یان هم خپل ځانګړې ډول اتڼونه لري ، چې بلوڅان يې (دریس) او براهویان يې (چاپ) او پشه یان او نورستانیان يې هم (اتڼ...) بولي.

لکه : پشه یان چې وايي :

(بوبه کار اتڼ کار) (ډير ښه اتڼ کوي) بونا کار اتڼ کا) ډیر ناکاره اتڼ کوي)

یا :

(ای داکې اتڼ کمن) راځئ چې اتن وکړو .

شفیق الله – د پښتو څانګې
دریم ټولګی محصل
۱۳۸۶ – ب ګروپ

د اتڼ په برخه کې (پښتو ، پښتو ، تشریحي قاموس ، لومړی ټوک ، **۱۵** مخ کې راځي (اتڼ (Atan) نر ، م (ج اتڼونه)

د پښتو ډله ایزه ولسي نڅا ، پښتانه د قهرمانۍ ، بهادرۍ ، بري یو والي او ځنو نورو داسې بریالیتوبونو په نتیجه کې ډله ییزې مستۍ ، خوشحالۍ او نمانځینې ته اتڼ وايي . اتڼ په تاریخي لحاظ د پښتون ټبر دیوه پاخه ملي کلتور ښکارندوی دی ، اتڼ عموما د ډولونو ، غور ځیو او ملي سندرو په وسیلې سره د یوې مخصوصې او منظمې نڅا په ترڅ کې د ځوانانو او سپین ږیرو له خوا د (میر) تر لارښوونې لاندې اجرا کوي)

د اتڼ او داتڼ د نارو په برخه کې راځي : (تاریخي روایات او لرغوني نښتې او نښتانې دا راجوتوي چې پښتو د تاریخ په بیلا بیلو پوړیو کې اتڼ او نڅا درلوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

، ښځوا او نرو دواړه په اتڼ کې برخه لرله ، د خوشحاليو او ښآديو مراسم يې په اتڼ او نڅا وو تو دول او له دښمن سره به د جګړې ميدان ته هم په اتڼو نو او نڅا وو ورتلل او اتڼ د پښتو په کلتور کي له قديمه شامل وو او تر نن پورې د پښتو نخوا په مختلفو برخو کې اتڼ په بيلابيلو بڼو موجود دی ...) پروفيسور ولي محمد سيل کاکړ ليکلي : (زياتره پښتانه دغه ولسي هنر اتڼ بولي ، ځينې کاکړان (د زيارت کاکړان) يې (لوبه) او ترينان يې (لبه) او د صوبه سرحد د سيمو په هغو پښتو کې چر اتنڼ دود دی لکه ختکان - د خپل مروج اتڼ مختلف ډلونه په عمومي توګه (د ختکو ګډا) په نامه راپيژني) اتن ته څوک نڅا او ځينې ورته ورزښت وايي ، د پښتو ژبې پخواني وتلې استاداروانښاد صديق الله رښتيتن ليکلي دي . (اتڼ د پښتو يو خاص جنګي ورزښت دی چې لاس ، سر ،پښې او ټول غړي په کې په سم ډول غورځي . پلې ، رګونه او غړي پکې په خوځيدا راځي او په دې صورت د درستو غړو د قوي کيدو مشق کيږي) پوهاندرښتن د اتڼ د لغوي اړخ په برخه کې زياتوي : (اتڼ په لغوي لحاظ له (اته) او نسبتي (ن) څخه جوړ شوی دی . (اته) لاس او څنګ ته وايي ، ځکه چې اتن کې لاس او څنګل زيات فعاليت ښکاره کوي ، له دې کبله (اتڼ) بلل شوی دی) (۶ : ۱۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۹)

نومړی انځور د اتڼ بیلابیل ډلونه ځرگندوی ، د اتڼ زموږ د هیواد د ملی نڅا (اتڼ) یوه منل شوی بیلگه ده سیال کاکړ فولکلوري سوغات : ۲۱ مخ)

اتڼ و اد اتڼ ډولونه :

(اتـن د پښـتو یـو ډیـر لرغـونی دود دی چـې .. د قبـا یلـې ذهنیت دلاوري ، کلتـور ستر ممثل دی او دپښتو په ټولو سیمو که په یوه او بل شکل رواج لري) (۱۰۵) اتـڼ داسـې یـوه نڅـا ده چـې یـو سـتوي حرکـت نـه دی ، بلکـې یـو غبرگ او جوړه خوځیدون دی چې کله نا کله دیو تن ، دوو تنو چې د اتڼ چیانو لـه خوا پـه خاص

(c) ketabton.com: The Digital Library

غړ او آهنګ ويل کيږي . (اتڼ هم نارينه کوي او هم ښځي ، خو د نارينه و او د ښځو اتڼ سره بيل دی و دا لوبه ديوې قوسي د ايرې په شکل چې نيمه يو يوه خوا او نيمه يې بله خوا ګڼله کيږي ، اجرا کيږي) (۱۰۶)

۱- د اتڼ ډولونه :

اتڼ زموږ د هيواد او کوزې پښتو نخوا په بيلابيلو سيمو کې مروج دی ، ځکه نو بيلا بيل ډولونه لري .

الف – جنوب او جنوب غربي سيمو کې .

ډير پخوا (۱۳۱۷) هـ . ش کې غلام جيلاني ليکلي و چې اتڼ څلور ډوله دی :

۱- دورا اتڼ .

۲- غښتلی اتن .

۳- ګړندی اتن .

۴- ګډ اتڼ (۱ – ۲۴۳) چې هر اتڼ بيلاّبيلې نارې هم لري .

ډيرو فولکلور پوهانو او فولکلور راټولوونکو دهغو له جملې پروفيسور ولي محمد خان سيال کاکړ (فولکلوري سوغات ۷۶ مخ ، اواښاّد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) د کند هار د سيمو ډولونه ، ادب پوه او فولکلور راټولونکی ښاغلی حبيب الله رفيع (د خلکو سندرې ۷۱ مخ اروانباد د محمد دين ژواک (پښتني سندرې لومړي توک سريزه ۷۴ مخ) محقق بسم الله حقمل (د ټنو کلتور او فولکلور ۵۳ مخ) او ګڼ شمير نورو پوهانو په دغه برخه کې نظرې وړاندې کړي چې زه به يې لنډيز راوړم .

ښاغلی داکتر عبدالرحمن ټني چې په خپله ډير ښه اتڼ چې دی له بسم الله حقمل سره ورته نظر لري لو په خوست کې له ډير پخوا مروج و اوله ډير پخوا راهيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف ډولونه لري :

۱- د سړيو اتڼ په خوست کې د سړويو اتڼ ډير ډولونه لري چې مشهور يې (داتڼ ناری ، غره ،ګډيدا ، د ځټو نارې او اوس اوس دولاړې او ناستې اتڼونه دی چې نن سبا نه يواځې په کليو ، بلکې په هوټلو کې هم مروج دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتڼ او د اتڼ سندرې :

نڅا او اتڼ زموږ د پښتني فولکلور يوه ارزښتمنه او درنه برخه ده اتڼ زموږ په ولس کې له ډيرې پخوا زمانې څخه مروج دود دی اتڼ په خوست کې هم له ډيرې پخوا را هيسې د خلکو په منځ کې يو خاص دود پاتې شوی دی او مختلف اشکال لري .

د سړيو اتڼ او دهغه سندرې :

د سړيو اتڼ د خوست د تڼيو په سيمه کې په ډيرو ډولونو اجرا کيږي چې مشهور يې د اتڼ نارې ، غره ، ګډايدا او د ځڼو نارې دي .

١- د اتڼ نارې : پدې ډول اتڼ کې ډم په خاص طرز سره ډولی وهي او پدې ميدان کې راټول شوي خلک هغه ځني (ځوانان) چې اتڼ يې زده وي راځګوي (اتڼ په کتار کې يې دروي کله چې کتار ترتيب شو ځني سره څو ډلې کيږي چې هره ډله په خپل نوبت سره خاص بيتونه او نارې شروع کوي چې نمونې يې په لاندې ډول دي .

لاړه ليلا لاړه ، د لوړ غرو کجير زيړه يې غاړه

يا :

پاس به بام ولاړه يې ، روپۍ د کتار کړي چيرته لاړه يې

يا :

تورې دي زړګرې و تورې دې زرګرې سترګې تورې

يا :

جلکۍ چلم دې ډک کړو ، جلکۍ چلم دې ډک کړو دلونګو

٢- غره : غره هم د اتڼ يو ډول دی چې اهنګونو طرز يې د پورتنيو غرنو سره ورته وي ، خو په غره کې بيتونه نه تکراريږي ، موازي اهنګ په کار لويږي و هغه دځڼيو له خوا په (هو- هو-هو...) سره بدرګه کيږي يو ګروپ يې پيلوي او بل يې پای ته رسوي بياله سره پيل کيږي او اتڼ دوام مومي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د څنهو ناري :

پدې ډول اتڼ کې د خاص ډول په مطابق شپږو واري څنې اچول کيږي .
او کله چې څنې اچول پوره شي سم د لاسه سندرې پيل کيږي پدې ډول چې لنډۍ ويل کيږي او ورسته لنډکۍ ور اچول کيږي ، دادی يو څو د تنهيو د سيمې يو څو نمونې :

چيرته ته وای هلته زه وای		دوارو ويــــده وای راتــــه بــــل وای چراغونه

يا :

بيگاه مې خوب ليده رېبنتيا شو		آشنا په وينبه په ما واچول لاسونه

شکل(۱۰)

دا انځور د کليوال او ولسي اتڼ چې په يواځې ډول کيږي ، ښکاره کوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښځو اتڼ دود اتڼ سندري .
لکه څرنګه چې نارينه اتڼو نه لري دود اتڼ مختلف انواع اجرا کوي ، دغه رنګه به پښتني ميرمنې هم اتڼونه دود اتنو نو مختلف ډولونه لري ، سندرې ورسره وايې : او په مختلفو اشکالو يې اجرا کوي ، پدې مورد عبدالکريم (پتنګ) د (ګړنې ادب) کې دخوست د سيمې ځينې ښځينه اتڼونه شرح کړيدي او سندرې يې ورسره راوړې دي .
کله چې ښځې وغواړي اتڼ شروع کړي يوه ښځه ډول وهي ټولې ښځې لاسونه سره ورکوي او يوه لويه دايره تشکيلوي بيا سندرې پيلوي ، ورو رور مخته ځي په خاص ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، ددې اتڼ يو څو نمونې په لاندې ډول دی .
ډول ډول لاسونه اچوي ، قدمونه پورته کوي او کله کله ټکې وهي ، د دې اتڼ يو څو نمونې په لاندې ډول دی .

شين باغ يې تالاکړ و شنه طوطيان راغلي دينه		شين باغ يې تا کړو مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړه

او همدارنګه دي ډول داتن ته لنډۍ ور اچوي :

ما درته ويل منل دې نه کړل په سردې راوړل تبرګيو برغنډونه		مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړو مير جانانه ياره شين باغ يې تالاکړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۱)

د پښتو ژبې حقدار خدمت کوونکی او ماهر فولکلوريست اروانښاد محمد ګل نوري (۱۳۵۲) هـ . ش د اتڼ ډولونه داسې ښوولی دی .

۱- ورو کرار اتڼ .

۲- يو بغله اتڼ .

۳- دوبغله اتڼ

۴- درست اتڼ .

۵- دايشلی اتڼ .

۶- د ناستې اتڼ .

۷- د پروتې اتڼ .

۸- د پروتې دو بغله اتڼ .

۹- چپه او راسته اتڼ .

۱۰- غلۍ اتڼ .

په پکتيا مجله کې راځي :

زما ياره طالبه – طالبه يا خوله غواړې که ژبه

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما ياره طالبه – طالبه ياره خوله غواړي که ژبه
خو له به تر تا جار کړم = ژبه تر تالو لاندې غايبه (**۵۷** : ۱۴)

۵- بابو لالې :

د فولکلوريک يا ولسي ادب يوه زرينه څانګه ده .
د فولکلورييک شعر يوه خوږه بيلګه ده چې ډير ځله د ګرځندو او پونده وو (کوچيانو) په منځ کې شته .
د ولسي شعر پر دغه ډول د موضوع له پلوه ډير غني دی .
ډير ځله طنزيه ، ويرانې او خوږې مينې موضوعات پکې رانغاړل کيږي .
د بيولالې بڼه :
د دغه ډول د ولسي شعر بڼه ،فورم يا شکل داسې دی چې :
درې مسرې لري ، او له او دريمه مسره يې په يوه قافيه راځي .

A________________
B________________
C________________

لکه :
۱- پر کور دوه زرغونه شاله .
زما جانان ورته ولاړه دی .
لاس يې نه ورځي د خياله
۲- پر تر نګ کې کجاوې دي .
زما جانان چې واده وړينه
ورسره مستې ترلې دي (۲ : ۱۳۷)

د بابو لالې دويلو اړتيا وختونه او ځانګړنې :
الف اړتيا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابولالې ډېر ځله په ودونو کې ويل کيږي او حتی د پښتنو ښځو او نارينه وولـه خوا د حرکت او ولاړې په حال کې ويل کيږي ، ښځې دريا (داريا) وهي او نارينه هغوی ته د ځواب په ډول بابو لالې وايي .
کله نا کله پيغور پکې ورکول کيږي او يو ډول ظريف او مزداره انتقاد هم پکې ژبې د اهسته بروځای نيسي (و د آهسته برو) په وزن کې ويل کيږي او ولسي شعر په دغه وزن کې لاډير خوند ور کيږي دواړه مسرې يې په اوږده کې ويل کيږي او ارامونکې اهنګ لري .

ب- وختونه : لکه څنګه علامه شيخ الرئيس ابن سينا الرحمه (۶۳ . ۶۰) د موسيقي او اوازونو او د وختونو په اوږدو کې په انسان بآندې دهغه د اغيزو په برخه کې څرګندونې کړي ، نو په فطري ډول په پښتو ژبه او نورو ژبو کې د سندرو د هر صنف اغيزې هم مختلف وختونه لري.
بيولالې هم وختونه لري او تر ټولو ښه وخت يې دواده په لومړۍ ورځ د ځاښت په وخت کې چې د ناوې سر وغړوي او د واده پر مخصوص تخت يې کېنوي ، د و رااو د ناوې د خوا ښځې ګډې وډې شا او خوا سر کېني او ناوې په منځ کې ناستې وي . او د ناوې سرته ويل کيږي ، دايره وهي او دغه سندره په ګډه سره وايي :

اوښ ولاړ زنګون ترلی
تر هغو به يې خلاص نه کم چې زما جان نه دی راغلی
(ډاکتر غوري د ساينس پوهنځي استاد)

ج – ځانګړنې :
د شکل له پلوه يې د پښتو له نورو ولسي صنفونو سره بريد معلوم دی لکه :
لومړۍ مسرۍ تکرار ، په منځ کې يې ځانګړې اوازونه پورته کيږي لکه : (بابو لالې وای وای) ور اچول کيږي ، دويمه مسرۍ يو اور او د مسرۍ په منځ کې ور اچوي (وای ، بآبو لاله ، لاله ، واله ، لا) ور اچوي .
بڼه : ــــــــــ الف ــــــــــ الف
ــــــــــ ب

(c) ketabton.com: The Digital Library

ــــــــــــــــــ پ ــــــــــــــــــ ت

ــــــــــــــــــ الف

د موضوع په لحاظ عشقي ، ويرنې ، طنزيه ، ټولينزې کرکې او غوښتنې وي .
د بيولالې سندرې په درې نورو ډولونو هم ويشل کيږي .
چې دوه ډوله يې هم شکله او د دريمې بڼه يې بيله ده .
د بيلګې په توګه :

اول :
دغه ډله اول نيم بيتي پر اساس راځي . درې بيتي دي لکه :
غوښتنه : آسو و ششنل په زروه
جلوونه را طلب کی – زموږ د حيښ دلويه کوره

اوښ ولاړه زنګون تړلی (ها) بابو لاله لاله اوښ ولاړه (وای وای) زنګون تړلی (وای) تر هغو به يې خلاص نه کم (وای) بابو لاله لاله څو زما جان(وای وای) نه دی راغلی (وای)

پيغور :
اوښ ولاړ وکجاووته
زموږ وحيښ ته وار اوزه – لور را وباسه لوبته
دويم :
باران اوري منا څاڅي
که ناوې زما دجان وه – تر نو کانو يې زر څاڅې
دريیم :
براور واچوئ پرځې
د سهار باده زلزله

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه نور مې پریوه وړې – دا شیرینه مور پر بله

شکل(۱۲)

مصره او ټپه :

ماته قلم ، مشو انړۍ رواړه = یو خو مصرۍ په وینو سرې یارته لیږمه

(مصرع یا ټپه) د پښتو ادب یو داسې صنف دی چې د بیتونو وزن یې سره برابر نه وي .

د عبدالحلیم اثر په وینا : (د وادي ، پیښور او یو سفزو پښتانه (لنډۍ) ته مصره او ټپه هم وایي. دا اصطلاح عام رواج لري ، تعلیم یافته او بې تعلیمه خلک ټول پرې پوهیږي)

مخ ۲۱۷۰ پښتو ادب .

د مصرې ټپې او لنډۍ تر منځ ځینې خلک توپیر ته نه دي قابل ، خومرکزي پښتانه بیا ، مصره او ټپه سره یو ه ګڼي)

لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځينو ودونو او د ځوانانو ميلو کې يو بل ته وايي چې (ته يو فرد ، يوه ټپه يا يو مصره خو ووايه) همدارنګه ځينې نور بيا (د مصره او فرد) سره يوشان بولي . (فرد يا مصره د يوې سندرې په سر کې د مقدمې په ډول ويل کيږي) ځينې نور بيا (پړاکې) هم له مصرې ، ټپې او لنډۍ سره يو ګڼي .

مثلا : په خوست کې (پړاکې) به دجلا عنوان په توګه در وپيژنو .

د مصرې او ټپې نومونه :

مصرې ته ولې مصره وايي؟

۱ مصره ورته ځکه وايي چې : يو (دور) جوړوي يعنې دواړه نيم بيتونه يې يوه مصراع جوړوي .د يو ليکوال په وينا : (مصراع د يو مکمل او پوره بيت تيمې ته وبلى شي او د پښتو ژبې مصره هم لکه ديوې په شان ده ځکه چې لنډۍ ته شعر دهغه تعريف له مخه چې عربو کړی دی ، يو مکمل بيت او شعر نه شي ويل کېدي ، شعر يا بيت هغه وي چې داوړه مصرې يې د کوم يو خاص بحر په مقرره وزنونو (افاعليو) باندې د يوې بلې سر برابرې وي د پښتو ژبې مصرو يو اولنى جز وه لنډه (۹ سيلابه) او بل اوږد (۱۳ سيلابه) دی او ټوله مصره يا لنډۍ د سرنه تر اخره پورې داسې مثال لري لکه د مصرې نو په دې لحاظ ورته مصره وئيلى شي . عام پښتانه يې دا معني کوي : چې مصره ورته واي چې ددې مثال لکه د (مصرې تورې) په شان دی) (پښتو ادب : ۲۱۷ مخ)

۲- ټپه يې ولې بولي ؟

ځکه يې ټپه بولي چې اواز هلته دريږي پا ټپ کيږي کله چې د شعر کومه کړۍ يا په ځانګړې توګه لنډۍ د (داستان) په (تال) سيمو کې ويل کيږي د څو لنډيو له ويلو د سړي ستونى ټپ کيږي او اوازنو نورنه پورته او وړه ژبه نو کار نه کوي .

د داستان ويلو تال داسې دی چې اواز (وروپيل کيږي او بيا په زور سره لوړيږي)

د اواز په لوړ لو کې ستوني + وړه ژبه +تالو + سوړمې =ټپه جوړوي .

يعنې اواز له ستونې راوځي په پورته تالو کې حلقه کيږي ستونى خوله او پوزه د ټپو دويلو په وخت کې په بشپړه توګه د يو پاخه (نی) په توګه پړسيږي .

لکه :

ځما د علم نصيب نشته

څوک چې مين شي ترې نه پاتې شي علمونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټپو ويل په انفرادي او ټولنيز ډول :

۱- د ټپو ويل په انفرادي ډول :

د پښتو دژوند او شيوه کې سرې وګوري ورته څرګند يږي چې (چې له ښارونو نيولې بيا تر غرونو ژوند کوي) هغه څوک چې په کليو ، بانډو کې اوسي او ځينې چې کوچيان دي هر دو مرو له ټپو ويلو سره سرو کار لري . کوچيان چې کله مال پيايي نو د غونډيو په لمنو کې د ټپو اواز اوريدل کيږي ، له سپيلۍ سره سره (ټپې) هم وايي . دغه ټپي په (يکه زار پيل کوي)

که ټول جهان جانان شي = زما ديار په شان جانان به چيرته وينه

د يو ليکوال په وينا : (ټپه يو د مختلفونو زينت نه ده بلکې پښتنه ښځځ او نارينه د اتنهايي په وخت کې د خپلې تنهايي د احساس ختمولو لپاره هم ټپې يا لنډۍ غلې غلې وايي)

۲- د ټپو ويل په ګډه يا (اجتماعي ډول :

راځئ راځئ چې ټپي وايو

ټپي لاښې دی د يار غم غلطوينه

ټپي ډير ځله مجلسيان په مجلسونو کې سره وايي (ټپه چې د مجلس نغمه شي نو د خوشحاليو دورونه راژوندي کړي ، ودونه او ښادۍ ، کور او ډيره وربانديې خوند وره کيږي) هغه ټپي چې په ګډه سره ويل کيږي د (سوال او ځواب) يا زما په نظر (سندريزه ترنم) اوازي ډيالوګ) خاصيت غوره کوي . کومې ټپي چې د سندره غاړو له خوا مخامخ سره ويل کيږي د خاصو جذباتو پر اساس رامنځته کيږي دغه ټپې مسلسلي وي او جوابي ټپي هم ورته وايي .

ټپه د موضوع او بنې له پلوه :

۱- د ټپي بڼه :

(ټپه) په لومړي سر کې (لنډۍ) ده ، خو د بيابان له پلوه په زړه پورې موزونيت پيدا کوي (بيان يې دومره موزون او جامع وي چې په عامو حالاتو کې يوه لويه موضوع په خپل مکمل شکل سره د خپلو ټولو خصوصياتو سره پکې موجوده

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او دآغاز ، ارتقا او معراج سره يې موزونيت ، نغمه او د الفاظو ترتيب هم قايم وي)
ټپه هغه وخت خپله ښه ښوولای شي چې د سندر غاړي له خوا اوږد وويل شي (پيل ، منځ او پای ولري)
<u>لکه لاندې شکل :</u>
يکه زار +لنډۍ + د ، (نه) يا (مه) ، ترنم = ټپه
- يان – نغمه
- ت – ترتيب
- م – موزونيت

معراج
نزول يا د زياتو معلوماتو لپاره وګوری

۲- د ټپې موضوع :
ټولې ټپې ديو ځانګړې ذوق له مخې رامنځته کيږي ، ځکه يې مضمون او موضوع هم بيلې دي. د موضوع له پلوه ډيرې غني دي (ارسطو په نظر شعر د انساني جذبو يو ستر نوم دی چې ډير ډولونه لري .
لکه :
رزميه ، الميه ، طربيه او مذهبي شاعري) نو پښتو شعر او بيا لنډۍ (مصره) يا ټپه هم ګڼ مضمونونه لري .
لکه : (علم ، وياړنه ، حماسه ، عشق ، مدح ، غندنه ، هجوا او هزل ساندې ، هجران نه شکايت ظرافيت ، ښکلا او ...) چې زه په يې لنډ ډول يوه يوه بيلګه را واخلم .
۱- پوهه (علم)

چيرته چې علم حاصليږي ځما د علم تاوان راکړه ځما د علم نصيب نشته		هلته به خاورې کړمه غوښې خپل هډونه چې په سرو شونډو دې خندل امې د کړمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

		ثوک چې مین شي تړې نه پاتې شی علمونه

۲- ویاړنه حماسه (فخریه)

توري به نه کړو نو به څه کړو بار مې په جنګ کې توره وکړه ټکړې ، ټوټې په وینو راشي		چې مو شودې د پښتنې رودلې دینه ماته نجلۍ په کور کې ګاولي سموینه چې پر هارونه دې ګنډم خوله درکومه

۳- مینه او عشق :

عشق او مینه د کائیناتو او انسانانو د موجودیت یو عمده هدف دی پښتو ادب له مینې ډک دی .

په بام ولاړه یم زنګیږي		د خوبه نه یم دیار غم غلطومه

زموږ په ادب کې د حقیقي (الهي) او مجازي (دنیایي) مینې انځور وار په وار وړاندې شوی دی مجازي مینه د حقیقي او ریښتنی مینې دتړ او سر چینه ده .

الله دې هلته مل شه وروره الله ورکړې میلمستیا ده الله دې بیا راته محتاج کړه الله دې بیا راوړ یاره الله چې ستا پرمخ شیدا کړم الله تعالي رحمان رحیم دی خلک تمامه شپه ارام وي خلک په لومو مرغان نیسي		چې دفترونه دې قاضي ته وړاندې شنه په لامکان یې شوي خدای سره رازونه غنچې غنچې څڼې مې بیا په مخ راځینه ماشوم زړګی مې په ژړا درپسې مرینه غمو تالاکړم پر محرا ګرځم مینه زه په قیامت د مغفرت طمع لرمه زه په خنجر وهلي زړه ټکورومه زه یې بند کړی په خمارو سترګو یمه

۴- ستاینه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پښتو ادب کې دېسو پيدا کولو لپاره مدح نشته ، يواځې په مينه کې ستاينه او مدح د دغو ادبياتو مضمون جوړوي .

لکه ريدي ګل به ترې جوړ شي آسمان په ستورو ښايسته دی په تروږمۍ کې رڼا راغله د خلاصيدو اميد مې نشته دغم پوليس راپسې ګرځي د کلي منځ ته به لاړنه شم ما په ګودر د نجونو ښخ کړې		که دې په لنډه زنه ووهل خالونه لکه د پيغلې جونې غاړه په خالونه ليلا په تور اوربل غاټول ټومبلي دينه ليلا دزلفو په رسو ټړلې يمه زه د ليلا په يارانه غل شوی يمه ليلا باز په شان غوټې کړې زرونه وړينه ګوندې ليلا را باندې کيږدي قدمونه

۵- ځواني او نا ځواني :

ځوانمردي (عياري) او فتوات په شرقي ادبياتو او په ځانګړې توګه پښتو عرف (دود) او ادب کې يو رنګين څپرکي جوړوي ، خو بر خلاف ناځواني د تل لپاره د پښتنو په ژوند ، ادب او ټولنه کې غندل شوی او ښه يې نه ويني .

لکه :

اشنا ټپس ، ناسته د باز کړې د کوټې تير را باندې پروت وای بهر ته راشه که بآدر يې يار مې په جنګ کې تر شاه راغی خاوند بياد ماسخوتن کړو خدايه موزيانو کې مرګ که کړې موذي دې خوب په پالنګ نه کړې		زه کم دليله يې په ناستې وغوليدمه راباندې نه وي د نامرد سرې لاسونه د ښځو مينځ کې غور ځوي جوړه لاسونه په بيګانۍ ورکړې خو له پښمانه يمه د ګلو لښتې د موزيانو کټ ته ځينه چې د غيرت ليونۍ جونه خلاصي شينه حق د هغو دی چې وطن په تورو خورينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او آن هغه چاته چې واده يې کړي وي او يا يې نه وي کړی خو مين وي مګر بې عمله ، تو هم زمور د غيرتي پيغلوله خوا پيغور ورکړل شوی او د ډول تاتوانه او ناځوانه انځوريې داسې ويستلی دی .

لکه :

جانانه ستا مزګی نشته		زما همزولي زانګو ګانې زنګوينه

۶- غندنه :

له بده مرغه اوس اوس زموږ په ادبياتو او په تيره د ژورناليزم په ډګر کې د ځينو ادبي ، سياسي ، فرهنګي څيرونه غندنه د ليکوال د عندي (ی) فطرت له مخې تر سره کيږي .

خو په پښتو ولسي ادب کې غندنه د ټولنيزې پر تلې (اجتماعي شخصيت) له مخې شوې ده ، يعنې دا ډول غندنه (دم او هجو) د کوم رعنا د (کسد ، قصد) له مخې نه ده ، بلکې ددې لپاره دغه غندنه شوې چې موذې او بيکاره سړي ته د ژوند لاره ور وښيي .

بهادران يو ځل په ځاي مری
موذيګی هر ساعت په ځای يې ځايه مرينه
موذي له جنګه تر پله وکړه
په بيګانی ورکړې خو له پښيمانه يمه

۷ – مرثيه (ويرنه) : ساندې (Dirgi) – $\overline{S}ande$

ساندې ، مرثيه ، ويرنه ، ډير ځله يو شی بلل شوي دي خو دغه توپير ما (په هيله مجله لومړی ګڼه ، پيښور ، دانش خپرندويه ټولنه ۱۹۹۸) د (ويرنو او ساندو توپير) تر سر ليک لاندې کړی دی . خو : (ساندې (Dirgi) او ويرنې (Elegiac) زموږ د ولس ځانګړې (و مشخصه معنوي هستۍ ګڼل کيږي که څه هم دوير او ماتم او زړه در دونکې خالت اويا انساني روزنې خصوصيات ثابتوي او ددې ارځنګ رواني او معنوي دردونه هم تسکينوي) دو برنې په برخه کې نورې نظرې هم شته ، د مثال په ډول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ویرنه یا مرثیه د تیر شوي غم او خفګان په برخه کې له هغه فریاد او شکوې څخه عبارت دی چې د جا دوست یا خپلوان پخوا مړ شوی وي او بیا وروسته شاعر پر هغه باندې د شعر په موزونو الفاظو کې غم او خفګان ښکاره کړي ، خو لاس په لاس وربانديې ته ژاړي) ۶۲ – ۳۱ تر ۳۵)

همدارنګه : (مرثیه عربي لفظ دی چې د عربي له یوه بله لفظه (رثا) مشتق شویدی او درثا مانا ده پر مړي ژړل او اه وزاري) مرثیې او ویرنې ډیر ډولونه لري . لکه : مذهبي ، دپاچاهانو مرثیې ، خپلو حپلوانو مرثیې ، د دوستانو او ملګرو مرثیې او .... په پښتو ادب کې مرقیې لرغونې تاریخ لري ، دلته به یې لنډې بیلګې راوړو .

څه داغونه ږدي په زړه باندې فلکه
چې نظام دې له ما بیل کړو خوا یې ډکه
خدایه نه خو ستمګر نه یې دا څه کړي
خلقه دې په دا کار کړه هکه پکه
په لحد کې هغه مخ خورې په جنجیو
جې د هیڅ چاپرې پیروزونه وه ځوانکه

په غمونو کېدی زوړ په دنیا پایې
که د زاړ په ارمان ته ومړ کوې کو دکه
کاش که ځوان د پښتانه په ننګ کې مړ وای
نه چې ګور لره روان شوله تلتکه
چې د قام په ننګ کې ومړ هغه زویه
په عالم کې د خپل پلار غاړه کالکه
مګر زړه یې دهاتي دی چې زغمي یې
دا شتی چې د خوشحال په زړه شوه لکه
(۵۰ – ۳۱)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د پنځم څپرکي د موضوعاتو لنډيز :

- پښتو فولکلوريک ژانرونه په دوو برخو ويشل کيږي .
- الف : ولسي نظمونه
- ب : عروضي نظمونه

خو پښتو فولکلوريک شعر په عروضي باندې نه برابريږي .

- پښتو د شعر رغاونيز تخنيک سيلاب و تونيک دی . همدغه د پښتو شعر شکلي سب ، دی ، په دغه سيلاب و تونيک سيستم کې مو دوه عنصره تر ستر ګې ، څپه او تون ، يا وزن اوريتيم .
- غچ . سنټ يا فشار له تون سره نه شلېدونکې اړيکې لري .
- غچ هغه عمليې ته وايي چې د ژبنيو توکونو په لړ کې په يوه توپ زيات فشار راشي او فشار په واول راځي .
- څپه پښتو کلمه ده ، هجا ته هم وايي ، هجا يو وار د خولې ښوربدل دي ، لکه را – ځم کې ته ، ځه .
- څپه ژبني واحد دی ، يا خپلواکه وي او يا له يوه خپلواک او څو بېوا کو جوړه شوي وي ، په دوه ډوله ده ، وازه او تړلې .
- وازه په واول ختمه وي ، او بېده يا تړلي په کانسونينټ .
- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه ، سندره ، نيمکۍ ، ټکې ، غړونه ، رباعي ، مقام ، غزل چاربيته ، بګتۍ ، د پښتو شعر فولکلوريک ډولونه دي .
- د نظمونه تر څنګه فولکلوريک نثرونه هم شته ، او نثر په معنوي او لفظي بر خو ويشل کيږي ، معنوي نثر د خبرو نثر ، د ټيلفون ،موبايل .
- مرد او نا مرد ، د محمد ګل نوري د هېواد د پياوړي فولکلوريک اثر دی .
- ولسي ادبيات د مضمون له پلوه ډير غني دي ، روحيه يې سپيڅلې او د خلکو د تجربو محصول دي ، مضمون آفريني له انساني حساسيتونو سره يو ځاي په کې ځلونه کوي .
- د ولسي ادب مضمون ډير غنی دی ، پند ، نصيحت ، عرفان ، هيواد پالنه ، ميړانه ، انتقادي ، سياسي او حماسي او ګڼ مضمونونه لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- چاربيته له پلوه په ساده او ځنځيري ويشل کيږي .
- سروکې د پښتو فولکلوريک شعر ، يا ولسي سندرو مهم ډول دی ، سروکو ته ځيني پښتانه نيمکۍ وايي او په پکتيا کې د منګلو خلک ورته پام وايي .
- سرو کې يا نيمکۍ په دوه پارکيزه ، درې څلور او پنځه پارکيزو ويشي .
- سروکې د فورم له مخې په دوو بر خو ويشل کيږي ، الف ږ د اتڼ سروکې ، چې شپږو ډوله دي ، ب : د موضوع له پلوه په تاريخي ټولنيزو اوعشقي سروکو ويشل کيږي .
- سروکې سندريز خصوصيت لري .
- ټپه په لومړي سر کې لنډۍ ده ، خو د بيان له پلوه په زړه پورې موزونيت لري . ټولې ټپې د يوه ځانګړي ذوق له مخې را منځته کيږي د مضمون له پلوه ډيره غني ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹ – د پنځم څپرکي پوښتنې :

۱- ټپه څه ډول فورمي شعر دی ؟
۲- ټپه د موضوع له پلوه کوم ډولونه لري ؟
۳- د ټپې پيل ، ارتقا او معراج په يوه انځور کې وښاياست ؟
۴- چار بيته څه ډول هندسي فورم لري ؟
۵- اتڼ څه شی دی ؟
۶- څو ډوله اتڼ پيژنئ .
۷- د سروکو سندريږې ځانګړنې په ګوته کړئ .
۸- نمکۍ څه ډول فورم لري ؟
۹- لنډۍ ، ټپه ، بدله ، لوبه نور د مضوع او بڼې له پلوه څه ورته الي لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شپږم څپرکی

۱- فولکلوري مقولې :

(مقولې) ته په لاتين کې ميتولوژي (Mythology) ويل کيږي .
د اساطيرو علم ورته ويل شوی دی .وايي چې (Myth) کلمه د يوناني ژبې له (Mythos) څخه مشتق شوې ده . مايت Myth به په لومړي سرکې هر ډول کيسو ته ويل کيدلې دوخت په تېريدو سره يې مفهوم تغير وکړ ، بيا په هغو کيسو اطلاق شوه چې منشا يې هيره شوې وي . ظاهرا يا له ورايه تاريخي برښي خو په اصل کې يوه عقيده وي چې دود ، دستور و موسسه يا طبيعي پديدې توضيح کوي) اوس اوس (مقوله يا مقولې په هغو اسطورو راڅرخي چې دوديزې عقيدې ورکې بيان شوي وي) د دغو مقولو مجموعې ته ميتولوژي وايي .

۲- اسطوره :

چې جمعه يې اسطورې ته په (ديدار يا سپيده) نومي مجله کې (دخلکو د باور يو ځانګړې بنه ده) ويل شوي خو .
اسطوره ډير ځله له هغو مذهبي عقايدو او شعايرو سره تړلې ده چې انسان له هغې سره معنوي ارتباط ورکوي .

۳- نکل :

د هنري ذوق ځانګړې ډول دی چې د خلکو د ارمانونو او ايډيالونو انګاره په کې څرګنديږي .
نکلو نه هم ډير ځله د انسان د عقيدوي الواکونو انځور جوړونه وي . دغه انځورونه او شخصيت جوړونه د خلکوپه باورونو او تير و عقيدوي تړاو نو پورې اړوند وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نکل او کیسي تو پیر :
۱- کېسه دنکل هغه بهیر دی چې د راوي له خولې سینه په سینه ویل کیږي .
۲- کیسه ځانګړی مهارت دی چې بیاني خاصیت لري ، یعني هغه الفاظ چې د یوې خاطرې او پیښې شفاهي سیړنه وکړي .
۳- نکل هغه خیالي یا حقیقي ، واقعیت دی چې له پیښو رغیدلی او د یو خیالي هنري او عقیدوي واقعیت په توګه یې بنه موندلي وي .
۴- نکلونه هغه یادګارونه وي چې د شفاهي کیسو له لارې سیړل کیږي .
۵-کېسه د نکل سیړنیز جریان دی او نکل ناسیړلی واقعیت (داستان) له همدې امله نکل ، داستان اوکیسو ته میتولوژي هم ویل شوې ده دا ځکه دا ټول د یو ډول مذهبي باورونو هنري سړنه ده ، خو توپیر دادی چې (نکلونه زیاتره د تفنن او هنري التذاد لپاره ویل کیږي) روهي صاحب)
اسطوري ، عقیده وي باورونه دي په اسطوره کې د جهاني او دایمي بآ ارزښته پیښو څرګندونې دي کېدای شي د ارباب النواعو د کړو وړو او یا نورو پیښو بیان وي .
د ځمکې او اسمانو نو پیدایښت ، د نړۍ دوره وهل مرګ او ژوند ، د خیر او شروع تر منځ مبارزه له مړینې وروسته حالات او ..... ټول د اسطوره په دایره کې راشي .
اسطوروي فکرونه و فولکلوري روایتونه دي هغه روایتونه چې عقیدوي منبع او زیرمه ولري ، اسطوره د لرغونې ژوند او ټولنو مشخصه (ځانګړنه) ده اسطوره هغه روایتونه دي چې د تاریخ په لومړیو پړاوونو کې د خیالي (Fantastic) ایماژونو ، (ارباب النواعو ، افسانوي اتلانو ، سترو پیښو او نورو) له لارې د طبیعت او ټولنې د بیلابېلو پدیدو د سیړنې او عمومیت لپاره کارول کیږي .
ځینې د علمي نړۍ لید د ر لودونکي پوهان پدې باور دي چې (ټولې اسطورې په خیال کې او د تخیل په مرسته د طبیعت د قواوو د تسخیر تابع کولو او ماتې ورکولو په منظور جوړې شوي دي)
د اسطور ځانګړنې :
په پښتو ژبه کې ډیر ځله اسطوروته (نکلونه او کیسې) هم ویل شوي دي . د لرغونو ټولنو آندود (طرز تفکر) ډیر اړخونه په اسطورو کې منعکس کیږي په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسطورو کې مافوق الطبيعي توکې (عناصر) له اديانو او عقيده و سر تړ او پيدا کوي په اسطورو کې اخلاقي او ايستيکې (ښکلانيز) ارزښتونه بيانيږي .
مارکس ويلي : (ميتولوژي په نا آگاه هانه ډول د طبيعت هنري بيارغونه (باز آفريني) ده دطبيعت په دايره (مفهوم) کې د ټولني په گډون آول مادي شيان شامل وي) د اسطورو ځانګړ نه پدې کې ده چې د خلکو له رواني حالت ، فکري جوړونې او باورونه سره کار لري ، هغه عقيدې او باورونه تمثيليوي چې انسان له هغو سره تلپاتې تړاو لري او راتلونکي ژوند ته يې لوری او خوند ورکوي (د زمانو په درشل کې د باورونه مجموعه ده) .ماکسيم گور کې د نړۍ تر ټولو ستر ليکوال د فولکلور په تيره د اسطورو به برخه کې اوږدې خبرې کړي او هغه دا چې :
(فولکلور د خلکو شفاهي ادبيات او د ميتو لوژي له لاري لاس ته راغلي معلومات ټول دا خبره اثبات ته رسوي چې د فولکلور د پراخو هنري عموميتونو په واسطه طبيعي پديدې ، د طبيعت په مقابل کې مبارزه او ټولنيز ژوند منعکسوي) (د دې تصور به ډير مشکل وي چې ځلور بول ځاروي د خپلي بقا لپاره د هلو ځلو په ترڅ کې په داسې افکارو مشغول شي چې د کار له پروسو او د ټبر او قبيلې له پرابلمونو سره اړه ونه لري) (۲۸- ۴۳۱)
د گور کې چاڼيز نظر داسې راوړو : (اسطورې د زيار ايستونکې انسان د هيلو . ارمانونو او له سختو فزيکې کارونو څخه د خلاصون لپاره د ده د هلو ځلو يو خيالي او ارماني تجسم دی) ځينې نور پوهان پدې باور دي چې د هرې اسطورې د پيژندلو په برخه کې (نظر عقيده او معرفت) د پام وړ دي .

د اسطورو او علمي افکارو توپير :
اسطوروي په عقديه او باور اړه لري .
اسطورې کېداى يو محافظه کاره فکري وي له خرافاتو سره تړاو ولري . خو علمي فکر دانه مني علم په واقعيتونو باندې باور کول دي ميتولوژي په تجرېوي ژوند باور لري علمي ليد د نظر يو مجصول دی خو اسطوروی فکر تجربوي باورونو محصول دی . مثلا په اسطوره کې دا خبره د منلو وړ ده چې د زلزلې منځته رانګ د دې محصول دی چې ، دنيا د غوايي په ښکر ولاړه ده او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کل چې غوايي سترې شي او دنيا په بل ښکر اخلي نو د دغې تبادلې په صورت کې زلزله منځته کيږي . يا (لمر او سپوږمي) نيول هم دداسې اسطوروي او علمي افکارو د رابطې په لړ کې توضيح غواړي لنډه دا چې اسطورې ، سمبوليک خصوصيت لري ، په هغو کې د چاپيره نړۍ په باب مفهومونه شخصيت پيدا کوي . اسطوروي فکر کوونکي خوشبين (Subject) او بد بين (Eject) وي .

۴- د خلکو هنرونه او فنون:

چې هنر د مينې نه لري نو هيڅ دی
بې هنر هلکان خوښ نه لري نجونه
او حتي خوشحال بابا خو له طالع څخه لوړ بولي
که طالع او هنر دواره سره کيږدي = زه خوشحال به پکې ونيسم هنر

هنر د انسان د فطري طبيعت ملګری دی د ژوند په تېريدو او بدلون ، خلک له بيلابيلو پيښو سره مخ کيږي او بشر د خپل فطرت له مخې ځينو کارونو ته لاس ور اچوي او هغه تر سره کوي چې ورروسته بيا د هنر او فن په توګه را منځته کيږي موږ به هنر او فن په کره او لنډه توګه معرفي کړو او بيا به د خلکو فنون او هنر ونه په ګوته کړو .

هنر او فن :

الف – آيا هنر او فن يو مفهوم لري ؟
ب – د هنر او فن ګډې (او بيلې پولې کومې دی ؟
۱- د هنر د انسانانو عقيدې ، اسطورې ، افسانې او شعاير او ...... رانغاړي .
هنر د ټولنيز شعور ستره او عالي برخه ده چې ښکلا نيز هويت ولري .
هنر او ووه ګونۍ برخې لري :
شعر ، مجسمه جوړونه ، خطاطي ، کاکې ، رسامي ، موسيقي معماري او .....
۲- د هنر او فن توپير او ورته والی : هنر انسان د ټولنيز شعور زيږنده ده ، د هنر د هرې برخې مواد يو له بله سره توپير لري چې د فن له مخې د فني خلکو له خو کارول کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بيلګی په ډول : شعري فن مواد ، الفاظ جوړوي همدارنګه د معماری لپاره (خټه يا مثاله ، خښتي او .... او همداسې د هنر نور ډولونه هم درواخله)
هنر . مواد له طبيعت څخه اخلي ، هنري مواد دشاعر

د خلکو هنرونه د محتوا او شکل له مخې :

الف – د محتوي له پلوه دغه هنر ربښتی (ريالسيتيک) مواد لري په دغه هنر کې د عوامو غوښتنې په ربښتني ډول انعکاس مومي په دا ډول هنر کې د خلکو د ژوند ساده ګې په عاطفي ډول انځوريږي . په فولکلوريک هنر کې خيال زورور وي خو دامانا نه لري چې ربښتني جنبه ونه لري ، بلکې په ساده ډول د هغو پوهنو خيالي انځور دی چې (د دوی ژوند پکې په رسا ډول انځوريږي)
مثلا : جمالو ، تاوړې دانې کړی دی وړي وړي ...... (يعني جمالو کومه نجلۍ ده چې نوی پيغله شوی ، د نوموړی د نوې ځوانی ښکلا په ډير هنري ډول سره بيانوي) دا د عوامې هنر خصلت دی چې محتوا يې برخه يې ټوله له ريالستيکي خوږو ، عيني او خيالي غوښتنو څخه ډکه وي .

د فولکلوري هنر ځانګړنې :

١- ولسي توب
٢- ربښتنولي
٣- حماسيت
۴- لرغونوالی
۵- ساده ګې
۶- بديع توب (نوی والئ)

ب – د شکل له پلوه :

فولکلوريک هنر د بڼې يا شکل له پلوه ډير ډولونه لري چې هره بڼه د ځانګړو محتوا وو بيان کوي ، د مثال په ډول :
لنډۍ . متل ، سروکي ببولاله او .... نور فورمونه ، هغه ځانګړې کالبونه دي چې ګڼې موضوعګانې رانغاړي . دغه کالبونه د پښتون ولس د طبيعت ځانګرنه راپه ګوتو کوي ، هر کالب د ولس د فطري طبيعت له مخې په طبيعي ډول طراحي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيږي هيڅ ډول مصنوعيت پکي نه ځائيږي ، يعنې دا چې (لنډۍ ډوله شعر) ته په مصنوعي ډول کوم مشخص شاعر کالب نه دی جوړ کړي ، بلکې دغه کالب په نا آګاهانه ، طبيعي او عاطفي ډول ديوې پښتنې يا پښتانه ولسي شاعر له خوا رامنځته شوی وي ، چې بيا وروسته يې واسي او عام مقبوليت حاصل کړی دی .

۵- د ولسي او فولکلوريک هنر ژانرونه :

فولکلوريک هنر ډير لرغونې پخواني فورمونه لري چې غوره او مهمه يې ولسي سندرې دي . د فولکلوريک هنر فورمونه (ژانرونه) نومونه په لنډه توګه اخيستلای شو :

الف : ملي سندري :

مقام ۲- غزل ۳- ساندې ۴- کاکړۍ ۵- لنډۍ (سورې) ۶- بابو لالې ۷- برغازی ۸- د مروتو کسرونو ۹- د هوتکو نارې ۱۰- لنډه کۍ ۱۱- انګې (دسيال کاکړ فولکلوري سوغات) ۱۲- د کېسو غړونه ۱۳- د اتڼ نارې .

ب – تجربوي ، افسانوي او منل شوی فورمونه :

۱- افسانې ۲- کېسې ۳- نکلونه ۴- لرغونی تجربې ۵- متلونه ۶- پوهنې ۷- حکمتونه ۸- چستانونه ۹- روايتي کېسې او نکلونه ۱۰ فکاهي کېسې ۱۱- د ژويوکېسې ۱۲- د جادو ګري کېسې ۱۳- د ماجرالتهونکو افسانې لنډه دا چې فولکلوريک هنر د فورم له پلوه په دې برخو ويشلای شو :

۱- منثور ادب او هنر (افسانې کېسې او نورو ....

۲- منظوم ادب د ولسي سندرې او نور ......

۳- منظوم وزمه ادب (متلونه ، منثوري کېسې او نور ...... ۸۱ – ۱۴)

۲- د خلکو فنون :

د خلکو د فنون د نوموړو خلکو د دودونو يو رنګين څپرکی دی .

دغه فنون په لاندې برخو ويشل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف : دودونه . چې وروسته به تر مستقل سر لیک لاندې مطالعه شي .
ب – مهارتونه :
دغه مهارتونه په مادي او معنوي برخو کې تر سارګو کيږي .
لکه :
ادبياتو (نظم او نثر) پو (طب ، (مارلړم ، غنډل د بوټو کارول ، نجوم او ......)
دود انیو او کورونو په باب عقیدې ، د ور سامان ، د جګړې ، ښکار او لوکولو ابزار ، د خلکو کسبونو ، نقاشي ، رسامي . موسیقي ، اتڼ ، ډهل ، اشرونو او نورو مهارتونو پورې اړوندیږي ولسونو د لرغونو دودونو او پرله پسې تجربو محصول وي ، د مثال په ډول ، که د بزګری کولو لپاره توکي په نظر کې ونیسو ، نو درلودلو سره را منځنه شوي دي او له مهارت وروسته يې فني بڼه غوره کړې ده ،یعني د یوې کولو یا بزګرۍ فن د مغو پرله پسې تجربو محصول دی چې د خلکو د مهارت او تمرين په لړ کې شکل او بڼه موندلې وي .

شکل(۱۳)
دغه انځور د خلکو د فولکلوری فونونو او لوبو(نیزه وهلو) یوه برخه ده .
(ګل محمد نوري، ملي لوبې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- دودونه (Customs) :

دودونه د خلکو د مهارتونه ؤ مناسباتو او اړيکو هغه پر له پسې دوامداره فطري ، فني ا غير فني کړنې او بآورونه دی چې له لرغونو زمانو ور پاتې وي يا دودونه ، د خلکو هغه کړنې دی چې د پيړو يو په اوږدو کې يې هويت موندلئ وي . پښتو – پښتو تشريحي قاموس کې راغلی دي . (رسم ، رواج ، دستور ، عنعنه ، تړه ، هڅوب ، کلتور ، کلچر ، ثقافت او فرهنګ ته ويل کيږي) (دود) مفرد او (دودونه) يې جمع ده . دودونه د خلکو له عنعنو څخه عبارت دي چې دوختونو په تار پيل شوي وي . دود رسم او رواج به مفهوم کاريږي (دود او عنعنه د کلتور يو پراخه توک دی او په اصطلاح کې د خلکو د کړنو (چلن بيلګو) هغې مجموعې ته ويل کيږي چې په عنعنوي بڼه له يوه نسل څخه بل نسل ته انتقاليږي) دود د کلتور يوه برخه ده ، خو کلتور يو دود نه دی له همدې امله :

(دود د کړنو (چلن) هغه ټاکلی او ثابت قواعد دي چې د زمانې په اوږدو کې را منځته شوي وي او په يوه يا بله سيمه کې د خلکو د ژوند لارې چارې تنظيموي (لکه د ميلمه پالنې ، واده ، اخترونو او داسې نور دودونه) بايد وو ايو چې په دود کې د ټولنيز فعاليت هغه اړخونه (جنبې) نه ګڼل کيږي چې د بيولوژيکې عواملو په واسطه ټاکل شوي وي .

لکه :

خواړه (خوړل) دودنه دی خور وريجو مختلف پخول يو دود دی .

د پښتنو دودونو ډولونه :

دغه دودونه ډير دي چې له لرغونو زمانو را په دې خوا ددوی له ژوند سره تړاو لري هر کلی قوم او سيمه جلا جلا سره ګډ دودونه لري ، ځينې به يې دلته راوړو .

۱- دواده ، موي او ورځو نومونه اودودونه .

۲- د پسول يا ګاټو کارولو دودونه .

۳- پريکړې او نرخونه .

۴- برخه ، د جنګ پ وخت کې ځينې اصطلاحګانو د کارونې دود .

۵- لوبې (مستی)

۶- د لوبو په وخت کې اصطلاحګانې .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷- دماشومانو تر منځ مروج دودونه یا فولکلور .
۸- میلمه پالنه .
۹- د خلکو تجربې (طب ، ټوټکې ، انګیرنې ، کرکې او کږنې ......

دواده او مراسم :

کله چې د چا زوی ځوان شي تو دواده فکر یې کوي اویوه نجلۍ او بلۍ تر سترګو لاندې کوي ، نو لومړۍ غلی ګوري .

۱- نجلۍ لیدل یا کتل :
نجلۍ خوښونه هغه مرحله ده چې په کلیو او اطرافونو کې د زوی لپاره د مور او یا خویند وله خوا د یوه کور نجلۍ په نښه کیږي ، لومړی سپین سرې او مشرانې ښځې د نجلۍ کورته ورځي ، هځه کې نجلۍ وګوري ، نجلۍ ځان پټوي خو د هلک خپلوانې ښځې نجلۍ ګوري ، غږه وي یې ، لاس پښې ، مخ و ویښتان و قدو قواه او ټول کړه وړه یې ګوري که چیرې نجلۍ د څیر ې او کړو وړو له مخې خوښه شوه ، تو کورته دغه خبرې وړې له هلک سره هم دات خبرې شریکوي ، کله د هلک له خوا خوښه ور کول کیږي او کله خو هلک د خوښو صلاحیت هم نه لري .

۲- روی باري (جرګه ګۍ)
د نارینه و هغه ډله چې دورځې له خوا د هلک له کوره د خوښې کړای شوې نجلۍ کورته ورځي . نن نو د نجلۍ پهخ کور کې زنګون وخل کیږي او د هلک کورنۍ او دوستان د نجلۍ له کور سره د دوستۍ پیدا کولو لپاره بیابیا دو دوستۍ موضوع یدوي کېداې شي له دوه ، درې او وارنو وروسته د نجلۍ له خوا د هلک د کورنۍ خو له خوږه شي او یارد شي . که جیرې شیریني ور کړ شوه نو داد (هو کړې) لومړنۍ مرحله ده چې د دوو کورنیو تر منځ د خپلوۍ د مانۍ بنسټ ږدي .

۳- هوکې (هوکړې) دود :
د نجلۍ د کورنۍ له خوا د رضایت لومړنۍ ګامونه اخیستل دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوکړه : (د پښتنو له دودونه څخه يو هم د هوکې دود دی . د هوکې دود په ډيره درناوي اداکيږي او ډيرې د خوښۍ ورځې دي ، دا ځکه چې لومړۍ پلا د لور د پلار دوستي سره کيږي په دغه نسبت د هوکې دود او بايد په ښه توګه پای ته ورسوي ، لومړنۍ د زوم پلار له ورسره څو کسانو او د کلي ملا صاحب دهغه بل کلي د لور د پلار کره ورشي ، وروسته له چای خوړلو د زوم پلار د لور پلارته ووايي چې (خور او لو د بل د کور دي نو موږ تاته راغلي يو ، ستا دوستۍ مو خوښه ده) بيا د ولور او يا نورو خوراکی شيانو پوښتنه د هلک د کورنۍ له خوا کيږي خو د نجلۍ پلار وايي چې زموږ په کورنۍ يا قوم کې د ولور يا نورو شيانو دود نشته ، دا په تاسو پورې اړه لري چې څه کوي ؟
بايد وويل شي چې دو لور دود په مرکزي يا شمال شرقي پښتنو کې دومره نشته ، خو په ځينو مرکزي او جنوبي سيمو کې داسې نه ده ، د چا خبره ځينو سيمو کې د ولور بار دومره دروند دی چې ملا ماتونکی دی) او ځوانان مجبور دي ان له هيواد بهر هيوادونو ته دمزدورۍ او يا هيواد کې د خپل مالل ، کور او پټيې پلور لو ته هم غاړه کيږدي .

چې وکړي په پيسو د سيالې کول سخت وي چې ښکلې يې بشر وي		بيا ژوندوي د مزو د کم اصلې ډير آسان د هغو به ډير و لور وي ...

دا او داسې نور د ليلونه د (ولور) د اخيستلو لپاره وايي :

۴- کوچنی د سمال :

(هوکې) يا (هوکړه) د کوچنۍ د سمال په مانا ده کوچني د سمال د چا خبره هم شيريني ده چې په يو ظرف کې د لور د کور له خوا د هلک د کورنۍ مخ کې ايښودل کيږي لږ شيريني د (هو) په نامه ورکول کيږي او د هلک د کورنۍ له خاو په نو مورې لوښي (ظرف) کې پيسې کيښودل کيږي ښځې دار ياګانې را اخلي او بدلې وايي .
نارينه چې کله د نجلۍ له کوره وځي ، ټکان کوي پخوا چريې ، دانپر (داروئي) يا تفانچې وي ، خو اوس او س ډير نوي نوي ډول ټوپک پيدا شوی دی مګر په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښارونو کې بيا د ډزو دود کم شوی يا نشته کوچنی دستمال د شيريني ورکول دي .

۵- لوی دسمال :

لوی دسمال هغه مرحله ده چې ښنه ارته (کوژده) هم ورته وايي .
په اوسنۍ اصطلاح شيريني خوري کيږي د هلک او نجلۍ کورنۍ سره راشه او درشه کوي او هلک له خپلې کورنۍ سره د نجلۍ له کوره سره معرفي کيږي . په ډيرو پښتنو سيمو کې هلک تر واده کولو پورې د خسر کورته نشي تلای او که ورځي نو دور ځي له خوا ...
د لوی دسمال په برخه کې بدلې :
لوی دسمال ده لوی يې سور دی
د پلار په سر کې راوور د کاکا پر اوږو خپور دی ځينې خلک ژر واده کوي او ځينې يې په ځنډ کوي ک کوم اختر په منځ کې راغی نو به هر ومرو نجلۍ ته جوړه وړ وړل کيږي کله چې دواده تياری کيږي نو د هلک کورنۍ د ناوې کورنۍ ته د پريکون) لپاره ورځي.

۶- پريکون :

هغه مرحله ده چې د هلک لوری د نجلۍ کورته راځي او ورته وايي چې واده راکړئ که موافقې ته سره ورسيدل نو دواړه خواوې ځان دواده کولو لپاره چمتو کوي . دغه وخت دواړه کورنۍ خپل شرايطو وړاندې کوي که مخکې د لوی د سمال په وخت کې (دلور) معلوم شوی وي لومړۍ هغه د هلک کورنۍ پريکوی او بيا د نور لګښت اندازه هم معلوموي لنډه دا چې پريکون د ناوې د کورنۍ له خوا هغه مشخص وضع شوي شرايط دي چې د هلک کورنۍ به يې مني او د هلک د کورنۍ له خوا هغه موده (وخت) دی چې واده به باوري

۷- ختې (خلتې) :

هغه جامې دي چې په مجموعي ډول د ناوې کورته راوړل کيږي خو په وردګو کې ، ختونه (خلتې) (پوښ) هم ويل کيږي (داهغه جامې دي چې د نجلۍ کورنۍ) د خلک په کورنۍ ايښودل کيږي په واده کې راوړل کيږي او د نجلۍ خپلو خپلو انو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته ورکول کيږي) (او رنګ مختار) په همدغه ورځ دواده د شپو او ورځو خرڅ راوړل کيږي د هلک او نجلۍ کورنۍ خپلو دوستانو ته خبر ورکوي او نايي (ډم) په قوم او خلکو ګرځي او سبا يې (توی) ته راغواړي .

۸- د نکروزو شپه :

دغې شپې ته د (دوستانو) خويش خورګۍ) شپه هم وايي . له نږدې او لرې ځايونو نږدې دوستان کورو کلي راغونډيږي له خوړو وروسته (سل او ساز) په دواړه کورنيو کې پيليږي ، د ناوې خور لندې راټوليږي د ناوې لاسونه او پښې سرې کوي . لاسونه په ځانګړو د سمالونه سره تړل کيږي ، دا شپه له ناوې سره ډيرې نورې نجونې هم لاسونه سره کوي ، د کښن لاس ورغوئ او وړه ګوته . په دغه شپه د هلک د کورنۍ د مشر يا ماما له خوا هم سره کيږي . په دې ډول ددې شپې مراسم تر سره کيږي .

۹- ولسي واده (توی) :

دغه ورځ توی د ورځې په نامه هم ياديږي ، د غرمې لپاره د ناوې او هلک کونيو له خوا واده باريږي په ځينو سيمو کې ښوروا په ډيرو ځايونو کې وريبجې پخول کيږي پخوا به نرمي وريبجې يا شوله چې مساله به يې هم در لوده له پخيده ، خو اوس نرې وريبجې باريږي کيداى شي هر څوک له خپل وس سره دواده مصرف وکړي مګر ولسي تړه ديره مهمه ده .

له ډوډۍ هوړ لو وروسته دواړه خوا د نورو (ناوېراوړلو او ناوې جوړ ولو مراسمو ته تياری نيسي .

۱۰- وراوې :

(وړا) د هغو ښځو او سړيو مجموعه ده چې د ناوې د کور په لور ورځي :

الف – د ښځو ورا .

ب – د نارينه و ورا .

د ښځو ورا :

(c) ketabton.com: The Digital Library

که د هلک او نجلۍ کورونه سره نږدې وي نو د ښځو ورا په پښو ورځي او کند نو په اسونو او اوس په موټرو کې ورځي . ښځې په ډله روانيږي ښځې اتڼ کوي ، بدلې وايي او چې کله د ناوې کورته ورسيږي نو ددواړه خواو و ښځې را ټوليږي او ختې د هلک د مور ، خور او يا بلې ښځې له خوا ورښوول کيږي ښځې اتڼ کوي او ږغونه :

د ښځو د ساړه اتڼ ږغونه :

اسپه يم بهانه په برخه د موزۍ يم ګرد کميس پر ګده پيغله جوړ دی که نه سوه برابره تور دلی مې مزی د ګريوان دی		تاويز مې د سرو زرو دی په غاړه د موزي پر آخو اتل وچه ولاړه ټوله شپه ياي کړې بيا غاړه غزوه لکه کوتره بل چاته به يې ورنه کړم

که زانې راغلی شنې کوترې
که باغو راغلې زانې ، زانې له اوبو راغلې ....
شاهوا خواری ميندلی په ارمان دی
د ښځو د ځو اتڼ غږونه :

کوزدې هميشه په څوړ مني کې وي ، د بيکارۍ وختونه وي ، ښځې تولې را ټوليږي او داسې غږونه کوي :

نن چې د ګلو باران سوی دی
زانې له اوبو راغلې زانې

او په دې ډول نارينه نڅا او اتڼ کوي ، د ناوې کورو ته رسيږي د ناوې کورنۍ په يو لوي ميدانی (باغچه) کې د شاه او د ده بدر ګه خلکو لپاره ځای جوړه کړې وي ، شاه په ډيره سختۍ له آس څخه کوزيږي د خسر له خوا بايد کور ، کوټه يا بل قيمتي شی ومنل شي ، وروسته له هغه کوزيږي او په مخصوص ځای کې کښني د شاه دواړو خو اوو ته شاه بالاګان وي چې د چا خبره د هغه (شاه) محافظين وي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۱- ناوې کره د زوم ورتلل :
کله چې نڅاوې او اتڼونه ، نيزه ويشتل ، بزکشي او نور مراسم پای ته ورسيږي نو شاه د خسر کورنۍ او ناوې د درنښت لپاره د هغوي کورته ورځي د شاه خور ګانې يا د مورنې نورې برابرې نجونې د هلک شاه او خوا دريږي او د شاه ساتنه کوي چې د ناوې د کورنۍ نجونې يې د بوټو غلا ونه کړي او يا څه ور پورې ونه تړي که نکاح نه وي تړل شوی نکاح او ايجاب قبول کيږي ، شاهدان د ملا تر مخې شاهدي ورکوي او کېدای شي نکاح مخکې او يا دواده په شپه هم وتړل شي .

۱۲- که چيرې د ناوې خوا نجونې پدې بريالۍ شوي چې د زوم بوټونه او يا نور څه پټ کړي نو په بدل کې به يې هرو مرو پيسې ترې اخلي ، د شاه د ډلې هلکان هم هڅه کوي د ناوې د کور ځينې شيان د تبرک لپاره له ځانه سره يوسي .

۱۳- د ناوې بارول :
د ناوې د مشر ورور له خوا په دسمال کې ډوډۍ يا روټ را اخيستل کيږي او د ناوې تر ملا ورتړل کيږي . له دې وروسته (اووه) پنځه ، درې يا دوه ښځې دراپانړې په توګه له ناوې سره ځي ، ناوې چې کله دشاه کورته رسيږي نو له آس يا مورته څخه تر هغو نه ښکته کيږي څو د شاه پلار يا يو مشر له خوا ورته جلا کور يا په کور کې يوه کوټه ورنه کړل شي . وروسته له هغه ناوې ښکته کيږي او تر ملا نولې ډوډۍ د ناوې دورور له خاو د جوړ شوي تخت تر سر ترې خلاصيږي له وې څه خوراک وروسته له ناوې سره راغلې ښځې او سړي خپل کورته ځي (دا د روزي وروړل او يا د ناوې د نيکمرغه قدم ما نا لري)

۱۴- شاه سلامي :
په سبا باندې شاه له (۷) تنو سره د خسر کورته د درنښت لپاره ورځي او د ناوې کور هم خپلې لور ته ډوډۍ راوړي چې ورته تبخي وايي .

۱۵- تخت جمعي يا (روز سه) :

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا په اوومه ورځ د ناوې پر يو لل او يا جله ګريز . مراسم هم شته هو دا په پښتو کې نشته او د فارسي ژبو د کلتور د اغيزو په نتيجه کې څه نا څه شته .
(اونګ مختار)

ب – د لومړۍ خښولو ،فاتحې ، دعا ، جمعګۍ څلويښتي او تلين دود . که څه هم د مړي خښول ټول په اسلامي شرعي طريقه تر سره کيږي ، خو دود يزه طريقه هم پکې له ياده نشو ويستلای .

د مړي خښول :
د خلکو خبرځ کله چې په چا مړی وشي ، نو ورځ وي او که شپه ، سمدلاسه د کورنۍ اولادونه ، خپلوا ، آشنايان او دوستان خبر او راټول شي ، ژړا او انګو لاوې پيل شي . د هر مړي لپاره دودونه ، تياری او دهغه پر سر ژړا او فريادونه توپير لري لکه دلويانو (نارينه او ښځو او ماشومانو ......

۱- د لويانو مرګ او مړينه :
که د کورنۍ پلار يا مور مړه شي نو غم يې له ټولو زورو وي ، دا ځکه جې ټوله کورنۍ ورباندې را ټوله وي . ځينې نارينه او ان ښځينه مشران شته چې ټول قوم يې په مړينه خپګان ښکاره کوي . که څوک مخکې له مخکې ناروغ وي ، نو تکفين او د خيرات لوازم يې له مخکې برابر شوي وي ، سمدلاسه د کلي مشران په يوه خو له د خښولو او جنازې وخت ټاکې .

د قبر ويستل :
د کلي يا قوم څو تنه ځوانان يا با تجربه سپين ږيري د قبل د کېندلو لپاره يو مان (بيلونه) او کلنګونه (کلندونه) را اخلي او په بيړه هديرې ته ورځي ، کله چې قبر برابر شه ، نو کلي ته خبرو ورکوي . مولوي صاحب له نورو مشرانو سره مړی پورته کوي او اوه قدمه اخلي او بيا نور ورسره مرسته کوي . د مړي له خوا خښولو وروسته په ځينو ځايونو کې د قبر پر سر حلواويشل کيږي او ځيني نور يې ماښام د (غړي) په توګه ويشي . د قرانکريم ختم او د فاتحې مراسم په دريمه ورځ تر سره کيږي .

خيرات کول :

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې پښتانه قومونه شته چې په خپل منځ کې جلا جلا ترې لري . ځينې ځايونو کې د مړي کورنۍ له اولې ورځې بيا تر درېمې پورې هيڅ شي نه شي پخولای ، ټول کلي د ميلمنو ، مسافرو خرڅ ، خيرات او هر څه په غاړه لري ، خو ډير ځله په مختلفو سيمو کې له خپله د مړي د کورنۍ خپل باج په غاړه لري . خيرات ډير ځله په دريمه ورځ تر سره کيږي نايي يا هلکان خپل قوم او يا څو کلوته خير ورکوي و هغوي ښځې او نر ، ماشومان او لويان راځي ، ډوډوۍ خوري دعا کوي او پورته کيږي .

اووه جمعې :

جمګې ورته وايي که مړی ښځه وي ، نو پلارګنۍ يې هم ختم و خيرات کوي او با يوه جمعه ور پسې خيرات کوي . څلويښتي : له (اووه) جمعه ګيور وروسته د (څلويښنۍ) مراسم وي دغه وخت بيالوي خيرات کيږي ټول قوم او کلی خبريږي او ډوډۍ له دود سره سمه ورکول کيږي د خيرات په مراسمو کې ټول خلک په يو ډول برخه اخلي . تلين (کال) : د مړی له کال پوره کېد و وروسته دهغه تلين نيول کيږي تلين له يو کال وروسته په مړی پسې د لوی خيرات مراسم دی او له تلين وروسته کله نا کله (غړی) ورکلو کيږي چې (جاري صدقه) يا (صدقې جاري) هم ورته ويلای شي . يادونه : د ښځو او نرانو دود توپير لري ، کله چې نارينه مړشي (۷ جای نمازونه ، ۷ کلام الله (ج) مجيدونه او کله نا کله دمړي کالي خلکو ته ورکوي خو د مړي کالي چې کله په تخته بآسي نو ژر يې په پخوا او بو مينځي څو د مړي ډوډۍ پخې شي خو د ښځو لپاره (اووه قرانکريمونه ، جای نمازنه ، ۷ پوړي ستنې ، ۷ ګوتمۍ ، اوه کلچې صابون ، ۷ ائينې ، ۷ ګوتکه تارونه ، ۷ ګومنځې) او .... هرې ښځې چې مړی پر يولی وي هماغه يې تقسيموي . په اوومه ورځ يا ډير ځله په پښتو کې د مړي ښځو خور ، لور ، مندې او ... د مړي کالي مستحقو ته ورکوي او ان پياله ، کاسه ، تورو شين چای او نور شيان سره ويشي .

۷- داونۍ دور خو دوديز نومونه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر ولس ځانته ژبه لري او په هر ه ژبه کې د هر چا او د هرې ورځ لپاره بېل نوم شته دغه نومونه د ژوند په دوامدار بهير کې د تجربوي حال او صورت په له مخې ټاکل کيږي .

د پښتنو ژبې اونۍ دور ځو نومونه تر ټولو غوره او ښکلي دي او هر نوم د ځانګړو تربوي درکونو لهمخې ايښودل شوی دی ، له همدې امله هر نوم ، هر ه کلمه د ولس د تجربو پ بټيو کې پوخ شوی وي له همدې امله هر نوم جلا مانا هم لري د نوم ايښودلو نيتپه دقيقه څرګنده نه وي . اوس به داونۍ د ټولو ورځو نومونه راوړو :

الف – خالي (شنبه) Saturday :

دغې ورځې ته ځکه خالي وايي چې خلکو يوه ورځ کې عبادت کړی وي ، ورځ يې په هو سايي او ارامۍ اړولي وي ، روح يې ارامي موندلې وي او ذهن يې ارامتيا تر لاسه کړی وي ، د دغې ورځې ځانګړنې :

۱- خالي (شنبه) له ټولو ستونزو و څخه پاکه وي .
۲- که څوک د هر کار د کولو هوډ کوي په پوره ډاډه زړه يې تر سره کوي .
۳- دغه ورځ په پوره خوشالۍ بايد تيره شي .
۴- له ښوا خلکو سره خبرې او مجلس د نورو ورځو د ښيګڼې زيرى ورکوي .
۵- د خير کار کول د دې ورځې ښکلا لاړياتوي .

ب – اتوار (يکشنبه) Sunday :

د کوزې پښتو نخوا د پښتنو له خولې (له هفته واره جوړ شوی دی ، مانا يې داده چې د ټولې اونۍ د ټولو په پام کې نيول شويو کارونو پوره معلومات لري او ځينې لا وايي چې په اونۍ کې شوي کارونه بيا تکرار شي) ځانګړنې :

۱- ډير کار کول
۲- بيابيا تکرارول .
۳- نيکي کول
۴- د ټولې اونۍ د کارونو وړاندوينه او بيا له سره کول .

ج- ګل (دوشنبه) Monday :

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې لپاره دغې ورځې ته پښتانه (ګل) وايي چې حضرت محمد (ص) په دغه ورځ پيدا شوي دی ، ځکه نو دغه ورځ له ګل سره ورته (تشبه) شوې ده .
اصطلاحا (ګل کول) سر را پورته کول ، د غوټۍ غوړېدل دی ، په دغه ورځ .
۱- روژه نيول ثواب لري .
۲- تقوا او ډېر کار کول .
۳- له قهر ، غوصې او ټولو نارو اوو څخه ځان ژغورل .

د- نهه (سه شنبه) Tuesday :

ددې لپاره دغې ورځې ته نهې (مانع) وايي چې ستونوز من کار تر سره نه شي ، کېدای شي په کار کې خنډا را منځته شي ځانګړنې .
۱- په هر کار کې له خدا را منځته شي ، ځانګړنې :
۲- د ناوړه او سخت کار نه کول .

و- شرو (چهار شنبه Wednesday) :

د دې لپاره يې شرو بولي که کوم سخت کار چا پيل کړ ، نو هر ومرو يې سر ته ورسوي پدې ورځ .
۱- سفر به نه کوي ، ځکه سختي ورپيښيږي .
۲- د کار په کولو کې په فکر کوي .
۳- له خدايه مرسته غوښتل .
۴- داونۍ د مخکې کارو پای ته رسول .

هـ - زيارت (پنجشنبه) Thursday :

پښتانه پدې ورځ زيارتونو ته ځي آن هغه مالونه چې (شاشه بند) وي هم غونډکۍ او هديرو ته بيايي او له شهيد څخه يې (۷) واره راتاووي ځانګړنې .
۱- خلک خيراتونه ورکوي .
۲- بدي نه کوي .
۳- د دوستانو احوال اخلي
۴- د روژې نيول په دغه ورځ ثواب لري .

(c) ketabton.com: The Digital Library

آدينه (جمعه) Friday :

دغه ورځ ډيره سپيڅلې ده ، نه يوائې په پښتنو ، بلکې په ټوله اسلامي نړۍ کې دغه ورځ خوشحال بابا په خپل شعر کې د ادينه په نوم کارولي ده .

خو له خوشحاله مخکې امام محمد غزالي (رح) په پنځمه پيړۍ کې هم کارولې ، ادينه ، د لرغونی په نامه يادېږي ، ځانګړنې :

١- ډير عبادت کول .
٢- له خدايه (ج) ښنه غوښتل .
٣- ښه کارونه کول .
٤- پاکې جامې اغوستل .
٥- ځان ولل .
٦- ښه خوراک کول .
٧- استراحت کول .
٨ – دوستانو سره کېښنا ستل ....

د بازار ورځ ، چې خلک له ډيرو ليرې ځايونو او کليو ورته راځي ، مالونه پلورې او د اړتياو وړ مواد پيرى ، د بل مخ انځور د بغلان ولايت د زاړه ښاربيان راکوی .

شکل(١٤)

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرافات او اباطیل (ناوړه دودونه)

دغه دودونه د عوامو په اصطلاح د (هم چشمی) (منفي رقابت) په نتیجه کې قوت پیدا کوي . نه یوائې اقتصادي زیانونه لري ، بلکې ګډې ، ماتي او ژوبلي هم په کې را منځته کیږي . ملاماتونکې دودونه دي ، دغه ناوړه دودونه له فرد نه نیولي بیا تر ټولني پورې بدې اقتصادي او اجتماعي اغیزې ښندي . خرافات د افراط او تفریط په تله ، د فرد او ټولني د کرکتر تلل دي ، ملاتونکي بارونه او باجونه دي چې د ټولني د انسانانو په روحیه ناوړه اغیزي پرې باسي ، هغه وخت دغه دودونه قوت مومي چې د ټولني د خلکو معنوي قوتونه کمزوري شي ، یعني د خلکوتر منځ درانه مروج نرخونه مراعات تشي ، خدای مه کړه د دیني سپیځلتیا وو پر وړاندې بې پروایي وشي . هغه دودنه چې د خلکو د تجربو په بهیر کې کامیاب راوتلي وي ښه ، او نورو یې خرافي او اضافي شیان ګڼل کیږي ، لکه کوډې (جادو) ، شګون نیول او اخترونو او نوروز کې د زیاتو کلیو او جوړو اخیستل . په پښتني ژوند کې خرافات شت ، هو ډېر عام نه دي لکه د (ولور) ناوړه او ملاماتونکی دود ، یا واړه ماشوم ته دکوندي کینول .... چې په ځینو سیمو او لږکیو قومونو کې مروج وو او اوس هم شته ، دواده کولو بدبخته باج لااوس په ټولو پښتنو کې په خرافي ، ناوړه او ملاماتونکي توګه میدان ته راوتلي وي .

د خرافي دودونو در امنځته کېدو لاملونه :

دغه علتونه خورا زیات دي چې موږ به یې لنډ وګړو :

۱- له لرغونو زمانو را غزيدلی ناوړه عرف (دود) :

عرف په راتلونکو نسلونو دیو ډول رواني باج په شان بار وي ، یعنې له پلرو او نیکو نو خپلو اولادونو ته پاتې شوي وي . وایي چې (مخکې دوروستیو پل وي) دا ډولا ناوړه دودونه ملاماتونکي هم دي ، مګر له نیکه مرغه په ټولو پښتنو کې عمومیت نه لري ، لکه (دکونډې ساتل او ماشوم ته د هغې کینول) ځینې خلک وایي ږ (د پښتنانه کونډه باید د خسر کره کیني یا کونډ تون وکړي او یا د فلاني ماشوم (لیوره) تر ځلمي کېدو صبر وکړي) دغه ناوړه خرافي دود اوس هم ژوندي دی دا هغه دود دی چې ځینې پښتانه یې د خپل ننګ د پوره کولو لپاره لاتر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه پالي د خلکو له پيغور ځان ور باندې ژغوري . يا ډير ځله ليدل شوي ، خوينديې او لور ګانې ، ددې لپاره وهل او وژل کيږي چې د هغوي يو هلک خوښيږي ، هلک هم مړ کيږي اويا په دوامداره د ښمنۍ کې سره لويږي .

۲- بېسوادي او له تعليم څخه لرې والی :
ځيني کورنۍ له سواده محرومې وي ، دوی نشي کولای د ژوند له نوي بهير سره هم ګامې شي ، په خپله ابتکار نه لري ، هغه څه چې په دوديزه توګه له پخوا (پلرو او نيکونو) ورته پاتې وي (که ښه وي او يا بد) دوی يې پالي ، د بيلګې په توګه :
په زوی يا لور ، تحصيل نه کول دغه روحيه له بده مرغه په ځينو کورنيو کې تر اوسه موجوده ده چې پـه ولادونو ابتدايي او لوړې زده کړې نه کوي ، نو له دې امله دا ډول ذهنيت د لرغونو ناوړه دودونو د پاللو لارې جارې هم برابر وي د بېسوادۍ او نا پوهۍ شته والی دی چې تر اسوه په ځينو کورنيو کې (د ماشومو نجونو کوژده کولو) دود هم ژوندی دی . ديوه قوم يا دوه کورنيو دوه مشران يا مشرانې چې سره خپلوي ، دوستي او يا قومي لري ، د خپلو کورنيو (ماشومه نجلۍ او ماشوم هلک) سره نامزاده وي او چې کله ځوانان شي نو بيا واده کوي دغه ډول ودونه همېشه ناکامه وي . بل مثال يې دادی چې خپل زوی او يا لور په خپلو کې ورکوي دغه کار او ناوړه دود له مرکزي پښتنو نيولي بيا تر لويو قومونو پورې ريښې لري .
۳- په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او د سياسي ثبات نشتوالی .
کله چې د يوې کورنۍ او يا په مجموعي ډول د کورنيو او ان هيواد په کچه اقتصادي حالت کمزوری وي ، نو دودنه هم (افراطي او يا تفريطي) (لوړه او ژوره) بڼه پيدا کوي .
هغه چاچې په ناوړه توګه پيسې پيدا کړې وي ، هغوی په ډېر شان و شوکت سره واده کوي ، خپل مړي ښخوي او دغه کار په نور کم اقتصاده کورنيو ناوړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغیزې کوي ، ښه مثال يې زموږ په ټولنه کې له (۱۳۶۰ هـ ل کلونو بیا تر ۱۳۸۶ کلونو دوده ده .

۴- د نورو خلکو د کلتور تر تاوره اغیزې لاندې راتلل .

دغه عامل هم ډېر زورور دی ، کلتورونه چې د امتزاج او یو ځای والي په نیتجه کې یو پر بل اغیزې پرې باسي . له بده مرغه د پښتنو کلتور هم د دغو اړیکو په پایله کې بدلون موندلی دی لکه :

۱- سالګره (کلیزه) چې د لوید یځوا اغیزونه په لړ کې اوس زموږ په ځینو کورنیو کې مروجه شوې ده .

۲- تخت جمي یا ګیلم جمي . دغه ښځینه خرافي دودو په پښتنو کي هیڅ نه وخو اوس اوس ډیر مروج شوی دی .

۳- په هوټل کې واده کول . چې ډیر ځله ښاري دود دی خو اوس کلیو ته هم غزیدلی دی . دغه دود هم ښه او هم بد دی ددې لپاره چې ډیر لګښت په کې کیږي ناروا دود دی .

۴- اینه مصاف ، چې ښځه او نر دواده په وروستیو شپو کې د هنداري تر مخ او د خلکو په مینځ کې په نازو نخرو جوړ شوی کېک یو بل ته خوله کې ورکوي .

۵- ماه عسل ته تلل او یا د دغو ورځو درناوی کېدای شي نور ډېر دغسې دودونه وي چې اباطیل ګڼل کیږي ، خو هر څه نسبي ښه لري .

آن دغه ناوره دودونه د خلکو عقیدوي حریم ته هم ننوالي دي ، لکه د زیارت د خاورې خوړل او ....

۵- جغرافیاوی خدود هم د دودونو په بدلون کې رولري .

د وروستیو مهاجرتونو لړۍ هم د خلکو د کلتور او دودنو په بدلون کې مثبتې او منفي اغیزې درودلي دي . هغه پښتانه چې په مرکزي سیمو کې اوسي ، ددوی په مینځ کې د قومیت لړۍ کمزورې شوې ده . ځکه دوی له نورو غیر پښتني دودونو سره مخ دي ، د بیلګې په ډول د کابل ، بغلان ، بلخ ، هرات ، فراه ، لوګر او ننګرهار پښتانه په یو ځانګړي جغرافیوي موقعیت کې راګیر دي ، دوی شپه او ورځ له نور عیر پښتني قومونواو خلکو سره په ډیرو ټولنزو کارونو کې یو ځاي وي ، د دوی ژبه ، دود او .... د تماس په نتیجه کې بدلون موندلی دی . ان اقلیم او خوراکي شیان د خلکو په څیرو او خویونو یو ډول اغیز لر لاى شي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ميدان په جلرېز کې د پښتنو او غير پښتنو پر قبر له څلو پښتني وروسته د ښځو ورتګ ، غير پښتني دود دى . د موي کورنۍ او دوستاني ښځي سره راټوليږي ، حلوا کوي ، ميوه اخلي او د قبر پر سر يې ويشي ، يا (چله ګريز) دا او داسې نور په لسګونو مثالونه شته چې چاپيريال او جغرافياوي محيط او کولتوري اغيزو په نتيجه کې زموږ د کلتور په پراخه ورشو کې کور به شوي دي او زموږ د خلکو په ټولنيزو اړيکو او اقتصادي حالت يې ناوړه اغيزه پرې و پستلي ده .

شکل

۱۴- دغه انځور د هلکانو کليوالي لوبو او خپل منځي مننۍ يوه بېلګه ده .
(ملګرى غلجي غلام محي الدين پښتني ملي اتڼونه او نڅاوې : ۱۷ مخ)

لوبي : Lobe

لوبي او لوبه ښه دود دى . لوبي د ماشومانو د فکري ودې او فزيکي پياوړتيا عامل کيږي ، لوبه د هر ماشوم د طبيعت فطري برخه ده ، ځکه فولکلور د دغو توکو رنګينه بوغچۍ ګڼل کيږي . يو وخت د المان جمهور رييس مارشال (هند نبرګ) ويلي وو : (په هغه هيواد او ملت کې چې سپورت او ورزش (لوبې) وي ، ټول کولاى شي چې د اړتيا په وخت کې عسکر شي او خپله پاکه خاوره وساتي) لوبې روغتيا ده ، درواني حالت پياوړي کول دي ، د شخصيت نښه ده ،د ښه شهرت لامل ګرځي ، د شهواني سر کښه غريزې مغلوبول دي ، د ماشومانو ، ځلميانو ، ځوانانو ، پخوا ، سپين ږيرو ، زرو . بوډاګانو او بالاخره د ټولو خلکو او ټولو انسانانو ترمينځ دمينې ، يووالي . سرلوړۍ . و يارږ هغه مضبوطه کړۍ ده چې خلک او ملتونه سره يو ځاى کوي . اوس اوس دغه د ځوانانو او خلکو د مشهورولو او غني کېدلو يوه وسيله هم ده په اروپايي ، امريکايي ، اسيايي او نورو و چو کې سپورتونو او لوبو د خلکو د نږديوالي او پيوستون لارې چارې برابرې کړي دي کله نا کله دغه لوبې منفي لورى هم پيدا کوي ، لکه په ځينو قومونو او هيواد و کې د نورو د مسخره کولو او مغلوبولو لپاره لوبې تر سره کيږي په اولمپيا کې د فوټبال لوبې په زړه پورې دي او د کيک بوکس لوبې ناوړه اغيزې لري . په پښتنو سيمو او پښتنو خلکو کې دغه لوبې طبيعي ښه لري او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیکو احساساتو پایله ګڼل کیږي . هغه ماشوم ، ځلمی او ځوان په پښتنې سیمو کې سر لوړی او د ستایلو وړ وي چې د لوبو په ډګر کې ښه ځلیږي . شیلر باور درلود چې لوبې د ماشوم د برجسته کولو او فزیکي ودې لپاره ګټوره وسیله ده هغه به ویل : (لوبې د ژوندون د حوادثو څخه یو وړوکی تصویر دی ، خو منظمې لوبې د بریې ګټورې وي) . سپنسر چې یو بل ارواپوه و ، ویلي ، (لوبې د کوچني دروحي هیجان څرګندونکې وي ، ځکه سالم او قوي کوچنی تر نورو زیات مینه ناک وي ، هغه هلک چې لوبې کوي دده ذاتي لیاقت او استعداد پیاوړي وي)

د پښتنو ملي لوبې او دهغو اهمیت :

ځینې لوبې خاصې او سیمه ایزې وي ، خو ځینې نورې ملي روحیه لري د لوبو د ملي روحیې په بآب یو وخت په ۱۳۱۸ هـ ، ل کال کوچني اختر کې خدای بښلي اعلیحضرت محمد ظاهر شاه ویلي وو .(هر څو نه چې په ملي تربیه او اخلاقو کې کوښښ کوو ، هغو مره به په شرافت سره ژوندون کوو!) د پښتنو لوبېز دونه د ټولنیز خصلت له مخې ځانګړي ښکلاوې لري .داروابښآد محمد ګل نوري په نظر : (څرنګه چې زموږ پښتون ملت هم ځانته اوصاف او خصوصیات او ښکلي عنعنات لري چې د دنیا نور ملتونه یې په دغه اوصافو او عنعناتو سره پېژني ، باید هر فرد خپل ملت ، ملیت ، ژبه ، عادات ، ملي او قومي ښه عنعنات وپېژني او په دې ټول شیانو سره ځان خبر او تربیه کړي یو له دغو عنعناتو او عاداتو څخه زموږ پښتني او ملي لوبې دي چې په پښتنو کې خورا د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسي ، توپ ډنډه او نورې نورې لوبې ....) لوبې چې دورزش ښه غوره کړې ، په زړه پورې کیږي ،، د شهید نادر شاه په وینا : (د لوبو او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د یو ورزشکار لپاره لازم دي، چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې ذریعه سره د ورزش وانتها درجې ته ورسیږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قوا وو په ساتلو سره مکلف شو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهېز وکړي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حیثه په اینده ژوند کې خوشحاله وي) ، (ملي لوبې ، ۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه لوبې ملي دي چې دپښتنو ټول قومونه او په تېره ځوانان ورسره مينه ولري دلوبو ډولونه :
لوبې ډول ډول دي چې دسن (عمر) جغرافيايي موقعيت او کلتوري اغېزو له امله د ارزښت وړ دي .

الف : دعمر له پلوه :
۱- د ماشومانو لوبې : (له دوه کلنۍ بياتر ۱۲-۱۰ کلونو پورې)
ماشومانو چې د خاپوړو شي ، نو د کوټې او کور په انګړ کې له ځان او نورو سره په لوبو کولو بوختيږي او چې کله د پښو شي نو بيا د کلي او کو څو چاپېريال ته ورځي او هلته همزولو سره په لوبو لګيا کيږي ماشومان د طبيعيت له پلوه له حرکت او لوبو سره مينه لري . د ماشوم والي دورې لوبې منظمې نه وي ، خو طبيعي او خوندورې وي .
۲- هلکتوب : (له ۱۲ کلنۍ د پورته عمر لوبې) هلکان او نجونې د ځان لپاره ملګري ټاکي ، په ډله ايزو لوبو لاس پورې کوي او په ملګرو کې ځان ته موقعيت ټاکي او شخصيت جوړوي . دغه لوبې هم خوږې او هم له خاطرو ډکې وي .
۳- د ځلمي توب او نوې ځوانۍ دورې لوبې :
ددغې دورې لوبې دوجود د قوت او فکري سکون لپاره وي ، ځلميان او ځوانان د مينې وړ ، لوبو باندې لاس پورې کوي او د ځان پالنه کوي ، اجتماع ته لار پرانيزي ، شهرت تر لاسه کوي او مادي ژوند سمبالوي .
لنډه داچې لوبې د انسانانو په روغتيا ، ټولنيزې روزنې ، شخصيت جوړونې او مقام موندنې په برخه کې خورا زيات رول لري چې له ماشومتو به بيا تر زړښت پورې د انسان له طبيعت سره ملګرى وي .

ب : لوبې د جغرافيايي چاپيريال له پلوه :
هر پښتني کلى او سيمه د خپل ځانګړي موقعيت له پلوه داسې جوړښت لري چې دخلکو دودونه يې هم ځانګړي وي . ځينې لوبې کليوالي وي او لږ شمېر يې په ټولو سيمو پورې اړه لري لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوسی ، توپ ډنډه ، اتڼ دډبرې یا تیږې اچول یا غور ځول ، ټال خوړل ،غیږې نیول او ... د پښتنو عامې او ملي لوبې دي ، خو ځینې نورې لکه : نیزه وهل ، نښان ويشتل ، تنډه خره او ډی (کیک ډنده) سیمه ایزه بڼه لري .
ج : هغه لوبې چې د کلتوري اغیزو له پلوه موږ منلي دي د ژوند په لوی ډګر کی (لوبې) د ملتونو او بیا پښتنو د کلتوري اغېزو او ټولنیزو اړیکو په درشل کې یو له بله اخیستې او منلې دي لکه : فوټبال ، واليبال او کرکټ) چې درې واړه یې اوس زموږ خپل مال ګرځیدلي دي . د ټولو سیمو د لوبو راوړل او راټولول ډېر سخت کار او لویه پروژه ده . زه به دډېرو لوبو نومونه واخلم او څو مشهورې به یې دلته راوړم .
د پخوانیو او اوسنیو لوبو نومونه :
اول : د مرکزي سیمو د ماشومانو او لویانو د لوبو نومونه :
(سیولی ، منګی مات – منګی روغ (وړی کانی) چندرې ، خوسی ، توشلې (مرده کی) توپ ډنده او دهغه ډولونه ، ډی او دهغه ډولونه ، خېز اچول او دهغه ډولونه ، ډبره یا تیږه اچول ، اټوس پټوس ، ټنډه خره ، پانډوسکي ، ړوند چرګ ، جنت و دوزخ او ....
دویم : د اطرافو او ولایتونو د ماشومانو او لویانو لوبي :
کلا ، اتڼ د نارینه او ښځینه آتڼونه (د نارینه وو اتڼ او دهغه ډولونه ، د ښځینه و اتڼ او دهغه ډولونه (برګ او ....) د ګیندو

(c) ketabton.com: The Digital Library

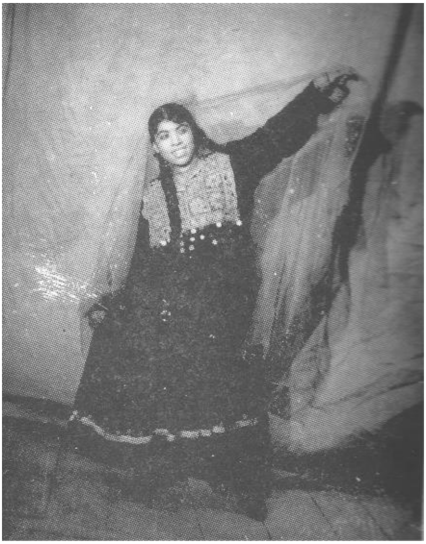

شکل(۱۵)

(محمد گل نوري ، ملي هنداره : ۷۷ مخ)
(توپ) لوبې ، (توپ ډنډه ، د ګيند اوږده بازي ، لاس کلپ وکلي ، شنبې ، خانې خانې ، کيدی ، خوسي مرغومکی ، الاداد ، ټنډه خره ، کلاشرنګ ، ګلی ، ړوند چرګ ، توره و ځکه ، په انګورو کې ، د انګورو اقسام ، دورينه خط ، ناستي دورينه خط ، د ولاړې .
دورينه خط ، ورت ورت ، غچ په پوسه کې ، غوځيدنګ ، دډبرې غوځول ، تر پړي دانګل دروند شی پورته کول ، درونه شمال ، ارغونچکی ، خو په خرګر داته کې انډوغويی ، کرملاغ ،بانډ اسکي ، چغال غار ، اوږده ميرېيانه ،کاتي کړپ ،ميرې ، لپانګې ، ټال او ټاليدل ، انګوړي بنګوړي ، جي ، حو در غله بيل ، سر تيره ، املوټو د ناستې لوبې (بربر ، ابرنج ، خسنکی ، بم ، تخ تخ ، پاجا وزير ، اکو بکو) د ښځو او نجونو لوبې (پټپټاني ، د پټپډو اناګۍ ، د کلي اناګۍ ، د خاشو اناکۍ ، هر کاره او چاړه ، کش باکش ، زما د خور کوڅۍ ، جنت او دوزخ ، شاه کوکۍ ، زړه ګرګه ، ولي ، ښونګی ، جګ جګی لوبتی ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

بانېچغ ، دیژدنګ لغته ، چونګړت ، د الکان ، انګۍ ، اندکاغۍ . چکوړی . کلاپرتاو ، سواره څپلۍ او نورې په لسګونو او سلګونو لوبې شته چې راتېولول یې ستونزې لري . په پښتنو کلیو کې ډېرې لوبې شته چې ځینې یې د کلیو او ځانګړو سیمو او ځینې د ټولو مال دي ، دلته به د مرکزي سیمو او ټولو ولایتونو د خلکو د بېلو او مشترکو لوبو یوه یوه نمونه دروپېژنو .

پسول (ګاڼې) (Jewerly) :

وښې مې وه ، په لاس مې نه – کړه = اوس ټوله نړۍ کې شهرت لري : په پښتنو کې خورا زیات دود لري او پښتني ښځې ډېر اهمیت ورکوي له همدې امله بیلې ګاڼې کاروي او بیلا بیل نومونه ورنه لري .

د ګاڼو د کارونې وختونه :

۱- د ناوېتوب په وخت کې : هغه وخت د نجلۍ خسر ګنې او د نجلۍ مور او پلار خپلې لور او ناوې ته بیلابیلې ګاڼې اخلي او ناویانې یې کاروي .

د ناویانو د ځینو ګاڼو نومونه :

(کول ماخي . غبرک امیل ، د دواړه اوږو ټیک ، سره ، نته ، چاګول ، عطر ، غونډواري ، پیزوان و بنګړي ، یا با هوګان، غاړکۍ ، دلستوڼو پع سکنیي روپۍ ، پاولي ، لښتۍ ، ټیک ، ګوتې او د هغې ډولونه ، غوږ ولۍ ، ګرېوان ، چم چرۍ او .....

۲- د خپلوانو او دوستانو کره د تک په وخت کې :

کله چې کاکا یا ماما او یا نور مشران او دوستان یې میلمه کوي ، نو نجونې او ښځې سینګار کوي ، خو دا سینګار دومره ګڼ نه وي او یوائې د پاکۍ او ښکلا مانا لرلی شي.

۳- په اخترونو او ناویانو او ودنو کې د ګاڼو کارول :

د هر انسان غوښتنه ده چې په هیڅ ډګر کې له نورو ببرته پاتې نه شي . پاتې شو د خودنمایي (ځان ښوونې)ډګر . ښځې د طبیعت او ظرافت ، د ځانګړي احساس او همدارنګه درخې (حسادت) دحکم له مخې له نورو ښځو ځان لوړ ګڼي . د نامتو اروایوه (هنري بورګ) د وینا له مخې ، ځان ښوونه ُ(غرو) په ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو کې شته خو اندازه او درجه يې توپير لري څوک په خپلې ښکلا وياړي و څوک په لياقت ، ځينې په پيسو ،لږ په قوت او .... ځکه نو د ځان ښوونې احساس نسبت نارينه وو ته ، ښځو کې زيات دی . او څرګنده خبره ده چې ټولې ښځې خو بيا پښتنې ښځې په خپلو دوديزو ګاڼو وياړي . نارينه هم دودی له ګاڼو خوند اخلي او خپلو ښځو ، لوڼو او د کورنيو غړو ته ګاڼې رانيسي ، په اخترونو ، ودونو او د خوښيو په مراسمو کې ښځې خپلې هر ډول ګاڼې کاروي .
د پخوانيو پسولونو د کارولو دود د ټولو پښتنو ښځو خو د کوچيانو او اوس لا دغير پښتنو او غير افغانانو ښځو لپاره ډېر خوند ور دی (بې پيشمنی (چرګ بانګه) خلک روژه نيسي خو بې ګاڼو واده نه کيږي . دغه دود که څه هم ډېر په زړه پورې ، غوره ، متبرک ، کلاسيک او لرغونی بريښي ، خو ډېر ملا ماتونکی هم دی او (هله به خبر شې تاروجبې (جبهې) له ورشې)

د پسول کلتوري او ادبي ارزښت :
پسول او ګاڼې د هر قوم د مادي فرهنګ بډاينه ده ، د پښتو ژبې حقدار ليکوال ښاغلي حبيب الله رفيع د (فولکلوري ګلونه) پر اثر باندې د تفريظ ليکلو په وخت کې ويلي وو:
(پسول او ګاڼه لکه څومره چې لرغوني دي او اوږد تاريخ لري هماغو مره په پښتنو ښځمنو کې د ارزښت او اهميت وړ دي او لاتر اوسه يې په ډېره مينه ساتلي دي ...)
(د هر هېواد تاريخ په کلتوري ارزښتونه ښايسته بريښي ، هغه وخت کلتوري ارزښتونه غني او ساتل کيږي چې موږ خپل لرغوني فرهنګي ميراثونه (پات مړي) خوندي کړو .
پسول يا ګاڼه د مادي کلتور يوه ارزښتمنه او ښايسته برخه ده ، ځکه نو ديو منل شوي او نه زيانمن کيدونکي دود په توګه له پېړويو پېړويو را په دې خوا پاتې دي او ساتل کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې او پسول :

ستړګې دې بیا د ګل غوټۍ کړې
پیزوان په ورو ورو خوزوه چې مړ دې کړمه

ښځې د ښکلا او مینې ملایکې دي ، ښځه د الهي (ج) په لویه هستي کې هغه حتمي او ښایسته شتمني ده چې ژوند ته تلپاتي هویت ورکوي ، ځکه نو الله (ج) یواځې نارینه پیدا نه کړ او ښځه هم یې ورسره یو ځای پیدا کړه .

نجلۍ په خپله ښآیسته ده
سره باهوګان یې په زړه روي خیژوینه

ښځې ددې لپاره پسول او ګاڼه خوښوي چې نازک طبیعت او نرۍ زړه لري ځومره چې دوی ښایسته او له ظرافته کې دي ، په هماغه اندازه یې ښکلا هم خوښیږي .

داروا پو ویلیم جمیز په وینا ، هر څوک د خپل طبیعت او فطرت له مخې په کایناتو کې خوښونې کوي .نو ښځو هم د خپل ښکلي طبیعت له مخې قیمتي توکي (ګاڼې) خوښې کړې دي او مینه ورسره لري .

لیچې مې ډکې د بنګړیو
بنګړو په سشرنګ به خپل آشنا را ویښومه
لیچې مې ډکې د بنګړیو
د خپل اشنا په سر به یو یو ماتومه
سر مې په ښۍ ځنګل کې کیږده
په کینه لیچه کې بنګړي دي مات به شینه
دلیچې مې ډکې د بنګړیو موزي ګي په سر به یو یو ورکومه ....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۶)
دغه ښایسته او ښکلي انځور په ماشومانه ګاڼو او پسول پورې اړوند دي .
(علي محمد منګل : فولکلوري ګیدۍ : ۸۷ مخ)
په پښتو ادب کې د ځینو ګاڼو څیره :
پښتنو ادب له ازله ښایسته دی ځکه چې د ټولو مادي ا معنوي ښکلاوو او ښیګڼو بیانونه ورکې شوي دي .
اول ګامه: په لنډیو کې :
په لنډیو کې د هر ډول ګانو څیره ځلیدلې ده لکه (ششت) شاشت)
د منګلو په پسول کې ځای لري ، کېدای شي په نورو پښتنو قومونو کې په نورو نومونو ونومول شي . په ډوله دي : ساده او ببر ، په ساه کې کم رنګه ااو واړه غمي کارول شوي وي خو په ببر کې ښه ، ښایسته او ډېر غمي کارول کیږي له ګوتو سره یې توپیر دادی چي ششت پلن وي ، خو ګوتې کوچنۍ .
شاشت په شاشت ګوت په ګوته
داسره بوګون مکې په پورې ګټلي دینه
ششت د ګوتو روپۍ د ټندې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنځیران د جلکۍ لا ښایست لرینه

لښتۍ (Lasty) :
لښتۍ په غوږونو کې اچول کیږي ، ډول ډول دي ، ښځې خوځه جې آن نارینه یې هم غوږونو کوي .
لښتۍ کې وې په غوږ مې نه کړې
اوس مې یادیږي دروپیو کتارونه
اوږۍ (Ogay) :
اوږې ته (غاړه کۍ) هم وایي
ټیک په تندي پیزوان په شونډو
اوږۍ په غاړه د جلکۍ مزه کوینه
موې یې په کلي درویزې کړي
لور یې چارک اوږۍ په غاړه ګرزوینه

۲- په سندروکې د ځینو ګاڼو څېره :
ډېرو شاعرانو او هنر مندانو په خپلو شعرونو او سندروکې ډول ډول ګاڼې ستایلي دي .
لکه :

تاویزونه Tawizuna :
داګاڼه د پښتني پسول په زړه پورې برخه ده ، د (ده شینوا او کوچیانو) پیغلې او ښځې یې ډېر خوښوي اواستعمالوي یې ، دغه ګاڼه په غاړه او ټټر کې د نورې ګاڼې سره یو ځاي د زیات ښایست لپاره کارول کیږي .
ستا دې قسم وي چې زرګر شي
زما خیالي وربل ته جوړ که تاویزونه

نتکۍ (Natkay) :
دا ګاڼه دومره په زړه پورې ده چې ډېرې کورنۍ په خپلو لوڼو باندې د (نتکۍ) نوم ږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نتکۍ ډېره ښاسته ګاڼه ده ، د کليوالو او بانډو ښځې د ټيک اوچارګل په څېر ددې ګاڼې لپاره پوزه سورۍ کوي او په پوزه کې يې اچوي .

نتکۍ دې چا له پوزې وښکه
په نتکۍ نه يم ستا په وچو شونډو يمه
زېړه نتکۍ سور يې چارګل دی
په کې پراته دي د سرو زرو ځنځيرونه
مخ ته دې سم کتلي نه شم
ستا دې نتکۍ ډنډر مې سترګې برېښوينه

۳- په پامونو کې :
پام په پکتيا کې هغه هم په منګلو کې د شعر يو ډول نو دی
ټيک په پام کي :
ټکنده غرمه ده عاشقان له تندي مرينه
ليلا او به په سپين چارګل کي ورکوينه
ټيک مې داړې واړې دا چارې د زرګر دينه
سرې سترګې خمارې باڼه د جلندر دينه
ددغو ټولو له ډلې به دوه درې يې راواخلو :

۱- تاويزونه :
بند که تاويزونه ليلی
سپينې روپۍ دي په وربل وهي ټالونه – ليلی
بند که تاويزونه ليلی

دزرو تاويزونه ، چې ښځې يې د ښکلا له پاره دوجود په بېلا بېلو برخو ځړ وي او په استعمال يې وياړي . (داګاڼه د پښتني پسول ډېره په زړه پورې برخه ده ، د کليو او بانډو پېغلې يې د ډول او سينګار د پاره په مينه سره استعمالوي) تاويزونه له سپينو زرو (نقرې) څخه په ډېر هنري ډول جوړيږي ، نجونې او ښځې يې په لوړه بيه اخلي ، په غاړه او ټټرکې يې له نورو ګاڼو سره يو ځای د ښايست لپاره کاروي .

زما خيالي وربل ته جوړ که تاويزونه = وی وی زرګره ياره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدايه دې مر يې ورته پا کې = وی وی زرګره ياره
چې په لنډۍ زنه يې ووهي خالونه = وی وی زرګره ياره

۲- لونګين : Lawangin :

ټينګه مې مه نيسه په غيږ کې
سبا به بوی د لونګين در څخه ځينه

لونګين هغه ګاڼه ده چې پيغلې او ښځې يې د اخپل په شان په يوه ځانګړې مزي کې په ښايسته شان ترتيبوي ، د ښکلا او ښايست لپاره يې په غاړه کې په مينه اچوي .

(لونګ) يو ښايسته ، خوش بويه ټوټې دي ، چې کله ترې اخپل حوړ شي نو (لونګين) شي . په منګلو يا نورو سيمو کې يې پيغلې او ښځې را اخلي ، تار په ستنه اچوي او بيا يې دستنې په واسطه په تار کې اميلوي .

د لونګين په لړ راخيجه (راخيژه)
بيرته کوزيږه د پاولو په کتارونه
دا لونګين به دې تالاشي
ناداني مه غواړه بې وخته خيراتونه
سپينه سينه په لونګين مزه کوينه

۲- اوربۍ :

د ښتني پسول په منځ کې (اوربۍ) يوه منل شوي او د ډېر استعمال وړ ګاڼه ده .
(زرګران دا ګاڼه (اوربۍ) له سرو او سپينو او نورو ارزانو فلزاتو څخه جوړوي) .

ددې ګاڼې جوړښت : زرګران د سرو او سپينو زرو ټوټي را اخلي او پرمخ يې ښکلي رخې (ليکې) او ګلان انځوروي او د پسول په څنډو باندې يې ځای پرځای غمي هم لګوي ،

په کليو او بانډو کې يې ښځې د ډول او سنګار دپاره د (غاړکۍ) پر ځای په غاړه کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

داوړۍ د غـولي لمـن غيرانونـه او د زرو غـوټي هـم لـري ، اوړۍ ، دوه ډولـه ده ، پاولي د اره او لمن داره او بي لمني ، ځينې يې ببره او بې لمني هم بـولي ، اوړۍ په غاړه کيږي ،

اوړۍ د غاړې بنديوانه

زه بنديوانه د آشنا د غاړې يمه

شکل(۱۷)

ځنځيرونه

ډ يوې ته سمه ودريږه

چې مسافر لالی دې ګز ګړي ځنځيرونه

ځنځيرونه په هغه مخصوصه ګاڼه ده چې ډېره قيمتي او يـواځې لـه سـپينو زرو جوړيږي ، دغـه ګاڼه مېروښې او ناويانې کـارولی شي او د پيغلو نجونو لپـاره روايت لري چې ويې کاروي خو يواځې يې دواده په ورځو کې چې د هلک د کور له لوري د جلکۍ کورته د دوستوار و راباڼو په نوم ورځي نو يې خلوسه پيغلې او جلکۍ په سر کې ښکته په وليو او د متو په سرو کې را اچوي . داګاڼه پـه اصـل کې دواده ګانه ده او د واده په ورځ ناوې ته د نورې ګاڼې سره يو ځای کيږي ځکه يې پيغلې نه شي کارولی . ددې ګاڼې جوړښت زرګران يې د خالصو سپينو زرو

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه په ډېر مهارت او د خپل کسب او هنر په کمال سره جوړوي اړمن يې په ډېر قیمت سره اخلي . ځنځیرونه د لښتیو په شان په پاسني سر کې یو نری چنګک لري ، د جنګک سره ښېرمه د مثلث په ښېرو یو درې کونجه برخه لري چې ل سپینو زرو څخه جوړېږي او پرمخ يې رنګینه غمي چې لوړه بیه لري ، ایښودل کیږي او د ځنځیر تخت ورته وايي ، له تخت وروسته د ځنځیر لښتۍ او بیل بېل نري شروع کیږي او سرو ته يې د زرو و غوټې ور اچول کیږي د غو مزیو او لښتو ته د ځنځیر مزي ویل کیږي سروته یې ګنګري (واړه پاولي) او کوچنۍ روپۍ چې ښکلې جوړې شوې وي هم وراچوي . ځنځیرونه لږ لرونکي وي ، څو لړه وي په سرو (څو کو) کې يې غوټې او روپۍ د ښکلا لپاره په زیات مهارت وراچول کیږي په سر ، په وچولي ، په ولیو او د مټو په سرو کې ټومبلی شي .

سپین دې ځنځیرونه
خیال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه
ستا د دیدن په تمه تمه
خیال اوربل دې جوړ دی ولونه ولونه
له ډېر غمه لکه (دروې) وچه شومه
خیالي وربل دې جوړ دی ولونه ولونه
فولکلور چی ګلونه ۵۹ مخ

بوګون

بوګون کې پاتې په کاله شو
د بیمارۍ لنډون کې نه شي مړه به شمه
مروج نوم يې په ټولو پښتنو کې (باوو) (باهو) دی خو په پکتیا (منګلو) کې ورته (بوګون) وايي . دغه ګاڼه هلته هغه وخت ښځې استعمالولوي شي چې واده شوې وي تناوې ته د پلار ګنۍ له خوا له نورې ګاڼې سره ورکول کیږي .

د کارونې وخت او ځای :

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواده په ورځ کله چې ناوې د پلار له کور څخه د خسر کور ته دروانېدو د مخه په ډول ډول ګاڼه او کاليو سره ښکلې او سينګار کړي او باوو ګان هم دهغې متو کې اچوي .
دګاڼه زرګران له سپينو زرو او مسونه په خاص هنري مهارت سره ډېر ښکلي جوړوي ، ښکلي هنري ليکې ورباندې کوي ، سره او شنه غمي هم ورباندې وي ، ډېره درنده ګاڼه ده ، په لاس کې اچول کيږي

نن مې د لاس باهو (بوګون) شرنګيږي
يار به مې راشي يا به اوس په لاره وينه

خوشحال بابا ويلي :

چې په هر زمان يې ونيسي ومخ ته
د ګلابو کل پيدا شي ستا په ششت کې
مرصع باهو په لاس ګوتې په ګوتو
ژرنګهار يې د پاوليو د څړه

د خوشحال خټک د پاره جې مى ، خور شو
په مغان مې وښي کيښودل باهو هم لا

کينه په انګړه کې مخامخ چې ورته ګورم
تور لونګين دواړه چندن ها ر په سينه ټال کړه

بخت دى چې يې اوس ستاله لبانو سره څښمنه
تامې ننه زړه په سره پېزواندچې وڅاټه

خوشحال خټک

د مينې او ښکلا پيژندونکى رحمان بابا (پسول) داسې ستايلى :

لاس وپښې دې بې زېور ښايسته دي
د اهلال دى چې ليده شي په شفق کې
که په لاس د ګل اندامې سپين وښى دى

نازک خياله ، ښکلا ستايونکى شاعر حميد مومند آن دعارفانه تجاهل په وخت کې هم ګانې يادې کړي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا د ښکلیو د پاولیو شر نګهار دی
یاد عشق د لیونیو ، د ځنځیر
عشق د عقل په تدبیر چلاوه نه شي
په دې ناوې نه جوړیږي پسول دچا
په نګار د مکار (دهر) غلط مه شه
په بدر نګې ناوې پروت دی زري پسول
معزالله د پښتو ژبې یو بل شاعر ویلي :
صدف لاس په دعا ونیسي دا وایي
چې که ځای مې د ګوهر وستا پېزوان شي
اوپښتو ژبې د لرغوني دورې دویم قصیده ویونکی ښکلا خیاله شاعر اروابناد ښکارندوی غوري خو له ټولو مخکې فرمایلي وو او لاهغه وخت یې (پسول) ښه پیژانده لکه :
لکه ناوې چې سور ټیک په تندي وکا
هسي وګاڼل غټولو سره پسولونه
د سندرو پاچا او پښتني فولکلور پیژندونکی شاعر بهایي جان هم په مینه پېزوان پرسرو لبو لیدلي او نا ببره یې دا غږ له خولې وتلی دی چې :
اینه په لاس کې واخله سترګې تورې په کجل کا
پېزوان پر لبو سپور دوارې زلفې اولوول کا
الفت صاحب له پېزوان سره الفت کړی دی ، وایي چې :
مور دې مېچنې ګرزوي خور د منګې ډکوي
ته سور پېزوان غوارې د سرو زرو له هاره سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل(۱۸)

شکل(۱۹)

نرخونه ، جرګې او قومي لارې (اصول)

(له کلي وو ځه ، له نرخه نه) (نرخ) هغه ځانګړې لارې او اصول دي ، دلته د لارې ، تيرې او يو اصل نوم دی ، هغه (اصل) چې له لرغونو زمانو راپاتې دي ، د خلکو د بې دريغه تجربو محصول دی او د همدغه اصل له مخې ډېرې ګوډې او ماتې وربانديې سمې شوې دي . نرخونه ، جرګې او قومي لارې ، د ولسي درنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سپیڅلو ، پوهو او نامتو ازمویل شویو رامنځته شوی وي ، نرخونه د ولسونو ازمویل شوې تجربې دي چې دوختونو په اوږدو کې راپاتې دي او عقیدوي سپیڅلتیا لري ، نرخونه داسې ولسي قانون دی چې د ژوند د درنښت او پاینښت سبب کیږي . هر نرخ یو ولسي (سنت) دی ، سنتونه باید مات نشي ، له بده مرغه پدې کلونو (۱۳۶۰ - ۱۳۹۰) کې مات شول .

چیرې یو څلی ورانیږده

ماویل چې وران یې نه کړې

بیا جوړیدلی نه شي(اجمل خټک)

د یو لیکوال په وینا : (په کلیو او بانډو کې د قومونو تر منځ د نرخ او لیارې په نوم یو عمومي قانون وجود لري، د کلیو او بانډو ټول خلک په دې مجبور دي چې د دغو نرخونو او لیارو چې د قام په منځ کې د یو قانون بڼه لري .... نرخ او لیارې یو غټ مفهموم لري چې د قبایلو د ژوندانه په چوکاټ کې د ټولو جرمونو حدود او جزاګانو اندازه وربانديې معلومیږي) او ټول حقوقي تعاملات ړرکې مراعاتیږي . جرګې زموږ په پښتني ټولنه کې هغه غونډې دي چې د پښتني نرخونو په واسطه شکل او بڼکلا پیدا کوي ، همدا جرګې دي چې مدني ،کلیوالي او بشري نرخونه او پریکړې عملي کوي .

د جرګو خلک درانه وي ، پښتانه وي

په خبرو باندې پوه ، په خوی رانه وي

نرخونه ، قومي لارې دي چې په ټولو پښتنو کې شته ، خو په جنوبي ولایتونه کې په تېره بیا په (احمدزیو ، منګلو ، ځدرانو ، ګزربزو ، وزیرو ...) کې لاتر اوسه دغه نرخونه ژوندي دي چې څو به یې دلته راوړو :

د نرخ پیدایښت :

دودونه او بیا (نرخ) د بشریت له پیدایښت سره تړاو لري ، ځکه یوائې د الهي سنتونو دي چې تل پاتې وي او نېټې یې څرګندې وي ، خو د نرخونو تاریخ مشخص نه دی او خورا لرغونی تاریخ لري او پښت په پښت تر نن پورې رارسیدلي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نرخ ارزښت :

نرخ يوه ولسي پريکړه ده . (نرخ د ارزښت په برخه کې د اټکې د غور وړ دی چې ځوک بايد په څه تيری ونه کړي ، د دې لپاره چې د تيري مخه ونيول شي او زياتو بديو ته لاس وانه چوي نو ددې ظالم د تيري د پاي ته رسولو لپاره د کلي او قام مرکه جوړيږي او په موضوع باندې هراړه خيز غور کوي ، د نرخ له مخې تيری کوونکی ملامتوي او د نرخ په اساس دې ته اړ کيږي چې مقابل لوري ته د خپلو بديو پور ورکړي .نرخ قومي پريکړه ده ، کله چې يوه پريکړه په ولس کې کاميابه راووځي نو هغه پريکړه د راتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کيږي نرخ ځوک ماتولی نه شي ، که يې مات کړي نو کبرجن ګڼل کيږي ، په پښتنو قومو په تيره په (منګلو) قوم کې نرخونه هغه (تړې) دي چې د هر څه لپاره (ژوندي او مړي) لپاره شته . د خلکو تجربې که په طب او يا نورو برخو کې دي ، له هماغه پخواني ژوند څخه اوسني عصري طب او د ژوند نورو برخو ته راغزيدلي دي ،د يوليکوالل په وينا ، (د توجه وړ خو داده جې په اکثرو مواردو کې د عاميانه طب اصول په اکثرو قديمو طبي متونو کې هم صدق کوي ، همدارنګه د نن ورځې پوهان د نارغيو په لړ کولو کې ددارو بوټو په موثريت او بهتروالي قايل دي او دغه دواوې له عصري کيمياوي دواوو څخه ښې ګڼي پښتنو هم د ژوند په پراخه برخو کې تجربې کړي لکه تجوم ، مالداري ، بزګري ، طبابت ، معماری، .....موږ به د طب په برخه کې د هغو ناروغيو نومونه واخلو چې خلکو ورته د تجربو له مخې نومونه غوره کړي او بيايې د تجربو له مخې د درملو د تومنې لارې هم موندلې دي . دغه ناروغی : (شری ،کوي ، توره تبه ، دپښو تواښ ، د مغزو کمزوري ، دويني لړوالی د ځان قوي کول ، بريښ ، باد ، د غاښ خوږ ، داغونه ، دهډکوماتېدل ، دسترګو تخنېدل . شنځی ، تړوخلې ، پړسوپ ، غولنګی ، شني ، د غوږ وخوږ ، خری ، ګېزان او ګوزار ، د وينې بهيدل ، مرګان ، په اور پاندې سوزيدل ، پمن کېدل و د تبې او خوږو ورکېدل ، د نوم وتل ، ژبې ، د لاسو او پښو چاوېدل ، د زيړي نيول ، د ژبې خوږنېدل ، د پوزې بنديدل ، د نوکانو لوېدل ، په مخ باندې د سپينو دانو ختل ، د ماشومانو د پوستکي چاودردل ، پړکه ږ د ټول وجود درد ، د سترګو درد ، د سترګې ګل ، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوتې لګيدل ، کجيران ، قبضيت ، له لوړ ځايه لويدل ، دسپي خوړل ، د زړه درد ، د مرۍ (غاړې) درد ، د هډو کي د پيوند وتل ، د ماشومانو د کلي وتل ، د پوزې وينې کېدل ، د سر د ويښتانو تويدل ، ګزکي ، د غاښو پاکوالی و د زخمې ورکېدل ، غتمه دانهو د ګولۍ زخم ، د باه قوت ، زېړه تبه ، د کمزورې ورکول ، د ګرميورکول ، ويلي ، د وينې درول ، دغاښو برښ ، پټ خوږ ، د ګيډې پړسوب ، په ژمي کې ځان تور ساتل ، د ملا درد ، سر درد ، د ماشوم تږخله ، د ماشوم چاغوالی ، د غالبوزې (غومبسې چيچل) نري رنځ (سل) پيچ ، ټکی بخار ، داشتها پيدا کېدل ، سوزاک ، دډوډۍ هضمول ، مردارې دانې د کلمو درد ، د ګېډې چينجی ، دګيډې خوږ ، د سترګې وتل ، دلري او کلمو وتل ، د ملا درګونو وتا ، ماشره ، ستونی درد ، سپونی ، د ماشوم د غوږ درد ، سنه درد ، کانګه ديدونظر .... ډېرې نورې ناروغې هم شته چې د خلکو د تجربو په بهير کې تداوي کيږي . په حقيقت کې : (پخوانی د طب علم هم د نيمې مادي فولکلور يوه مهمه برخه ده ، طب او طبابت په نړۍ کې ډېرې پخوانۍ زمانې راهيسې رواج لري او د طبيعي بوټو او نورو طبيعي څيزونو څخه يې ګټه اخيستله ....) هر کله چې رنځونه د انسان سره سم زيږيدلي دي په دې وجه هغه ددې علاج د پاره وخت په وخت د داروګانو د جوړولو اولټولو زيار باسي د انساني ژوند په شروع کې به د بېلابېلو رنځونو علاج په جادو او کوډو کاوه . زموږ کلي وال طب او علاج په دريو برخو کې وېشل کيږي : يو علاج د بوټو ، حيواني او مدني موادو په ذريعه کولی شي ، بل علاج دم ، تعويز ، نذر ، صدقه ، خيرات ، فال ، نجوم ، روايات ، زيارت او نور دي . دربيم علاج کليوال عمليات دي لکه د ملا بآد : د پښتنيوو درد ، قلنج ، نوم (نو نيول) سرخوږی ، د هډو ماتېدل او داسې نورو د پاره د ښکر لګول ، د جوکو (ژورو) لګول و د هډو کو وروستل ، د ګډو پوستکي اچول او داسي نور کليوال عالجونه شته ، خو زيات علاجونه به بوټو په ذريعه کولی شو) خوشحال خان هم د خلکو اود خپلي دغه تجربې ديو مستقل کتاب (طب نامه) په نامه وړاندې کړی دی او دغه تجربوي طبابت يې د نظم په خوږه ژبه بيان کړی دی ، د هر تجربه انداز کې تشريح او ومعرفي کړی هم دی . داسې ولی شو چې خوشحال

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان ختک یو حاذق حکیم او مستند طبیب و نوموړي طب نامه په (۹۴۵) بیتونو کې وړاندې کړې ده او په پیل کې یې د بوټو د ارزښت په برخه کې فرمایلي دي .

په دوارو کې چې ښه نیت دی
دارو نه وي عبادت دی
عبادت په روغ صورت شي
ګنه کله عبادت شي

خوشحال خان په دغه اثر کې ګڼې نسخې ښودلي دي ، لکه :

په لوی طب کې مې لیدلي
بیا په خود مې ازمایلي .....
چې اول سحر شي پاڅه
د مولاو درته خاصه
اودس وکړه خاص الخاص
ته چې نوې وضو وکړې
دوه رکعته لمونځ بۀ وکړې
مناجات وکړه مولاته
وشافي علم مولاته
اوبه واخله ته له شهر
په ګوشه له تمام شهره
اسم ولوله زرځله
په حضور د زړه په ځله
چې یا حي یا قیوم دی
و هر چاوته معلوم دی
وهر چاوته معلوم دی
دا اوبه ورباندې دم کړه
زر یې نوش په هغه دم کړه
بیا سبا وکړه دلبره
دارنګ کار دزړه له سره
بل سبا دې بیا هم وشي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا صحت به په دانه شي .
(طب نامه ۴۳ – ۴۴ مخونه)
خوشحال بابا د بوټو د تجربو ترڅنګ ، آن د کابل د هر د ښېګڼو او په انسان باندې د هغو د اغېزو تجربه هم کړې ده ، وايي .
په څلور ه کې ښه بهار دی
تابستان سړی غم خور کاندې لاغر
ډېر نعمت په وخت د مني پيدا کيږي
لکه سيل ، تبه ، قولنج بلا بتر ...
که موږ وغواړو د بشريت د فولکلوري طب او بيا پښتنو د تجربوي طب په کيفيت ښه پوه شو ، نو لازمه ده طب نامه مطالعه کړو ، د نورو ګڼو نسخو له جملې به داشتها په برخه کې
يوه نسخه دلته راوړو :
اشتهال لره څو څيزه
مجرب دي له تميزه
قرنقل څلور درمه
مستکي ورسره سمه
شل درمه سونډ هم بويه
واړه ښه ميده ورسويه (وسولوه)
واړه ښه سره ګډوډ کړه
يو کف هر کله ناشته خوره
په طعام پسې يې ته خوره
اشتها به دې رسا وي
طبيعت به دې رسا وي
شودې پۍ دوه درې لونګه
اوس پرې ګډ کړه له فرهنګه
که ناشتهيې هر صبا خوري
ښه اعلی دی که تل دا خوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۰)

۲- د خلکو انګېرنې :

انګېرل يو ډول احساسي نا څرګند درک دی چې له طبيعت او ژوند پېښو سره د مخامخ کېدو په وخت رامنځ ته کيږي د (ولسي او امي روايا تو دغه خواره واره موضوعات په دوی کې له يو نسل نه بل نسل ته په داسې حال کې رسيدلي چې ياې عملا ليدلی او ياې اوريدلی د کليو او بانډو په خلکو کې دغه روايات په بېلابېلو بڼو او ډول ډول رنګو سره د يوې تجربې له مخې اجرا کيږي ، په دې ولسي روايتونه باندې بانډوال (په تيره سپين ږيري او سپين سرې) ښځې ښې پوهيږي .

دغه انګېرنې د ژوند په ډېرو ډګرونو کې شته ، لکه : (مذهبي ، روايتي ، تجربوي او ...)

موږ به په لنډ ډول سره په هره برخه کې معلومات وړاندې کړو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۱)

الف : مذهبي انګېرنې :

مذهبي انګيرنې د خلکو د عقيدو او تجربو له يو شوي (mix) باور څخه را منځته کيږي

دا ډول انګېرل هم مذهبي او هم تجربوي پوهنې دي چې د ژوند په اوږدو کې رامنځته شوي وي او دوام يې کړی وي . لکه :

(په شپه کې د نوکانو نيول ، دستوري يا ستورو ليدل ، د لمر او سپوږمۍ تندر نيول ، د پيشو (پيشکې) وژل ، د ډوډۍ يا دسترخوان پر سر د بسم الله ويل او نه ويل ، په کوټه کې د نوکانو اخيستل ، عکس يا تصوير (انځور) ته مخامخ لمونځ کول او نه کول ، د ډوډۍ او دسترخوان خورېدل ، د لمانځه مخکې تېرېدل ، پر ليکل شوي کاغذ پښه ه ايښودل نورې ، د يتيم نه ازارول يا ازارول ، د زلزلو په وخت کې اوه ګامونه اخيستل .... دا او داسې نورې ډېرې انګيرنې چې د خلکو د تجربو او باورونه په سمسور بڼ کې له ډېر پخوا راپاتې دي .

د مذهبي انګېرنو د تجربې انګېرې :

پورته راوړل شوې انګېرنې که وګورو لومړی د خلکو په دود کې موجودې وي . بيا وروسته ددين او مذهبي تړاونو له امله لاډېرې پياوړې شوي دي . که چيرې

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو (ښه يا بد کار) چې ټولنيز منفي يا مثبت ارزښت او اغېزو ولري په (يو ديني مذهبي) چوکات کې واچول شي نو پر خلکو يې اغېزې لا ډېرې لويږي ، ځکه نو د مذهبي انګېرنو تجربې انګېزې د خلکو له دوامراه تجربو سره تړاو لري . د (لمر او سپوږمۍ توريدل يا تندر يا د زلزلې پر وخت اووه ګامونه اوچتول او ...) هم په دوديزه فولکلوري تجربوي ژوند او هم علمي او مذهبي پوهنو کې جلاجلا مفهوم لو مضمون لري . د جغرافيې د علم له پلوه د (لمر نيولو ته (کسوف) لمر تندره) او د سپوږمۍ نيولو ته (خسوف) (سپوږمۍ تندر) ويل کيږي . خو د مذهبي او فولکلوريکو پوهنو له مخې ، د بندګانو د ګناهونو سزا لمر ته ورکول کيږي ، دغې فولکلوريکې پوهنې هغه وخت زور او قوت موندلی چې د مذهب له پلوه د انسان او مومن له عقيدو سره تړاو پيدا کړی دی . دغه انګيرنې کله ښې او کله بدې وي ، په لانديې ډول به دغه انګېرنې راواخلو :

- په دسترخوان ډېرې خبرې نه کول
- کوچنيانو ته د جنازې يا (مړي) نه ورښوول
- سپي په کور کې نه ساتل
- د پيشکې نه وژل
- په شپه کې د پيشکې نه وهل يا پيشتې نه ويل
- په شپه کې په هديره نه ګرځېدل او دلرګي ياميوګي نه ټکول .
- د لمر او سپوږمۍ تندر
- د لمانځه مخکې نه تېريدل
- له شاه د نورو په پښور ورختل
- دساه غوښتل (د نانځکو لپاره)
- د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل
- په هر کار او په تېره ډوډۍ باندې د بسم الله ويل او نه ويل
- قبلې ته پښې غزول
- پړمخې نه ويده کېدل
- د ماښام او مازديګر تر منځ نه ويده کېدل او .....

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل (۲۲)

د ځينو انګېر نو شننه :

په هره انګېرنه کې دانسانانو بيا پښتو (د تجربو ، عقيدو او پوهنو) قوت او متره موجوده ده او هره انګېرنه له همدغه درې اړخونه د پام او تجربې وړ هم دی ، يو ، دوه ، درې بيلګې به يې راوړو :

الف : (دماښام او لماز ديګر ترمنځ نه ويده کېدل) :

که چېرې د خلکو دغه انګېرنه د تجربو له مخې وګوور نو راته ثابته بۀ شي چې په فولکلوري او نبوي او نني طب کې اوس دغه ټکي ته پوره پاملرنه کيږي ، له څوارۍ خونو:

۱) د عبادت وخت له منځه ځي ، ځکه لمازديګر کې د عبادت ښه وخت دی .

۲) د کار او غريبۍ وخت ګډل کيږي .

۳) د هواخورۍ او سپورت شيبې له منځه ځي .

۴) له طبي پلوه دغه خلک کېدای شي ليوني هم شي .

۵) له اروايي پلوه غوسه ناک او ګوشه نشين وي .

۶) دشپې له خوبه پاتې کيږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷) د عمر د لنډوالي سبب کیږي .

ب : د ځنکدن اوږدېدل او لنډېدل :
که دیو سړي ځنکدن ډېر اوږد شي نو داسې خلک وایي چې نوموړی ډېر ګنهګار دی او دبې ګناه سړي ځنګدن ډېر لنډ دغه جز د خلکو د تجربو محصول ده چې عقیدوي لوري هم لري او مثالونه یې په ژوند کې لیدل شوي دي .

شکل (۲۳)

ج : پښې قبلې ته نه غزول :
هغه څوک چې راستان ته او په په ښې اړخ ویده کیږي ، هغوي تل ښه او آرام خوب کوي، ځکه له طبي پلوه ښه ساه اخیستلای شي ، او له عقیدوي پلوه پیغمبر (ص) دا ډول خوب غوره بللی دی او قبله د مسلمانانو عبادت ځای دی ، ځکه نو د پښو غزول د درنښت وړ اشخاصو ، لویانو او عبادت ځایونو ته ښه نه دي . پښتو لنډۍ هر ډول مضمون لري : (په لنډیو کې لوی مفهوم پروت دی او د پښتنو د ژوندانه هنداره ګڼل کیږي) (انګرني ، ۱۴۶ مخ)
لنډۍ د اوس هنر دی ، د اهنر داسې مثال لري لکه بلوه ډېوه چې ځای یې معلوم نه وي ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې چېرې ده او وخت يې معلوم نه وي چې د کله راهيسې بله شوې ده ، خو پښتانه نسلونه يې په پېړيو پېړيو ته سپاري . لنډۍ د ولسونه د ذهنيت ، کلتور او تمدن هنداره او دهغو د ذهني او خارجي شرايطو ، تصوراتو ، اجتماعي روابطو او هر ډول ګډو خصوصيات انعکاس دی ... د ولس فکر ، هوښياري ، ملي تاريخ ،اجتماعي جوړښت او قوي ډول څرګند شوي دي) ځکه نو دخلکو تجربې څه په هنر او فن ، څه په عملونو ، اړيکو ، ټولنيزو روابطو او ... کې څرګندېږي له همدې امله دغه تجربې د پښتنو په ولسي هنر (لنډۍ) کې هم ځليدلي دي چې ددغو تجربو ننداره به د لنډيو په هنداره کې وګورو :

اجرو جزا د عمل حق ده .

څوک چې دنيکو عمل کړي نيکي به وړينه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شنه
نن مې د لاس باهو شرنګيږي
ګومان مې کيږي مسافر آشنا راځينه
نن مې د غم سترګه رپيږی
بيګاه به راشي ګرد وهلی شک بريتونه
نن مې د يار سره وعده ده
سترګې رپيږي ښکلی يار به وګورمه
په سر دې توره کاغې ګرځي
د جانان شپې ورځې پوره دی را به شينه
لاس دې تر زنې لاندې مه ږده
ستا به عادت وي ما به ورک کړي له وطنه
څپلۍ يې پر بل سپرې شوې
جانان مې نيت دد کن کړی رانه ځينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب : د مرغـانو، څلوربولـو (حيوانـاتو) او خزنـده ګـانو پـه برخـه انګېرنې :

د مرغانو ، حيواناتو او خزندوو په بآب انګېرنې ، فکر کول او تـانګېرل پـه ټـولـو خلکو کې شته ، آن په خوب کې د ځينو حيواناتو ليـدل هم جلا جلا مفهمونـه او تغيرونه لري . د بيلګې په ډول : په خوب کې د سپين آس ليـدل د انسـان د بخت او طالع بيدارېدلو مانا ورکوي ، همدارنګه د ښوربو او چاغو غوايانو ليدل د يو چا د دولتمندۍ زېرى ورکوي . د چاکور کې سپېږې پيدا کېدل (د بخت بـاز پـه اوږه کېناستل ، يا لاس توره پېشکه ښتېل) او نورې انګېرنې شته چې زموږ رابطه د ژيو له نړۍ سره ثابتوي .

انګېرنې :

۱) ښځه چرګه په اذان راتلل .

۲) جرګه د ماشوم په لاس کېنول .

۳) په سهارو ماسپښين او مازديګر کې د توتکې ليدل .

۴) شاپرک په سر تېرېدل .

۵) د سپېږې نه وژل

۶) پرمېزبانو ختل

۷) د ککوي (کونګ) بوم آواز .

۸) د سور لنډي يا چغال ناره .

۹) په کور کې د سوى ساتلږ .

۱۰) په کور کې د کوترو ساتل او دهغو الوزولو بدې اغيزې .

۱۱) دغوا د سر خوزولو ناروغي .

۱۲) لنګه غوا تر اوو ورځو له کوره نه ويستل .

۱۳) بې اودسه غوا نه لوشل .

۱۴) په غوا يا غوايي ناولې او به نه اچول .

۱۵) د هګيو چرګې ته د تودې ډوډۍ ورکول .

۱۶) د مار او لړم د پوستکو سوزول .

۱۷) د مېږې وزرې کول او نورې انګېرنې ......

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج : دوختونو ، ورځو ، مياشتو او کلونو په برخه کې انګېرنې :
۱) په سهار کې د شوم مخ نه ليدل .
۲) په سهار کې د تورې پيشکې نه ليدل .
۳) په سهار کې د ناولې مخ نه ليدل .
۴) د لمر په خوب ليدل .
۵) په مازيګر چاته اور نه ورکول .
۶) په مازديګر او شپه کې د کور نه جارو کول .
۷) د شپې يا مازديګر خوب نه کول .
۸) مازديګر ښېرا نه کول .
۹) د شپې سر تور سر (تشناب ته نه تلل) .
۱۰) د سه شنبې په ورځ سر نه مينځل .
۱۱) د سه شنبې په ورځ کالي نه نيول .
۱۲) چهار شنبه سفر نه کول .
۱۳) په چهارشنبه د نوکانو اخيستل .
۱۴) په شپه په کور کې د نو کانو اخيستل .
۱۵) چهارشنبه خال وهل .
۱۶) د جمعې په شپه د حيواناتو د غوجلې ښه پاکول .
۱۷) د جمعې په شپه نوی لوست نه اخيستل .
۱۸) د جمعې په ورځ کالي پرېولل .
مثالونه :
مازديګر کې په هنداره کې نه کتل :
د مازديګر وخت ډېر لنډ دی ، د مازديګر په وخت کې بايد په هنداره مخ ونه کتل شي ، دا ځکه چې عمر يې هم لنډيږي او له بلې خوا د مازديګر ژيړې وړانګې چې کله د هندارې په مخ لويږي نو له اروايي (رواني) پلوه د انسان په روان هم منفي اغېزې لري .

د : په بدن کې د ځينو نښو نښانو په برخه کې انګېرنې :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځينې نښې (خالونه) ، دانې او نښې شته چې خلک يې د نيمکمرغۍ او بد مرغۍ نښې بولي ، دروزي پراخوالی او کموالی هم ورپورې اړوندوي . لکه :

- پيوسته وروځې .
- د لاس د روغيو د ليکو ارتوالی .
- د ماشوم د ګوتو په باره کې .
- په سينه تور داغ .
- دبدن په کيڼ اړخ کې تور خال .
- په تندي باندې ګونځې .
- دسترګې په سر د زخې راختل .
- په مخ تور داغ ، تور خال يا تور ټکی او نورې ....

شکل (۲۴)

د بېلا بېلې يا متفرقه انګېرنې :

انګېرنې په افسانو ، کيسو ، حکايتونو او د ژوند په ډېرو اړخونو کې شته آن د ژوند د خوشحالتيا په برخه کې ،لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خوشحال سړي خبرې کول يا دهغه جامې اغوستل د خلکو په روان مثبتې اغيزې لري ، وايي د يو پاچازوی ډېر ناروغه شو ، د دنيا طبيبان يې ورپسې ولټول ، ملايان يې ستړي کړل ، په زيار تونو يې وګرزاوه ، خو بيا هم دده زوی ښه نه شو ، او تل يې د خفګان څادر په مخ را غوړېدلی و ، يو با تجربه سړي ورته وويل ، پاچا صاحب که غواړې ستا زوی ښه او خوشحاله شي نو د يو خوشحال سړي (چوپان) جامې ور واغونده نو ستا زوي به ښه پاچا ټول ځايونه ولټول ، په پای کې يو شيون يې له لرې وليده چې له ځانه سره ناځي او خوشحالي کوي ، خو چې دوی ورغلل چې جامې يې راوړې نو که ګوري هغه جامې نه لري .

نور کالي او جامې نه اغوستل :

زموږ پښتانه تور کالي اوجامې نه اغوندي ، په پکتيا کې داسې عقيده موجوده وه چې که څوک تورې جامې واغوندي نو هغه به حتما ناروغه کيږي ځکه نو دغه کرکه د تورو

جامو په برخ کې شته له اروايي پلوه هم غمجن خلک تورې جامې اغوندي په يوه لنډه کې راغلي تورې جامې به په تن نه کړم يو کال مې کړې وي درنځ کڅوره ومه .

تور رنګ نه خوښول :

تور رنګ ته ډېر خلک په کرکه ګوري اتو بيا د نجلۍ لپاره خو تور رنګ عيب ګڼي لکه :

هلک که تور وي پروانشته

نجلۍ چې توره شي بنګړي دې خر څوينه ..

په توره لته وهل ، د چا تر منځ د تورې کتهوې تيرول ، د اورې ايرې مخ ته نه غور ځول اوداسې پع لسګونو او آن په سلګونو ټوټکې ، کرکې او انګېرې شته چې د ژوند په بېلابېلو برخو کې د خلکو او نسلونو د اوږد و تجربو محصول دي د زياتو معلوماتو لپاره وګورئ :

✓ د سر محقق علي محمد منګل (د پښتو ځينې فولکلوري روايات

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ✓ د ډاکتر زیور (انګېرني ، کرکې او کږنې .
- ✓ علي محمد منګل (فولکلوري ګلونه .
- ✓ د عبدالکریم پتنګ (د غرونو څوکې) او نور ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۴ – د شپږم څپرکي د موضوعات لنډيز:

۱) خرافات او ناوړه دودونه د خلکو (عوامو) د منفي رقابت په نتيجه کې را منځته کيږي .
۲) خرافات ملا ماتونکي دودونه دي .
۳) خرافات هغه ناوړه دودونه دي چې له فرد نه نيولې بيا تر اجتماع پورې بدې رواني ، ټولنيزې او اقتصادي ناوړه اغېزې لري .
۴) خرافات د افراط او تفريط په تله ، د فرد او ټولنې د کرکتر تلل دي .
۵) دغه دودونه ملا ماتونکي بارونه او باجونه دي جې د ټولنې د انسانانو په روحيه ناوړه اغېزې پرې باسي .
۶) هغه دودونه چې د خلکو د تجربو په بهير کې کامياب راوتلي وي ښه ، او نور يې خرافي او اضافي شيان ګڼل کيږي .
۷) په پښتني ژوند کې خرافات لږو ډېر شته لکه (ولور) او شګون ، جادو او ... يا کونډه واره ته په نکاح کول .
د خرافي دودونو د رامنځته کېدو عوامل :
۱) له لرغونو زمانو راغزيدلي ناوړه عرف (دود)
۲) بېسوادي او له تعليمه لرېوالی .
۳) په ټولنه کې د ناوړه اقتصادي حالت دوام او دسياسي ثبات نشتوالی .
۴) د نورو خلکو د کلتور تر ناوړه اغېزو لاندې را تلل .
۵) جغرافيوي حدود هم د دودونو په بدلون کې رول لري .
۶) لوبې هم د ښو دودونو په توګه د ولسونو مال ګڼل کيږي ، د ماشومانو ، خلکو او ولسونو تر منځ د نږديوالي غوره لامل کېدای شي .
۷) د لوبو د دوام علتونه دوه دي:
الف : د انسان (ماشوم) د فطرت برخه ده .
ب : لوبې دسيمه ايزو دودونو د ساتلو په نتيجه کې دوام مومي .
۸) د لوبو ته (لوبې)، ليبې، (ټوکه) او ټوکې ، (مستي) او نور نومونه ورکړ شوي دي.
۹) د (فولکلوري ګلونه) ليکوال علي محمد منګل ليکي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

لکه څنګه چې غذا ، اوبه ، موسيقي ، ښوونه او روزنه ، د بشر په ژوندانه کې په زړه پورې نقش او رول لري ، دغه شان لوبې او سپورت هم د انسان د ژوند يو ضروري جز دی
۱۰) هغه لوبې ډېرې په زړه پورې وي چې طبيعي بڼه ولري او د انسان له فطرت سره تړاو ولري ، لکه د ماشوم لوبې.
۱۱) لوبې رواني اغيزې لري ، يعنې د ماشوم په ټولنيز کرکتر جوړه او خوشحالي کې مثبت رول لري.
۱۲) لوبې د بدن پالنه او دروح روزنه ده .
۱۳) (ژاک لوک) چې د ماشومانو ارواپوه و ، تل به ددوستانو کره ورته او د هغو کوچنيانو سره به يې ښۀ روغبړ او آن لوبې کولې.
۱۴) پخوانيو يونانيانو ، سپارتايانو ، آريايانو او نورو قومونو او پښتو به د ماشومانو د زړورتيا لپاره هغوي لوبو ته هڅول لکه همدا اوس هم د نښې ويشتلو د غيږو نيول په پښتنو کې د او لاډنو دروحيې دلوړ ولو لپاره دي .
۱۵) د پښتنو ملي لوبې د سيمه ايز خصوصيت له درلودلو سره سره ملي ځانګړنې هم لري .
۱۶) اروا ښاد محمدظاهرشاه يو وخت د ماشومانو د ملي روزنې په برخه کې ويلي وو:
(هر څونه جې په ملي تربيه او اخلاقو کې کوښښ کوو هغو مره به په شرافت سره ژوند کوو!)
۱۷) اروا ښآد محمد ګل نوري چې يو ممتاز فولکورست و ، ويلي و : ... پښتنې او ملي لوبې چې د پخوانۍ زمانې څخه په دوی کې جاري دي ، مثلا ملي اتڼ ، خوسيو توپ ډنډه او نورې نورې لوبې) ...
۱۸) نادرشاه شهيد ويلي وو: (دلوب او سپورت وخت په ځوانۍ کې دی ، د يو ورزشکار د پاره لازم دي چې خپله ټوله قوه وساتي چې ددې قوې په ذريعې سره د ورزش وانتها درجې ته ورسيږي ، نو هر کله چې دی د خپلو قواوو په ساتلو سره مکلف سو ، نو لازمه ده چې د هر ډول افراط او اصراف څخه چې د اخلاقو د فساد سبب ګرځي پرهيز وکي ، هر کله چې ځوان په ځوانۍ کې خپل ځان په ښه ډول سره وساتي ، نو دی به هم د صحت له امله او هم د اخلاقو له حيثه په آينده ژوند کې خوشحاله وي.)
۱۹) لوبې ډولونه لري جې د سن ، جغرافيوي موقعيت ، ځوانۍ او لويوالي په کلونو کې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰) د عمر له پلوه په لاندې ډول دي:
a) د ماشوم والي لوبې
b) د هلکتوب دورې
c) د ځلمي توب
d) د ځواني.
e) د لوی سن او آن سپین ږیري توب.
۲۱) پخوانی او اوسنی لوبې ډېر نومونه لري چې متن ته مراجعه وکړئ.
۲۲) لوبې ځینې سیمه ایزې او ځینې ملي او ګډې وي او په لاندې ډول دي:
a) الف د ټولو ګډې لوبې
b) ځانګړې یا د یوې سیمې لوبې
۲۳) پسول یا ګانې ډېر ډولونه لري چې نومونه یې یاد شوي دي.
۲۴) دګاڼو د کارونې وختونه هم ښودل شوي دي.
۲۵) پسول کلتوري یو ارزښتمنه او ښایسته یوه ښه وسیله ده.
۲۶) پسلو د ښځو د خوښونې او ښایست یوه ښه وسیله ده.
۲۷) پسول د ښځو د خوښونې او ښآیست یوه ښهٔ وسیله ده.
۲۸) په پښتو ادب کې ګاڼه ځانګړې ارزښت لري.
۲۹) ګانه یه لنډیو کې تر ټولو ځلانده ځېره لري.
۳۰) د ګاڼو نونونه ډېر ښکلي او خاص پښتو دي.
۳۱) په سندرو کې هم د ځینو ګاڼو ځېرې راغلي دي.
۳۲) د پښتني پسول نومونه ډېر ښکلي دي لکه باهوګان ، بنګري ، امېلو ټیک ، نته ، چارګول ، امېل ، ګول ماخۍ او ....
۳۳) نرخونه . جرګې او قومي لارې هم پښتني غوره دودونه دي.
۳۴) نرخ هغه ځانګړې لارې او اصول دي چې د یوکلیوال منلي دود ارزښت لري.
۳۵) نرخونه ، داسې ولسي منلي قوانین دي چې دژوند د درنښت او پایښت سبب کیږي لکه د جګړو مخنیوی.
۳۶) نرخ ولسي پریکړه ده.
۳۷) د نرخ پیدا ښت د لرغونو زمانو خبرده ده.
۳۸) نرخ قومي پریکړه ده کله چې یوه پریکړه په ولس کې کامیابه راووځي نو هغه پریکړه در اتلونکي لپاره (نرخ) ګڼل کیږي.
۳۹) پریکړې د نرخیانو په واسطه تر سره کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۰) په پکتيا په تيره په منگلو کې د هر څه (وژول، يا نورو کارونو نرخونه بېل بېل باج او مصرف لري).
۴۱) تېږه (ډبره) هغه قرارداد او بنديز دی چې د دواړو دښمنو ډلو ترمنځ ايښودل کيږي.
۴۲) ننواتې هم يو پښتني دود دی په فارسي کې وايي: گردن نرمه شمشير نه بره) په پښتو کې (ماته غاړه ستونزې کموي) .
۴۳) د خلکو تجربې هم يو ډول دود دی د ژوند په اوږدو کې دغه تجربې صورت نيسي.
۴۴) د خلکو په تجربو کې (ټوټکې ، د خلکو انگېرنې ، روايتونه او نورشامليږي) .
۴۵) انگيرنه يو ډول احساسي درک دی .
۴۶) انگېرنې ډېر ډولونه لري لکه مذهبي ، د حيواناتو د انسان اړيکې ، انگېرنې دوجود او نورو شيانو له طبيعت او موسم سره د خلکو ارتباط او نور.....
۴۷) ټوټکې ، د خلکو ډول ډول تجربې او انگېرنې په پښتو ادب کې هم ځان ښکاره کوي لکه :
نن مې د لاس باهو شرنگيږي
يا مې يار مړ دی يا په لار دی را به شينه

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵ – د شپږم څپرکي پوښتنې:

۱) د خرافي دودونو ناوړه اغيزې په ګوته کړی ؟
۲) خرافات څه ډول دودونه دي ؟
په پښتني ژوند کې د څو خرافي دودونو نوم واخلی ؟
د خرافي د۴) ودونو درامنځته کېدو لاملونه په ګوته کړی ؟
۵) پـه خپـل کلتـور او فرهنـګ بانـدې د نـورو اغيـزې (مثبتـې او منفـي) څنګـه څېړی؟
۶) لوبې، د خلکو غوره دود دی که نه ؟
۷) طبيعي او ښې لوبې کومې دي ؟
۸) د پښتنو ملي او ځانګړې لوبې کومې دي ؟
۹) څو ډوله لوبې پېژنی؟
۱۰) کومې لوبې زموږ اصلي لرغوني پښـتني او کـومې لـه نـورو ولسـونو راغلـي دي؟
۱۱) توپ ډنډه او کرکيټ څه توپير لري؟
۱۲) د خوسي لوبه څه ډول لوبه ده؟
۱۳) ميلمه پالنه څه ډول لوبه ده؟
۱۴) په پښتنو کې ميلمه پالنه دود دی که فرض؟
۱۵) څه ډوله ګاڼه پېژنې؟
۱۶) د پسول کلتوري او ادبي ارزښت په ګوته کړی؟
۱۷) په لنډيو کې د ګاڼو څېره څنګه ځليدلې ده؟
۱۸) پښتني پسول ځانګړنې کومې دي؟
۱۹) کوم پسول خاص د پښتنو دی؟
۲۰) په سندرو کې د ځينو ګاڼو څېرمه کومه ده؟
۲۱) په ټامونو کې د ګاڼې څېره څه ډول ده؟
۲۲) اوربل څه ډول ګاڼه ده؟
۲۳) لونګين څه شي ته وايي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۵) الفت صاحب له پيزوان سره څه ډول مينه کړې؟
۲۶) نرخونه ، جرګې او قومي لارې څه ډول اصول دي؟
۲۷) نرخ څه وخت پيدا شوی دی؟
۲۸) په پښتنو قومونو کې په تيره منګلو کې نرخونه څه دول دي؟
۲۹) څوک مرکچيان وي؟
۳۰) آيا نرخونه په ټولو امورو کې يو شی دي؟
۳۱) توره سپينه څه ده؟
۳۲) خلوت څه ته وايي؟
۳۳) تېره څه ډول ده؟
۳۴) د خلکو د تجربو په برخه کې څه پوهيږي؟
۳۵) د کليوالي طب ارزښت په ګوته کړی؟
۳۶) خوشحال خان په نظر بوټي په طبابت کې څه ارزښت لري؟
۳۷) لومړنی سړی چې د فولکلور په برخه کې عملي هلې ځلې کړي څوک وو او د آثارو نوم يې څه وو؟
۳۸) دټوخلې ، قولنج ، ګيډې درد ، اشتها نه لرلو سل او نورو ناروغيو لپاره کوم بوټي په کاريږي؟
۳۹) انګېرنې څه ته وايي؟
۴۰) څو ډوله انګېرنې پېژنی؟
۴۱) د څو ډوله انګېرنو نوم واخلی؟
۴۲) سپي په کور کې نه ساتل؟
۴۳) د لمر او سپوږمۍ تندره څه ډول انګېرنه ده؟
۴۴) له شاه د نورو په پښو ورختل څه ډول تعبير وي؟
۴۵) په لنډيو کې د انګېرنو څېره څنګه ځلول شوې ده؟
۴۶) د مرغانو ، څلوربولو او خزنده ګانو په باب انګېرنې څه پوهيږي؟
۴۷) په کور کې د ځينو مرغانو ساتلو ارزښت څه دی؟
۴۸) ولې د هګيو چرګې ته توده ډوډې ورکوي؟
۴۹) په پښتو عرف کې دور څو نومونو واخلی؟
۵۰) دورځو دارزښت ، ښېګڼې او اغيزو په باب عرفي رايتونه کوم دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيتجه

د پښتنو فولکلور پېژندنې کتاب ، لکه بل هر تدريسي اثر له درې برخو رغېدلی دې ، لکه :
(مقدماتي ، متن او موضوع ، نتيجه ، نمونې او ماخذونو برخې)
دغه اثر شپږونو لري ، په لومړيو دوو نو کې د فولکلوري او ولسي پانګې ، پوهې او د فولکلور د ارې او اصل او پس منظر په برخه کې پوره معلومات وړاندې شوي دي .
په راتلونکو څلورو نورو ونو کې په فولکلوريکو صنفونو او په ځانګړې توګه پښتو فولکلوريکو ژانرونو د حدود او هندسي بڼې ..... په باره کې له مثالونو سره معلومات راوړل شوي دي په هر کې د مطالبو لنډيز د لاېينګار په ډول راوړل شوی او هر ته تمرين هم ورکړ شوی دی .
په اثر کې مهم اصطلاحات په پای کې تشريح شوي و د کتاب ماخذونه هم په ګوته شوي دي .
کتاب د محصلينو له سويې سره سم ليکل شوی دی او د هرې موضوع او مضمون سپيړنه شوې ده . د کلتور ، فولکلور او ټولو فولکلوري ژانرونه تعريفونه او مثالونه په واضح ډول سره شوي دي .
لنډه دا چې ، دغه اثر د څو پر له پسې کلونو د تدريس په نتيجه کې راټول شوی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نومونو (اصطلاحاتو) سپړنه

انټرپالوجي (Interpalogy) : کلتوري بشرپېژندنه .
استيتکي : ښکلا پېژندنه .
سايکالوجي : اروا پوهنه .
انتروپوس لوګوس : Anthropas lougus
کلتور پېژندونکی انسان
اسطوره : مفرده بڼه (هغه کيسه چې د انسان په باورونو د عقيدو پورې تړاو لري)
او اسطورې يې جمع ده .
آرياناويجه : د هغو پخوانو آريايانو ژبه ده ، چې له کوچېدو د مخه په يوه ځای
کې اوسېدل .
فولکلور سوسايټي (folklore Society) : هغه ټولنه چې په لومړي ځل انګريزانو
د فولکلور د راټولو لو لپاره جوړه کړه .
فولکلور ريکارد : هم يوه مجله وه او له فولکلور سوسايټۍ څخه وروسته د
فولکلور ټولنې موضوعاتو ته وقف شوه .
فولکلور ژورنال : هغه فرهنګي ټولنه ، چې د فولکلور د راټولو لو چارېې يې پر
غاړه وې
(۱۸۴۶ – ۱۸۸۷ز کلونو) را وروسته (ملي هنداره) د محمد ګل نور فولکلور
اثر .
ژانر : لرغونپېژندنه (باستان شناسي)

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندیزونه

پښتو فولکلور پېژندنه د دې هېواد د ګڼو ولسونو د کلتور او ولسي ژوند روښانه هنداره ده . لیکل شوی اثر د ډېرو کلونو د تدریس نتیجه ده .
د دغه اثر د بشپړولو او ښه لیکلو لپاره ډېرو ځای ونو ، خلکو ، ښځوا او نارینه وو ته مراجعه شوې ده . د اثر په لیکلو کې ما ډېروس کړی دی ، خو طبیعي خبره ده ، چې ډېرې نیمګړتیاوې به لري . د لابشپړولو لپاره لاندې وړاندیزونه لرم :
۱- د یوه هیواد په کلتور پوهېدل ، دهغه هېواد د خلکو په طبیعت او روان پوهېدل دي
۲- ولسي پوهه هر اړخیزه مطالعه غواړي .
۳- محصلینو ته ښايي ، چې د خپلې سیمې فولکلوري مرغلرې راټولې او خوندي کړي
۴- د محصلینو لپاره دې ولسونو ته د تګ لارې چارې برابرې شي ، چې څېړنې وکړي .
۵- د خلکو تجزیې ، پوهنې ، انګېرنې ، متلونه او د معنوي او مادي ارزښتونو د خوندیتوب لپاره دې هڅې وشي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذونه

۱- ابن سینا ، تمع (اووم چاپ) تهران ، خیابان فردوسي ، ۱۳۶۲ هـ کال – ۲۴۳ مخ .
۲- اثر عبدالحلیم ، پښتو ادب ، پېښور : اداره اشاعت سرحد ۱۳۷- ۳۷۶ مخ .
۳- اثر عبدالحلیم بآغ و بهار ، پښتو چاربیتی (قلمي) ، پېښور ، پښتو اکیډمۍ ، ۲۰۰۶ م کال ؤ، ۲۲۷ مخ .
۴- اڅکزی عبدالطیف ، پټه خزانه ، (دویم چاپ) کندهار ، د پوهني مطبعه ۱۳۳۹ – ۱۶۶ مخ
۵- احساس عبدالرحمان ، نری نری باران دی ، د کوچنیانو د فولکلوریکو سندرو ټولګه ړ پېښور : قصه خواني ۱۳۸۴ . ۷ مخ .
۶- ادیب عبدالکافی ، اولس مجله ، کویټه : ۱۹۷۷ م کال . ۱۲مخ .
۷- ارین پور . ا . ج . جامعه شناسي هنر ، کابل : ګوندي مطبعه ۱۳۶۴ کال ۹۷- ۹۸ مخونه .
۸- الفنسټن – مونټ ستوارټ د کابل سلطنت بیان (لومړی ټوک) د م . ج کاکړان او ن سوبمن (ژباړه) کابل : د پښتو څېړنو مرکز ۱۳۵۹- ۲۶۴ مخ .
۹- انصاري بایزید ، خیرالبیان (دویم چاپ) پېښور : یونیورستټی ، ۱۳۸۰ کال ۷۷۰ مخ .
۱۰- بابا عبدالرحمان ، دیوان پېښور : صبا خپرندویه ټولنه ۱۳۸۰ کال ۷۷ مخ .
۱۱- بخاري سید میر پادشاه قند مجله ، مردان : ۱۹۷۲ م کال ۱۸ مخ .
۱۲- بختانی ، عبد الله ، توربرېښ ، کابل : پښتو ټولنه ۱۳۴۷ هـ کال . د ج مخ .
۱۳- خوشحال خان او یو څور فرهنګیالي ختک ، کابل : د مرستې او پیوستون ټولنه ۱۳۸۰ کال ، ۱۱۴- ۱۱۵ مخونه .
۱۴- بختاني عبدالله د فولکلور پوهنې سمپوزیم (د مقالو مجموعه) کابل : د علومو اکاډیمی ۱۳۶۶ ، هـ ل کال ۸۱ مخ ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵- براگسنکی . ی . س . د تاجیکی ولسي نظم تاریخ ،مسکو : ۱۹۵۶ م کال ۲۴ مخ .
۱۶- برزین مهر عبدالعلي . ضرب الامثال و کنایات پېښور : قصه خوانی ، ۱۳۷۹ هـ ، ل کال ، الف مخ .
۱۷- بینوا عبدالروف پښتو متلونه کابل : د علومو اکاډیمی ، دولتي مطبعې چاپ ۱۳۵۸ ه کال ۷۷ مخ .
۱۸- پتنګ ، عبدالکریم ، د غرونو څوکې کابل : کابل پوهنتون مطّبعه – ۱۳۵۹ ه ، ل کال ۸ مخ .
۱۹- ترکان سید احمد ولسي سندرې (دویم ټوک) کابل : د قومونو او قبایلو وزارت نشرات ۱۳۶۶ هـ ، ل کال ، ۵۰ مخ .
۲۰- ترکي محمد قدیر (مردم شناسي) (جمله) کابل : پښتنو ټولنه دولتي مطبعه۱۳۱۵ هـ ، ل کال ، ۶۳ مخ .
۲۱- ترکی غلام محمد ، پښتو دودونه کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۵۳ هـ ، ل کال ، لومړی مخ .
۲۲- جلال نایبي ، محمد رضا ، دریګویدا سرودنو غور چاڼ (ژباړه) تهران : دا میر کبیر خپرونه . ۱۳۴۸ کال ، ۳۷۸ مخ .
۲۳- جلالي غلام جیلاني . طلوع افغان (مقاله) کندهار : ۱۳۱۷ هـ ، ل کال ۴ مخ .
۲۴- حبیبي عبدالحی ، پښتو ادبیاتو تاریخ (دویم ټوک (دویم چاپ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو خپرونه ، ۱۳۲۵ هـ ، ل کال ۱۵- ۱۶ مخونه .
۲۵- حبیبي عبد الحی د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړی او دویم ټوک (دویم چاپ) پېښور ړ دانش خپروندیه ټولنه ۱۳۸۴ هـ ، ل ۴۴۲ مخ .
۲۶- حبیبي عبدالحی د خلکو تجربې (تفریظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی . ۱۳۵۶ هـ ، ل . کال لومړي مخ .
۲۷- خاورې غوټۍ . د پښتو شفاهي ادبیات (شکل و مضمون) کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۶ هـ . ل . کال . لومړي مخ.
۲۸- ختک خوشحال ، کلیات پېښور : دانش خپرندویه ټولنه ، ۱۳۴۰ هـ ل کال ، ۴۳۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۹- همیش خلیل طب نامه : لومړي چاپ (مقدمه) پېښور : یونیورستي . ۱۹۷۵ کال ، ۲۰ او ۲۱ مخونه .
۳۰- ختک عبدالقادر ، ګلدسته (ژباړه) کابل : د علومو اکاډیمی ، ۱۳۸۳ هـ ، ل کال ۲۷۲- ۳۳۲ مخونه .
۳۱- داود- داورخان ،خوشحال او فولکلور ، پېښور اکاډیمی ۲۰۰۶ م کال ، ۶۰ مخ .
۳۲- دوست محمد ، فولکلوري ګېډۍ پښتو ټولنه ، دولتي مطبعه ۱۳۵۵ هـ ، ل کال ، ۶- ۷ مخونه .
۳۳- د پښتو ولسي ادب لارې ، کابل : پښتو ټولنه . دولتي مطبعه ۱۳۵۶ کال . ۱۴ مخ .
۳۴- د پښتو ولسي ادب لارې ، (دویم چاپ، پېښور : دانش خپرندویه ټولنه ۱۳۸۴ مخ .
۳۵- دورانۍ مومنه ، د ملنګ جان په اشعارو کې فولکلوري عنعنې . کابل : ۱۳۸۵ کال ۲۹ مخ .
۳۶- ډارمستتر جیم . د پښتو نخوا د شعر هاروبهار کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۶ هـ ل کال . ۱۶ مخ .
۳۷- رشاد عبدالشکور چسته او سسته قافیه (لکرنوټ) کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی . پښتو څانګه ، ۱۳۶۴ هـ ل کال . ۱۲ مخ .
۳۸- رښتین صدیق الله د پښتو ادبیاتو تاریخ کابل : پښتو ټولنه ۱۳۵۲ هـ ل کال ۳۰ او ۳۱ مخونه .
۳۹- رسا سید رسول . ارمغان خوشحال (سریزه) پېښور : یونیورستي ز ۱۹۶۴ هـ ل کال ۱۷ مخ .
۴۰- رسا سید رسول د ژوند سندره . (دوویم چاپ) پېښور : د پښتو چیړنو او پراختیا مرکز ۱۳۸۵ هـ ل کال ، ۱۲۶ مخ .
۴۱- رفیع حبیب الله ژبپالنه کابل : پښتو ټولنه د ژبو او ادبیاتو مرکز ګوندي مطبعه ۱۳۶۱ هـ کال ۷۷ مخ .
۴۲- رفیع حبیب الله د خلکو سندرې . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۶۰ هـ ل کال ۸۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴۳- روهي محمد صديق د ځيړنې لاربنود . کابل : پښتو ټولنه دولتي مطبعه ۱۳۴۵ هـ کال ۱۰۳ مخ .
۴۴- روهي صديق ادبي څېړنې ننګرهار : د ننګرهار پوهنتون نشرات ۱۳۶۰ هـ ل کال . ۱۸۲ مخ .
۴۵- روهي محمد صديق فولکلور پيژندنه کابل : دعلومو اکاډيمی : دولتي مطبعه ۱۳۶۸ هـ ل کال ۱۷- ۱۸ او ۳۵ مخونه .
۴۶- زغم احمدشاه پښتو چاربېته کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی .
۴۷- زلمی محمد ولي : د کندهار مشاهير (صوفيان ، عارفان او مزارات . کندهار ، اطلاعات او کلتور ، ۱۳۴۹ کال ۱۰۷ مخ .
۴۸- زيار مجاور احمد شاه پښتو شعر څنګه جوړيږي ؟ کابل : د اطلاعاتو او کلتور وزارت خپرونه ۱۳۶۹ کال . ۱۳۵ او ۳۶ مخ مخونه .
۴۹- زيور، زيورالدين ، انګېرنې ، کابل : د کابل پوهنتون مطبعه . ۱۳۶۴ ه کال . ۷ مخ .
۵۰- سيار وسيع الله ، به پښتو ادب کې ورنه ، کابل : کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځی ، پښتو څانګه . ۱۳۸۶ ه ل کال . ۳۱ مخ .
۵۱- سيال کاکړ ولي محمد ، فولکلوري سوغات کويټه ۱۹۷۸ . ۳ مخ .
۵۲- سيال کاکړ ، پښتني فولکلور ، کويټه : اسلاميه پريس .
۵۳- پښتو ادبي دنيا کويټه : تريتو چاپ ۱۹۷۰ م کال د ص مخ .
۵۴- شاکرنوراحمد ،بديع وبيان(دريم چاپ)کابل:کابل پوهنتون ۱۳۵۵هـل کال۱۲مخ .
۵۵- شاعرجمال،عقل تمام،پېښور:قصه خوانی.اسلاميه مطبعه۱۹۷۰ کال ۲۴ مخ.
۵۶- شعوراسدالله،چاربيتي هاي ولسي پشتوکابل:دولتي مطبعه۱۳۵۷ه ل ۱۱ مخ .
۵۷- صافي ضمير ، پښتني سندری(دويم ټوک)کابل:پښتوټولنه ۱۳۵۵ه ل کال ۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵۸- صاحبزاده حمیدالله کاکړی لنډۍ ، پېښور : یونیورسټي . ۱۹۶۷ م کال . ۱۴ مخ
۵۹- طاهر محمد نواز ، آدم خان او درخانۍ (سریزه) پېښور : پښتو اکیډمي . ۱۹۵۹ کال . ۷ مخ .
۶۰- روهي ادب (لومړی چاپ) پېښور : پښتو اکاډیمي . ۱۹۸۷ . ۶۴۰ مخ .
۶۱- پښتو ضرب الامثال ، پېښور : پښتو اکاډیمي . ۱۹۷۵ م کال . ۵۵ او ۶۷ مخونه
۶۲- ټپه او ژوند ،پیښور : پښتو اکاډیمي . ۱۹۸۰ کال ۳۱- ۳۵ مخونه .
۶۳- طالب احمد ین . چاربیتي او منتخب رباعیات پیښور : قصه خوانی ۱۹۹۸ کال ۶۰ مخ .
۶۴- عبدالقادر . د فکریون پېښور : قصه خوانی ۱۹۶۴ م کال ۲۰۵ مخ .
۶۵- عطاالله قاضي . د پښتو تاریخ لومړی ټوک . کابل : د دفاع وزارت مطّبعه ۱۳۵۶ ه ل کال ۳۶۳ مخ .
۶۶- عطایي محمد ابراهیم د پښتو پر شفاهي داستان یوه تخلیلي څېړنه . کابل : دولتي مطبعه ۱۳۷۰ کال . ۵۱ مخ .
۶۷- فرهنګ مردم (مجله) کابل : د علومو اکاډیمی ۱۳۶۴ کال . ۱۲۳ مخ .
۶۸- عمید حسن . فرهنګ عمید (دویم ټوک) (۲۵ چاپ) تهران : دامیر کبیر انتشارات . ۱۳۸۱ ه ل کال . ۱۵۴ مخ .
۶۹- غلجی ملګری غلام محي الدین . پښتنې ملي اتڼونه او نڅاوې : کابل : پښتو ټولنه . د فولکلور او ادب ټولنه . ۱۳۵۲ کال د الف مخ .
۷۰- غروال محمد عارف ، غرنۍ سندرې کابل : د علومو اکاډیمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۲۱ مخ .
۷۱- فردوسي ابوالقاسم از فردوسي بیاموزیم . کابل : کابل پوهنتون . ادبیاتو پوهنځی خپرونه ۱۳۶۱ ه ل کال . ۹۸ مخ .
۷۲- فرهادي روان د خلکو تجربې (مقاله تقریظ) کابل : کابل پوهنتون د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی ۱۳۵۶ ه ل کال . ۹ مخ .
۷۳- ملنګ جان دملنګ جان خوږې نغمې (غورچاڼ) ننګرهار ، د ننګرهار فرهنګي ټولنه ، ۱۳۷۶ ه ل کال . ۶۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷۴- لايق سليمان پښتو لنډۍ (سريزه) کابل : د علومو اکاډيمی . ۱۳۶۴ ه ل کال . ۴ مخ .
۷۵- منګل علي محمد فولکلوري ګلونه : کابل : دعلومو اکاډيمی دولتي مطبعه ۱۳۶۰ ه ل کال . ۲ مخ .
۷۶- د ننګ کيسې کابل : د علومو اکاډيمی . ۱۳۸۴ کال . ۲۰۱مخ .
۷۷- منګل علي محمد ولسي پوهنه (کابل مجله) کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۶ کال . ۳۷ مخ .
۷۸- منګل علي محمد ، فولکلوري ګيډۍ کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۵۵ کال . ۱۲۹ مخ .
۷۹- منګل علي محمد ، فولکلوري ګلونه . کابل : د علومو اکاډيمی ، دولتي مطبعه ۱۳۶۰ کال . ۱۴۳- ۱۴۴ مخونه .
۸۰- منګل علي محمد . د پښتو فولکلوري روايت ، . پېښور : قصه خواني . ۲۰۰۷ کال لومړی مخ .
۸۱- مومند مجاور احمدشاه لنډۍ . کابل : د علومو اکاډيمی . ۱۳۶۴ کال . ۱۳ او ۱۴ مخونه .
۸۲- ناصر نصرالله . دپښتنی فولکلور د چاپي مجموعو څېړندود کابل : د علومو اکاډيمی ۱۳۸۳ کال ۹۰- ۹۱ مخونه .
۸۳- نېژدې مصطفی : پښتني فولکلور کابل : د علومو اکاډيمی دولتي مطبعه ۱۳۶۵ کال ۱۰ مخ .
۸۴- نوري ګل محمد . ملي هنداره (لومړی چاپ)پېښور : قصه خوانی . ۱۹۷۱ کال . ۱ او ۲ مخونه .
۸۵- ملي سندري (سريزه ؟) کندهار : ۱۳۳۰ کال . لومړی مخ .
۸۶- ملي لوبې . کابل : پښتو ټولنه . ۱۳۲۳ کال . ۲۰ مخ .
۸۷- هدايت صادق . نيرنګستان (دريیم چاپ) تهران :داميرکبيرخپرونه ۱۳۴۲ کال .۱۴مخ.
۸۸- هدايت صادق . نوشته هاي پراګنده ايران : تهران ، خيابان شهر ۱۹۹۱ م کال ۱۲۸ مخ .
۸۹- هوتک محمد بن داود . پټه خزانه . (دريیم چاپ) کندهار : د پوهنې مطبعه . ۱۳۳۹ کال ۶۶۰ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

۹۰- هيوادمل زلمی . پښتو ولسي ادبيات لاهور : ملت پريس . ۱۳۷۶ ۱ او۲ مخونه.
۹۱- يون محمد اسماعيل . د پښتو شعر هندسي جوړښت . پېښور : دانش خپرونديه ټولنه . ۱۳۷۷ کال . ۳۵ – ۴۰ مخونه .
۹۲- soppy progress publicsher A : Dictionary of philo ۱۹۲۱ – ۱۳ .
۹۳- Folklore Encyclopedia Birtannica London: ۱۹۷۰ -۱۱۲.
۹۴- Panu marif, methodology a dictionary of philosophy ope it ۱۹۸۹ p-۲۸۹ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (محمد زمان مموزي) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملي تحریک

(c) ketabton.com: The Digital Library

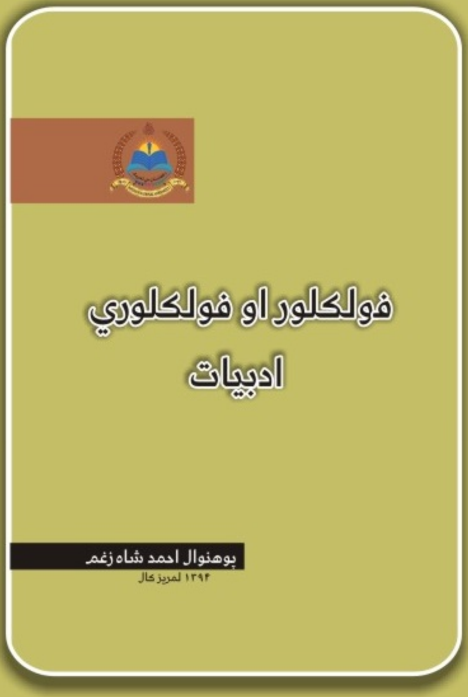

د خپرونو لړ: ٦٢

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library